БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1990 ЙИЛ

21 ДЕКАБРЬ
№ 51 (3103)
ЖУМА

БИБЛИОТЕКА

СССР ХАЛҚ ДЕПУТАТЛАРИНИНГ IV СЪЕЗДИДА

ОЙДИН ЙЎЛГА КЎЗ ТИКИБ

СССР халқ депутатларининг IV съезди мамлакат бошидан кечираётган иқтисодий таназзул ва ўткир сиёсий танглик вазиятида ўтмоқда. Ҳамма эртамиз нима бўлар экан, деган ташвиш ва умид билан Москвага нигоҳ тикиб турибди.

Гарчи, СССР Президенти М. С. Горбачевнинг мамлакатдаги аҳвол ҳамда вужудга келган танг иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий вазиятни бартараф этиш тадбирлари тўғрисидаги маърузасида боши берк кўчадан ойдин йўлга чиқишнинг муайян дастурлари илгари сурилган бўлса-да, у қизғин баҳсларга сабаб бўлди. Съезддаги чиқишларда ижтимоий-сиёсий қарашлар яққол икки қутбга ажралмоқда. Булар янгича шиорлар, ғоялар, ваъдалар билан устомонлик билан ниқобланиб олган, ҳар қадамда мамлакатнинг яхлитлигини сақлаб қолишни пеш қилиб эскича тартиботларни — марказнинг яккаҳокимлигини сақлаб қолишга интилаётган ўнг консерваторлар ва жумҳуриятларнинг ҳақиқий суверен ҳуқуқларини рўёбга чиқаришни, ҳозирча иқтисодий иттифоққа бирлашиб, жумҳуриятлараро шартномалар тузиш асосида иш юритишни талаб қилаётган сўл радикалчилардир.

Афсуски, уларнинг қизғин эҳтирослар руҳидаги фикр-мулоҳазаларида ақл-идрок билан бир-бирларига ён беришга интилиш асло сезилмаяпти. Ҳар икки қутб ўз қарашларида собит турибди. Бироқ бугун миллионлаб кишиларнинг тақдири, қайта қуриш шарофати билан ўзлигини англаган халқлар, жумҳуриятларнинг чинакам ленинча мустақиллик сари юз буришлари шу икки қутбнинг бир-бирини тушунишига, бу йўлда ўзаро ишонч асосида нақд қадамлар қўйишига боғлиқ бўлиб турибди. Ўзбекистон Президенти **И. А. Каримов**нинг нутқида мамлакат бошидан кечираётган ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий вазиятга шу жиҳатдан изчил баҳо берилди.

И. А. Каримов қизғин мунозаралар мавзуига айланган Иттифоқ шартномаси ҳақида гапириб бундай деди: **«...шартнома лойиҳасининг «юқоридан пастга» қараб ишлаб чиқилиши усулининг ўзи, яъни лойиҳа тузувчиларнинг ғоят муҳим масала хусусида тутган йўли, афсуски, биз учун мақбул эмас. Бизнингча, марказ жумҳуриятларнинг ҳуқуқларини белгиламаслиги ва уларнинг ваколатларини кенгайтирмаслиги, балки, аксинча, Иттифоқ қандай бўлишини, ҳокимият тузилмаси қандай бўлишини ва марказ қандай ваколатларга эга бўлишини жумҳуриятлар биргаликда ҳал этиши керак».**

Кўпчилик депутатлар иқтисодий Иттифоқ тузиш масаласини илгари суришмоқда. Суверен давлатларнинг конфедерация асосидаги ихтиёрий иттифоқини таркиб топтириш, жумҳуриятлар ўртасида иқтисодий ҳамдўстлик шартномалари тузиш, бинобарин, умумий бозорни вужудга келтириш таклифлари юзасидан ҳам фикр-мулоҳазалар билдирилмоқда. Лекин съезд улардан қайси бирини қабул қилади? Буни, албатта, унинг навбатдаги иш кунлари кўрсатади.

ПРЕМЬЕРАЛАР

«КУЁВЛАР КОНКУРСИ»

Муқимий номидаги Ўзбек давлат мусиқали театрида Раҳмат Азизхўжаев ва Ҳайдар Муҳаммад асари асосидаги «Куёвлар конкурси» спектаклининг премьераси бўлиб ўтди. Замонавий мавзудаги бу асарни театрнинг ёш режиссёри Аҳад Фармонов саҳнага қўйди. Саҳна безакларини рассомлар Рашид Байшев ва Собир Бегматов ишлаган. Асарга таниқли бастакор Тельман Ҳасанов музика ёзган. Мазкур янги спектакль бугунги ёшларнинг маънавияти, дунёқараши ҳақида, молпарастлик иллатлари тўғрисида, ҳақиқий ва сохта муҳаббат хусусида фикрлашга чорлайди.

Спектаклдаги асосий ролларни Ўзбекистон ССР халқ артистлари Ҳ. Шарипов, Ф. Раҳматова, республикада хизмат кўрсатган артистлар М. Ихтиёрова, Н. Пўлатова, Ф. Фаёзов, артистлардан Ж. Йўлдошева, Ф. Норқулова, Г. Мирзажонова, Х. Тўхтаев, А. Бекжонов, Р. Солиҳов, Р. Маъдиев, Б. Холмирзаев ва бошқалар ижро этмоқдалар.

М. ПИРМАТОВ

«ТОМОШАМИСАН— ТОМОША»

Ҳамза номидаги Қўқон мусиқали драма театри ҳам мухлисларни янги спектакль билан хушнуд этди. Саид Муқимов асари асосидаги «Томошамисан — томоша» комедиясини режиссёр Азимжон Азизов саҳналаштирди. Саҳна безакларини мусаввир Дилдора Мадбоева ишлаган. Асарга Мухторжон Акбаров мусиқа танлаган.

Спектаклдаги асосий ролларни Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артистлар С. Собиров, Р. Содиқов, Қирғизистон ССРда хизмат кўрсатган артист М. Қурбонов, артистлар С. Эргашев, О. Ғафуров, Б. Раҳимов, Н. Алиматов, Р. Аслиева, Х. Ортиқов ижро этмоқдалар.

ЎЗБЕКИСТОН ССЖ ПРЕЗИДЕНТИ ҲУЗУРИДАГИ НОЗИРЛАР МАҲКАМАСИДА

Адабиёт, санъат ва меъморчилик соҳасида Ҳамза номидаги Ўзбекистон ССЖ давлат мукофотларини бериш тўғрисида

Адабиёт, санъат ва меъморчилик соҳасида Навоий номидаги ва Ҳамза номидаги Ўзбекистон ССЖ Давлат мукофотлари Қўмитасининг 1990 йилги Ҳамза номидаги ЎзССЖ Давлат мукофотини бериш тўғрисидаги таклифлари кўриб чиқилди.

Адабиёт, санъат ва меъморчилик соҳасидаги энг яхши асарлар учун Ҳамза номидаги Ўзбекистон ССЖ Давлат мукофотлари қуйидагиларга берилди:

Мурод Муҳаммад ДЎСТга — «Лолазор» романи учун;

Носир Йўлдошевич ФОЗИЛОВга — «Устозлар даврасида» насрий китоби учун;

Ҳалима Умматқуловна ХУДОЙБЕРДИЕВАга — «Муқаддас аёл» шеърий тўплами учун;

Акмалжон Тўраевич ИКРОМЖОНОВга — «Она ер оҳанглари», «Чақмоқ», «Сукунат», «Орол — менинг дардим» триптихидан иборат ранг-тасвир суратлар туркуми учун;

Шароф БОШБЕКОВга, **Олимжон САЛИМОВ**га, **Виктор Константинович МИХАЙЛИЧЕНКО**га, **Ойкарам Аркиновна ҲАЛИМОВА**га, **Муҳаммадсоли Абдуллаевич ЮСУПОВ**га — М. Горький номидаги Фарғона вилоят Ўзбек музикали драма ва комедия театри саҳнасида қўйилган «Темир хотин» спектакли учун;

Матниёз ЮСУПОВга — «Хоразм мақомлари», «Ўзбек халқи музикаси» 5 жилдли тўплами учун;

Мирзоҳид Мирсодиқович АШИРОВга, **Адҳам Мирсодиқович АШИРОВ**га — ёғоч ўймакорлигига оид «Пешайвон» меъморий қурилмаси учун.

МАЪНАВИЙ МАДАД

Тарихнинг ҳал қилувчи дамларида одамлар ўзларида алоҳида бир ички сафарбарлик сезадилар. Бу руҳий сафарбарлик жамиятнинг энг сезгир кучларидан бўлган иқтидорли ижодкор зиёлиларни янги ва ёрқин асарлар яратишга ундайди.

Инсоннинг ички дунёсига алоҳида таъсир кўрсата оладиган адабиёт ва санъат асарлари иқтисодий инқирозлар ва бошқа қийинчиликларни енгиб ўтишда одамларга маънавий мадад беради.

Бу йил Ҳамза номидаги Ўзбекистон ССР Давлат мукофотига сазовор бўлган асарларнинг ҳар бири ўзига хос йўл билан мана шу олижаноб мақсадни бажаришга хизмат қилади.

Ҳалима Худойбердиеванинг «Муқаддас аёл» шеърий тўпламини китоб дўконларидан тополмайсиз. Бу асарни шеърият мухлислари бир-бирларидан сўраб олиб, қўлма-қўл қилиб ўқийдилар. Ҳалима Худойбердиева халқ депутати сифатида минбарлардан нутқ сўзлаганда ҳам унинг инсонларга бўлган оташин меҳри худди шеърлари каби мухлислар қалбини ҳаяжонга солади.

Халққа кучли маънавий таъсир кўрсатиши ва чинакам завқ бериши туфайли «Темир хотин» спектакли ҳам сўнгги йилларда ижодкор зиёлилар қўлга киритган энг катта ютуқлардан бирига айланди. Биринчи марта Фарғона театрида талантли ёш ижодкорлар томонидан саҳнага қўйилган бу асар кейинчалик Украина, Қирғизистон, Москва театрларининг саҳналарида муваффақият қозонди. «Темир хотин» асари чинакам байналмилал дўстликнинг маҳсули эканини алоҳида айтиб ўтиш керак. Чунки «Темир хотин»дай ажойиб пьесанинг муаллифи Шароф Бошбеков — ўзбек бўлса, уни қойил қилиб саҳнага қўйган режиссёр Олимжон Салимов — тожик; ёрқин саҳна безакларини яратган рассом Виктор Михайличенко — украин бўлса, Темир хотин ролини маҳорат билан ижро қилган актриса Ойкаром Ҳалимова — уйғур қизидир. Турли миллат вакиллари бир тан-бир жон бўлиб ижодий меҳнат қилсалар, қанчалик катта ютуққа эришишлари мумкинлиги мана шу санъат асари мисолида яққол кўзга ташланади.

Адабиёт ва санъатимизнинг узлуксиз ривожланиб бориши учун аввалги авлод вакилларининг энг яхши анъаналарини бугун муваффақият билан давом эттириш бениҳоя муҳимдир. Шу нуқтаи назардан қараганда, таниқли бастакор Матниёз Юсуповнинг беш жилдлик «Хоразм мақомлари» ва «Ўзбек халқ мусиқаси» асарлари ўлмас устод Юнус Ражабий ижодининг тадрижий давоми тарзида жуда катта эъзозга сазовор.

Халқ амалий санъатини классик меъморчилигимиз анъаналари билан бирга қўшиб ривожлантирганликлари учун ака-ука Мирзоҳид ва Адҳам Ашировларнинг «Пешайвон» номли асарлари ҳам мукофотга муносиб деб топилди. «Пешайвон» Ҳиндистондаги кўргазмаларда юксак баҳо олгани матбуотдан маълум. Уни катта пулларга сотиб олиб кетишни истаган чет эллик харидорлар оз бўлмаган. Аммо ўзбек санъаткорларининг бу бебаҳо асари бизнинг миллий бойлигимиз тарзида ҳозир жумҳуриятимиз пойтахтида сақланмоқда.

Ўзбек-қозоқ адабий дўстлигини Мухтор Авезов, Собит Муқонов, Ойбек, Ғафур Ғулом каби йирик адабий сиймоларнинг ҳаёт ва ижодлари орқали ҳаққоний тасвир этган болалар ёзувчиси Носир Фозиловнинг «Устозлар даврасида» асари ёш авлод тарбияси учун долзарб аҳамиятга эгадир. Бу китоб халқлар дўстлигига ва авлодлар орасидаги меҳру оқибатни мустаҳкамлашга хизмат қилиши матбуотимиз саҳифаларида чиққан мақолаларда махсус таъкидланган эди.

Сўнгги йилларда адабиёт ва санъатимиз ривожига янги авлод вакиллари ҳам салмоқли ҳисса қўшмоқдалар. Мурод Муҳаммад Дўстнинг «Лолазор» романи замонавий мавзуга бағишланган. Муаллиф сўнгги йилларнинг мураккаб воқеаларини ҳаққоний тасвирлар экан, ўзбек тилининг бойликларидан усталик билан фойдаланади, айни вақтда Иттифоқ ва жаҳон адабиётларининг инсон ички дунёсини таҳлил этишдаги янги услубий воситаларини ҳам ўз ижодига самарали татбиқ этади.

Рассом Акмалжон Икромжонов ҳали қирқ ёшга кирмаган бўлса ҳам унинг «Чақмоқ», «Сукунат», «Орол — менинг дардим» каби асарлари санъат мухлислари томонидан катта устозлик маҳсули тарзида баҳоланди. А. Икромжонов қаҳрамонларининг қиёфаларида халқимизнинг миллий руҳи ва жозибаси акс этиб туради.

Бугун ҳаётимизда ечилмаган муаммолар ва бартараф этилмаган камчиликлар кўп. Шундай вазиятда адабиёт ва санъатимизнинг талантли вакиллари Давлат мукофотлари билан тақдирланаётганлиги, жумҳуриятимизда маънавий барқарорликка ҳам алоҳида эътибор берилаётганидан, раҳбарларимиз, айниқса, Президентимиз эл оғзига тушган яхши асарларни қўллаб-қувватлаётганидан далолат беради. Адабиётимиз ва санъатимизга кўрсатилаётган бу ғамхўрлик юз минглаб китобхонлар ва томошабинларнинг руҳини кўтаради, уларнинг ёруғ келажакка, ҳақиқат ва адолатга бўлган ишончини оширади. Бу эса ҳар қандай мушкул муаммони ҳал этишда одамларимизга руҳий куч ва маънавий қувват бағишлайди.

Пиримқул ҚОДИРОВ,
Ўзбекистон ССЖ Нозирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Навоий номидаги ва Ҳамза номидаги ЎзССЖ Давлат мукофотлари қўмитасининг раиси

Муҳаммад СОЛИҲ, **Ўзбекистон халқ депутати**

МИЛЛИЙ ҲУҚУҚ—СОВҒА ЭМАС

МАРКАЗИЙ МАТБУОТДА «Ўзбекистон Иттифоқ Шартномасига имзо чекишга тайёр», деган фикр билдирилди. Бу фикрдан баъзилар хафа бўлиши. Бу фикр баъзиларнинг миллий ғурурига теккандай бўлди. Лекин бундан хафа бўлишнинг кераги йўқ. Марказнинг Ўзбекистон ҳақидаги енгил фикри бир кунда эмас, йиллар давомида шакллангандир. Бу фикрни Иттифоқ Олий Кенгаши депутатларининг суст фаолияти шакллантирди, бизнинг иродасизлигимиз, журъатсизлигимиз ва соддалигимиз, борингки, меҳмондўстлигимиз шакллантирди. Бизнинг ҳақоратга чидамимиз, лоқайдлигимиз, ҳатто ўз тақдиримизга ҳам лоқайд қарашимиз шакллантирди.

Мен яқинда жумҳуриятимизнинг тўртта вилоятида бўлдим. Иттифоқ Шартномаси лойиҳасини бир неча мажлисда муҳокама қилдик. Мажлисларда шу нарса маълум бўлдики, қатнашган одамларнинг 80 фоизи бу Шартнома лойиҳасини ўқимаган экан. Бу карахтликни нафақат вилоятларда, буни пойтахтимиз Тошкентда ҳам кузатиш мумкин. Буни нафақат қишлоқ аҳли ичида, буни зиёлилар ўртасида ҳам, ҳатто Парламент деб аталмиш юксак мажлисда ҳам кўриш мумкин.

Бизни: «Ваҳима қилманг, Шартнома барча вилоятларда муҳокамадан ўтиб, таклифлар марказга юборилди», деб овунтирмоқдалар, аммо мен Бухоро вилояти кенгаши ўтказган «муҳокама»ни ўша кенгаш депутатидан эшитиб, ҳақиқатан ҳам ваҳимага тушдим. Ундаги «таклифлар» етмиш йиллик ташрифни яна етмиш йилга чўзиш учун битилганлигига шубҳа йўқ.

Умуман, кўпчилик вилоят кенгашлари бу масалани юқоридан кўрсатилган буйруқ асосида кўриб чиққанлиги ва муҳокамага халқни иложи борича қўшмасликка интилаётганлигига мен ўзим шоҳид бўлдим. Қашқадарё вилояти кенгашининг ўринбосари Раим Раҳмонов бизнинг Шартнома муҳокамасини ўтказиш учун келганлигимизни эшитиб, капалаги учиб кетди. Тошкентга қўнғироқ қилди, кимлардандир рухсат сўради. Рухсат бўлдими-йўқми, ҳар ҳолда у биз учун Қарши каби азим шаҳарда эллик одам сиғадиган бирор бир жой топиб беролмади. Ноилож Ёзувчилар уюшмаси бўлимига тўпланган одамлар тарқаб кетди ва биз қолган-қутганлари билан шаҳар драма театрининг кичик залини бошпанага сўрадик. Мажлисни бир амаллаб ўтказдик, аммо Қарши педагогика институтида мўлжалланган учрашув ҳам бекор этилганлигини билиб, келганимиздан пушаймон едик. Сурхондарёни истисно этганда, айни муносабат Наманган ва Фарғона вилоятларида ҳам бир қадар намоён бўлди. Бизнинг зоримиз бор, зўримиз йўқ эди. Зоримиз, бизни миллат вакили сифатда сайлаган одамларга Шартноманинг навбатдаги коғоз эмас, балки бутун миллатимизнинг келажагини у ёқлик ёки бу ёқлик этадиган сиёсий ҳужжат бўлиб қолиши мумкинлигини англатмоқчи эдик. Афсуски, бунга йўл қўймадилар. Маҳаллий ҳукумат ва афкор омма ўртасида тикланган девор ҳамон мустаҳкам эканини кўрдик. Ўша девор остида, Қарши шаҳар майдонида 8 декабрь куни бир юрист ўзига ўт қўйди. Албатта, одам ўзига ўт қўйиб, жаҳолат дунёсини ёритиши қийин. Лекин бунга ўхшаган воқеалар жумҳуриятимизда ҳукм сураётган осойишта ҳолат нақадар омонат эканлиги ва бу жимлик ҳар бир сонияда портлаши мумкинлигидан огоҳ этади.

Биз Иттифоқ Шартномасини шундай шарт-шароитларда муҳокама қилмоқдамиз. Лекин бу ижтимоий вазият бизни чалғитмаслиги лозим ва, аксинча, баҳс мавзуи бўлмиш Шартноманинг тўғри талқинигина бу кескинликларнинг олдини олиш учун хизмат қилажак. Борди-ю, қолган вилоятларда ҳам бу ҳужжат Бухородагидай муҳокама қилинса ва уларнинг хулосаси Парламентда тасдиқланса, Худо кўрсатмасин, биз эски бўйинтуруқни янгисига алмаштирган бўламиз, холос. Унинг эскисидан фарқи шуки, четига чиройли сўзлар битилган: «Шартномада қатнашувчи ҳар бир республика суверен давлатдир ва ўз территориясида тўла давлат ҳокимиятига эгадир».

Бу сўзларни ўқиб, ҳар қандай одамнинг кўнгли кўтарилади. Лекин бу кўтарилган кўнгил Шартнома матнини ўқишда давом этган сари пастга туша бошлайди. Ҳужжатнинг 5-моддасида Совет Иттифоқи ўзига олган ваколатларни санайди: «Умумий валютага асосланган ягона молиявий, кредит ва пул сиёсатини ўтказиш; олтин запаси ва олмос фондини сақлаш ва улардан республикалар билан келишиб фойдаланиш; ... республикалар билан бирга мамлакатнинг ягона ёқилғи-энергетика системаси, темир йўл, ҳаво, денгиз транспорти ва магистрал қувурларни бошқариш; ... алоқа ва ахборот, геодезия, картография системаларини бошқариш» ... ва ҳоказо. Бу саноқни давом эттиришнинг маъниси йўқ, чунки саналганларнинг ўзигина ҳар қандай суверенликни пучга чиқаради. Бошқача айтганда, бу саналган ваколатлар айнан мустақил давлатнинг белгиларидир. Яъни Шартнома жумҳуриятларни эмас, Совет Иттифоқини мустақил давлат сифатида эълон қилади. Бунинг кераги йўқ эди. Совет Иттифоқининг мустақил давлат эканлигини бутун дунё аллақачон тан олган.

Шартномада асосий нарса, жумҳуриятларнинг ташқи сиёсатда мустақиллиги, иқтисодиётдаги ташқи фаолияти ҳақида бирор сўз йўқ.

Марказий матбуот «Ўзбекистон иқтисодий жиҳатдан ўзини эплай олмайди ва шунинг учун ҳам Иттифоқ шартномасидан манфаатдор» дейди.

Ҳақиқатан ҳам, агар табиий бойликларимиз ўзимизники бўлмас экан, асосий саноат корхоналари Иттифоқ тасарруфида қолар экан, миллий ишчи синфимизни яратмас эканмиз, ташқи сиёсатимиз, ташқи иқтисодий сиёсатимиз мустақил бўлмас экан, биз ҳеч қачон ўзимизни эплай олмаймиз. Иттифоқ Шартномаси лойиҳаси юқорида саналганларнинг ҳаммасини «ўзимизни эпламаслигимиз» учун ҳам марказга бериб қўймоқда. Бу ҳолат одамнинг оёғини боғлаб қўйиб, «қани, юриб кўр-чи!» деган гапга ўхшайди.

Бизнинг фикримиз: Шартнома лойиҳаси мақбул эмас. Чунки у СССРни унитар давлат ҳолида сақлаб қолишга йўналтирилгандир. Баъзилар бу ҳужжатни янги таклифлар билан ўзгартириб, қабул қилиш мумкин, демоқдалар. Лекин ҳар қандай таклиф билан ҳам унинг моҳияти ўзгармаслиги аниқ. Биз, биринчи навбатда, суверен давлат сифатида, қўшни жумҳуриятлар, кейин бошқалари билан горизонтал шартномалар тузишимиз лозим. Ўзбекистон **федерация эмас,** Мустақиллик Баёнотига биноан, **конфедерациянинг мустақил бир субъекти сифатида ўзининг халқаро ҳуқуқларини қонунлаштирмоғи ва Янги Конституция асосидагина ўша Конфедерация Шартномасини муҳокама қилиши мумкин.**

КОНФЕДЕРАЦИЯГА кирадиган давлатлар, одатда, учта жабҳада бирлашиши ва мувофиқлаштирилган сиёсат олиб боришлари мумкин: космик тадқиқотлар, табиатни муҳофаза қилиш тадбирлари ва ҳарбий масалада. Иттифоқ Шартномаси лойиҳасида фақат шу учта қўшма ваколатни қолдириб, бошқалари жумҳуриятларга тўла берилганда эди, эҳтимол, бу Шартномага бугун тихирлик қилаётган 4 та жумҳурият ҳам имзо чеккан бўларди.

Тўғри, биз Иттифоқ Шартномасини рад қилиб, ўзимизча яшай олмаймиз. Хоҳлаймизми, йўқми, Марказ мавжуддир ва у билан муайян бир келишув бўлмоғи керак. Бу келишув лойиҳасини Ўзбекистоннинг ўзи тузиб, уни Марказга тақдим этсин. Бу келишув 3-4 йилга мўлжалланган бўлмоғи лозим. Унда: Ўзбекистон ўз тасарруфига олган ваколатлар саноғи, бу ваколатларнинг кучга кириш тартиби, Конфедерацияга ихтиёрий берилган ваколатлар кўрсатилмоғи лозим. Шунингдек, бу ҳужжатда Марказ ва Ўзбекистон ўртасида етмиш йил давомида бўлган иқтисодий олди-берднинг ҳисоби кўрсатилиши керак. Ниҳоят, бу ҳужжат умумхалқ муҳокамасига қўйилиб, мустақилликка ўтиш босқичининг Шартномаси сифатида қабул қилиниши мумкин.

Миллий ҳуқуқларимиз учун бир жон, бир тан бўлиб курашмасак бўлмайди. Зеро, ҳуқуқ совға қилинмайди, уни олиш керак.

Андижон вилояти, Москва районидаги «Октябрь 60 йиллиги» колхози сут соғувчиси Холисхон Орипова ўз қарамоғидаги сигирларнинг ҳар биридан кунига 11—12 литрдан сут соғиб, соғувчилар орасида пешқадамлик қилмоқда.

СУРАТДА: илғор сут соғувчи Холисхон Орипова. Т. ҲАМРОҚУЛОВ суратга олган

«ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ»ГА ЖАВОБ БЕРАДИЛАР

Косон шаҳридан А. Жабборов редакциямизга шикоят хати йўллаб нотўғри жавобгарликка тортилганини баён қилган эди. Қашқадарё вилояти прокуратураси тергов бўлими бошлиғи Д. Д. КИМнинг маълум қилишича, ушбу иш вилоят прокуратурасида кўриб чиқилган:

Ҳақиқатан ҳам ЎзССЖ ЖПКнинг 5-модда 2-қисми билан унинг ҳаракатида жиноят аломатлари бўлмаганлиги учун иш бекор қилинган.

Жабборов тергов томонидан ушланмаган, қамоққа олинмаган, унга етказилган зарарни СССР Олий Совети Президиумининг фармонига биноан 10809 сўм 46 тийин миқдорида тўлаш учун вилоят прокуратураси қарор чиқарган. А. Жабборов илгари ишлаган ишига, партияга ва олий милиция мактабига ўқишга тикланган. Дастлабки тергов ҳаракатларини олиб борган терговчи Б. Имомовга нотўғри айб қўйганлиги учун тегишли чора кўрилган.

РЕДАКЦИЯДАН: Қашқадарё вилояти прокуратурасининг бўлим бошлиғи Д. Д. Ким йўллаган расмий жавобни эълон қилиш газетанинг янги йил сонига тўғри келди. Жавобдаги дилга ёруғлик бахш этувчи гапларни ўқиб биз ҳам қувондик. Халқимизнинг «Ҳақиқат букилади, аммо синмайди», — деган гапини яна бир бор эсладик. Биз Жабборовни юзма-юз танимаймиз, уни фақат редакциямизга йўллаган хати орқали биламиз. Янги — 1991 йил Азамат Жабборовга бахт ва омадлар олиб келишини тилаймиз.

УМУМХАЛҚ МУҲОКАМАСИ ЗАРУР

Ўтган жума куни жумҳурият Ёзувчилар уюшмасида халқ ҳукмига ҳавола қилинган янги Иттифоқ Шартномаси лойиҳасининг муҳокамаси бўлиб ўтди. Уни уюшма бошқарувининг котиби, шоир **Муҳаммад Солиҳ** очди ва шу хусусда маъруза қилди. Матбуот саҳифаларида ва кенг жамоатчилик ўртасида муҳокама суст бораётганлиги таъкидланди, лойиҳадаги жумҳуриятлар мустақиллиги ҳуқуқларини тан олмайдиган кўпгина жиҳатлар кескин танқид қилинди.

Шундан сўнг сўзга чиққан олим **З. Зиёмов** Шартноманинг ҳуқуқий мақомига тўхталди. Аслида Иттифоқ Шартномаси юридик жиҳатдан халқаро шартнома сифатида тузилиши керак эди, деди у. Негаки, СССР Конституциясида иттифоқдош жумҳуриятларнинг ўз ҳудудида мустақил давлат эканлиги ёзиб қўйилган. Шундай экан, янги Шартнома шу пайтга қадар қоғозда қолиб келаётган ҳуқуқларни амалда рўёбга чиқаришни кўзда тутиши керак эди. Афсуски, муҳокамага қўйилган лойиҳа аввалги тоталитар режимни сақлаб қолиш ниятида тузилганлиги учун унда талай мантиқсизликлар тўлиб ётибди.

Мен лойиҳани ўқиб чиқиб, тўғриси, унинг нимаси янги экан, деб ҳайрон қолдим, деди Ёзувчилар уюшмаси бошқаруви котиби вазифасини бажарувчи, шоир **Жамол Камол**. Унда ҳатто жумҳурият ҳуқуқи деган бўлимнинг ўзи йўқ. Жумҳуриятлар унитар давлат ҳокимиятини сақлаб келган 22-йилги Шартномага нисбатан эркинроқ қандай ҳуқуқни қўлга киритибди, деган саволга жавоб ололмайсиз. Ҳамма ҳуқуқлар яна аввалгидек марказга берилган. Хўш, Шартнома жумҳуриятларнинг суверен давлат эканлигини тан олишини маълум қилар экан, нега энди шу суверен ҳуқуқларни амалда рўёбга чиқарувчи масалалар унинг ихтиёридан олиб қўйилмоқда? Ахир ўз божхонаси, чегараси, посбонлари бўлмаган, ҳудудидаги миллий бойликларни мустақил тасарруф этиш ҳуқуқидан маҳрум бўлган давлат қандай қилиб ўзини мустақил деб айта олади? Биз яқинда Туркияда бўлиб қайтдик, бу мамлакатнинг 60 миллион аҳолиси бор, биздагидан пахтани беш баробар, пиллани эса тўрт баробар кам етиштирар экан. Лекин аҳолиси биздан уч баробар кўп бўла туриб ўн баробар яхши яшайди. Чунки, улар мустақил, ўз бойлигини ўзи тасарруф этади. Майли, биз Иттифоқ доирасида бирга яшайлик, лекин ўз бойликларимизга ўзимиз хўжайинлик қилиб, унинг шарофатидан ўзимиз ҳам баҳраманд бўлайлик. Ахир, Иттифоқ Шартномасини янгилаяпмиз, жумҳуриятларнинг мустақиллик ҳуқуқлари кенгаяди, деб шу чоққача айтиб келинган гаплар қаёқда қолди? Лойиҳада бу ваъдалардан асар ҳам йўқ-ку! Бизга фақат кетмонни чуқур уриб, қулларча ишлаш ҳуқуқи берилган, холос. Халқига нисбатан орият ҳуқуқи бор одам бундай ҳужжатни имзоламайди.

Биз иттифоқ уйини қуриш ишида етмиш йилдан кўпроқ вақт қатнашдик, деди «Ёшлик» журналининг бош муҳаррири, шоир **Омон Матжон**. Боримизни бердик, еримизнинг устидагисини ҳам, остидагисини ҳам. Москвани ким қурди? Ахир бугунги Москва 17-йилги Москва эмас-ку! Уни бизга ўхшаш иттифоқдош жумҳуриятлар биргаликда қурдику! Нега, Иттифоқ Шартномаси лойиҳасида бу гап йўқ? Ахир, Шартномага имзо қўядиган бўлсак, шу чоққа қадар бу умумий хонадонни йўқдан бор қилиш учун қўшган улушимиз миқдори ибтидосидан интиҳосигача айтилиши керак эмасми? Ёки миллий жумҳуриятларнинг халқлари ўзи емай марказга берган барча нарсалар шу тариқа ўзлашиб кетаверадими? Иккинчидан, лойиҳада унинг неча йил муддатга тузилиши ҳам кўрсатилмаган. Дейлик, бугун қандайдир тазйиқлар билан имзолатилган Шартнома эрта бир кун болаларимизга ёқмай қолса, уни ким бекор қилади. Бу ҳам айтилмаган. Хорижий давлатлар билан муносабат, савдо-тижорат, ҳамма нарса Москванинг қў-

Давоми еттинчи бетда

«ФИТНА САНЪАТИ ЁКИ ПОНТИЙ ПИЛАТ БАШОРАТИ»

Ҳафтаномамизнинг шу йил 5 октябрь сонида шоир Мирзо Кенжабекнинг жумҳуриятимизда юз берган қонли фожиалар таҳлилига оид мақоласи босилган эди. Мақола муштарийларимизда катта қизиқиш уйғотди.

Шу мақола муносабати билан келган мактублардан айримларини эътиборингизга ҳавола қиламиз.

АКС САДО

Й. СОЛИЖОНОВ (Фарғона): Муаллиф Фарғона фитнаси уюштирилишининг сабаб ва мақсадларини жуда билимдонлик ва оқиллик билан, рад этиб бўлмайдиган далилларга таянган ҳолда очади. Жумҳуриятимизда ва ундан ташқарида рўй берган бу каби талай воқеаларга ҳанузгача сиёсий баҳо берилмай келаётганлигидан ҳам мазкур фитналар танланган ва тайинланган махсус одамлар тарафидан уюштирилганлигини халқ англаб етяпти. Ҳалигача бу «атай уюштирилган» фитнанинг бош айбдорлари «топилмагани» ва жазога тортилмагани (қўлга тушганларнинг аксарияти ихтиёрсиз аралашиб қолганлардир) ҳам буни яна бир карра исботлаб турибди.

Назаримда, бу фитначилар ташкилотининг махсус руҳшуноси (психолог) ҳам бор бўлиб, у халқлар ўртасида қандай келишмовчиликлар, зиддиятлар борлигини ўрганиб юради. Ленинобод вилоятида тожиклар билан қирғизлар ўртасида азалдан келишмовчилик бўлмаганлигидан жанжални авж олдириб бўлмади. Сўнг улар кучни Ўш шаҳрига кўчирдилар. Ўшда эса қадимдан майда-чуйда тўқнашувлар бўлиб турар, уни ўт олдириш осон эди.

Биз ўзганлик ва ўшлик танишларимиз билан учрашиб, «наҳотки, қуда-анда, қўни-қўшни бўлиб яшаган одамлар бир-бирларингни шу қадар азоблашга ҳадларинг сиғди?» деганимизда, улар «Э, улар орасида бирontaям таниш, маҳаллий одамларни учратмадик. Ҳайронмиз, бу «қирғизлар» қаёқдан келдийкин?» деб ҳайрон бўлишди. «Ҳужум қилаётган кишиларнинг Калашников системасидаги автоматлар, пистолетлар ва милтиқлардан фойдаланганликлари» (Ю. Шаталин) ҳам ақлли кишиларни ўйлантириб қўяди: қайси «маҳаллий бой»нинг қурол ишлаб чиқарадиган корхонаси бор экан?! Ўша автомат ушлаган кишиларнинг қайсиниси қуроли билан қўлга олинди? Агар қўлга олинганда фитна қаердан, ким томонидан, қай тарзда бошланганини аён бўларди. Шунинг учун уларни «қўлга олишмаган» бўлсалар керак. Фарғона, Ўш-Ўзган воқеаларига сиёсий баҳо бериш пайсалга солинишининг боиси ҳам менимча, шундадир. Қилни қирқ ёрган, ернинг тагида илон қимирласа биладиган ташкилотнинг шунга ақли етмайди, деб ўйлаш бефаҳмликдир.

М. РАСУЛОВ (Тошкент): «Фитна санъати» мақоласини мароқ билан ўқидим. Катта жасурлик.

Муаллиф ҳуқуқ соҳасида ёки сиёсат соҳасида мутахассис бўлмаса ҳам ўзининг чуқур мулоҳазалилиги, синчковлиги ва Россиянинг босиб олган мустамлакаларида олиб борган сиёсатини яхши билгани ҳолда Фарғона воқеалари ҳақида жуда асосли, тўғри хулосага келган.

Фарғона воқеалари туфайли анча одам ўлди, катта моддий зарар етди. Бунинг устига ўзбек халқи ёмонотлиқ қилинди. «Фитна санъати» мақоласининг аҳамияти ҳам шундаки, у бизга кўзимизни каттароқ очишга, онгимизни оширишга ёрдам беради.

Ўш воқеаси ҳам вақти келиб, ўрганилиб, тегишли баҳо берилади. Фарғона воқеаси туфайли судланганларнинг ишларини кўриб чиқиш шунинг учун ҳам жуда зарурки, у фитна муаллифлари башарасини яққол кўрсатишга имкон беради.

Мен узоқ йиллар жумҳурият прокуратурасида, шу жумладан суд назорати соҳасида ишлаганман. Ҳар ҳолда тажрибам бор. Агар лозим кўрилса, Фарғонада судланганларнинг жиноий ишини қайта одил кўриб чиқишда хизмат ҳақисиз (ишдан ташқари вақтда) ёрдам беришга тайёрман.

Б. ҚОСИМОВ (ТошДД): Биз — талабалар, ҳафтаноманинг ҳар бир сонини катта қизиқиш билан ўқиб, кузатиб борамиз. Ҳафтанома бизга ўзлигимизни англаб етишимизда катта ёрдам бермоқда. Бизга, асосан сиёсий чиқишлар, шеър ва мақолалар, тарихимизга оид материаллар жуда ёқади. Бу соҳадаги саъй-ҳаракатларингизни юқори баҳолаймиз ва оддий муштарийлар сифатида ўз миннатдорчилигимизни изҳор қиламиз. Умидимиз шуки, қадамларингиз янада дадилроқ, янада шахдамроқ бўлсин!

Шу билан бирга 5 октябрь сонида эълон қилинган «Фитна санъати» мақоласининг муаллифи, дадил Мирза Кенжабекка миннатдорчилик билдирамиз.

Х. РУСТАМОВА (Янгийўл): Мақолани марказий матбуотда рус тилида ҳам чоп этиш керак. Чунки рус биродарлар ҳам, юртимиздан кетган турк оғайниларимиз ҳам ўқиб жафокаш ўзбек халқининг бошига атайин ёғдирилган кулфатлардан холис хулоса чиқарсинлар.

РЕДАКЦИЯДАН: Юртимиз тарихида қонли саҳифалар бўлиб қолажак Фарғона, Қўқон, Бўка, Паркент, Ўш, Ўзган воқеалари холислик билан ўрганиладиган дамларни кутиб ётибди. Зеро, бегуноҳ тўкилган ҳар бир томчи қон фитна ташкилотчиларини таъқиб этиши муқаррардир.

Муштарийларимиз Д. Умаров, Й. Турсунов (Тошкент), Д. Қўзижон қизи (Хоразм), А. Мамаразоқов (Зомин) ва бошқаларнинг мактубларида ҳам шу сингари фикрлар илгари сурилган.

Мақола юзасидан ўз фикр-мулоҳазаларини ёзиб юборган барча муштарийларимизга миннатдорчилик билдирамиз.

ОЧИҒИНИ АЙТГАНДА

З. Бекназаров (Тошкент тиббиёт-педиатрия институти талабаси): — Марказий нашрларнинг айрим мухбирлари Ўрта Осиёдан рус тилида сўзловчи аҳоли кўчиб кетмоқда, деб жар солмоқдалар. Мен ҳайронман, биров ўз хоҳиши билан бошқа манзилга кўчса, бунинг нимасини ваҳима қилиш керак? Иккинчидан, фалон вақт ичида «мана бунча одам кўчди», деган гапларга ҳам мутлақо ишонмайман. Ўзбекистондан 176 минг одам кўчгани, бу — пуфлаб шиширилган рақам. Бу ўша одамларнинг қаерга кўчиб борганлиги шу пайтгача номаълум эканлигидан ҳам кўриниб турибди.

Агар гап кўчишни ихтиёр этаётганлар кўплиги, бироқ уй-жойини кўзи қиймаётгани, бормоқчи бўлган жойидан уй-жой топиш қийинлиги устида кетаётган бўлса — бу бошқа масала. Албатта, бундай одамларга ёрдам бериш лозим. Хўш, қандай қилиб? Мен яқинда Тожикистон пойтахти Душанба ижроқўмининг бу хусусдаги қарори ҳақида эшитиб қолдим. Душанбадан бир ёққа кўчишни ихтиёр қилган одамга — агар у давлат уйида яшаётган бўлса — ўша уйнинг қиммати пул ҳисобида тўланиб, бўшаган уй эса уни сотиб олишга харидор бўлган, уй-жойли бўлишга навбатда турганларга бир оз устама нарх билан сотилаётган экан. Менимча, бу ўринли чора. Бирор ёққа кўчишни ихтиёр этган одам ҳам кўчада қолмайди — уйининг пулига янги уй сотиб олади. Қўлида пули бўла туриб уй ололмасдан қийналиб юрганлар ҳам тезроқ уй-жойли бўлади. Чунки Ўрта Осиёдан қанча одам кетаётган бўлса, яна шунча одам кўчиб ҳам келаяпти.

Бир жойдан иккинчи жойга кўчиш-кўчмаслик ҳар кимнинг ўз ихтиёри. Буни нотўғри талқин этиб шовшув кўтариш, «сиёсий» масалага айлантириш эса иғвогарларнинг иши.

М. Эшмуродов (Тошкент, матбуот ходими): — Шу кунларда янги Иттифоқ Шартномасини тузиш юзасидан тайёргарлик бормоқда. Тузилажак Шартномага кўра ҳар бир иттифоқдош жумҳурият айрим ҳуқуқларини ўз ихтиёрига кўра иттифоқ ҳукуматига бериши мумкин. Россия ва бошқа айрим жумҳуриятлар мудофаа, давлат хавфсизлиги, алоқа, темир йўл ва ҳаво флоти, энергетика сингари соҳаларни иттифоқ ҳукумати тасарруфига беришга қарор қилдилар. Эҳтимол, Россия сингари баъзи жумҳуриятлар учун бу ҳуқуқларни марказий ҳукумат ихтиёрига бериш қулайлик туғдирар. Бироқ Ўзбекистон сингари миллий жумҳуриятлар учун бу унчалик мақсадга мувофиқ эмас. Фақат мудофаа масаласинигина иттифоқ ҳукумати ихтиёрида қолдириш мумкин. Шунда ҳам ҳар бир жумҳуриятнинг мамлакатнинг ягона мудофаа бошқарувига бўйсунувчи, жумҳуриятнинг давлат тилида машғулот ўтказувчи ўз миллий ҳарбий академиялари, билим юртлари бўлиши керак.

Алоқа, энергетика, темир йўл ва ҳаво флоти сингари муҳим соҳаларни марказий ҳукуматга бериб қўйиш эса ўша жумҳуриятнинг инон-ихтиёрини чеклайди. Агар марказ билан миллий жумҳурият ўртасида бирор келишмовчилик чиқса, марказ истаган пайтда ўз тасаррруфидаги соҳалар ишини тўхтатиб қўйиши мумкин. Бу соҳаларни бошқариш ҳар жумҳуриятнинг ўз ихтиёрида бўлиши керак.

И. Саъдуллаев (Манғит, Орол қўмитаси ходими): — Биз узоқ йиллар мобайнида Москвага қуллуқ қилиб келдик. Буни ҳар қадамда, ҳар соҳада кўриш мумкин. Масалан, оддийгина телевидениени олиб кўрайлик. Ўзбекистон энг кучли телеузатгич станцияларни Москва кўрсатувлари учун бўшатиб берганига ўн-ўн беш йил бўлди. Ўзбекча кўрсатувлар эса Москва программаларидан ортган телеузатгич станциялардан тарқатилади. Бу шунга олиб келаяптики, Тошкентдан бошқа жойда Ўзбекистон ойнаи жаҳони кўрсатувларини кўриш учун қўшимча антенналар ўрнатиш керак. Тошкентдаги самолётсозлик заводи чиқараётган антенналар эса фақат Москва кўрсатувларини қабул қилишга мўлжалланган. Айниқса, қишлоқ жойларида яшовчи аҳолига қийин. Улар магазинлардаги антенналар тўғри келмаётгани учун қўлбола антенналар тайёрлатишга, бунинг учун ортиқча пул сарф қилишга мажбур бўлмоқдалар.

Бу ҳолни истаган вилоятнинг қишлоқларида кузатиш мумкин: Москва ойдай кўрсатса, Тошкентни эса кўриб бўлмайди: овозини эшитсангиз, тасвир бузилади, тасвирни тузатсангиз, овози чиқмайди. 50 — 60 сўм сарфлаб усталарга қўлбола антенна тайёрлатмасангиз, бола-чақангиз билан фақат Москва ойнаи жаҳонини кўриб ўтираверасиз!

Жумҳурият Алоқа нозирлиги ҳам ўз халқига юз бурсин. Жумҳуриятимиз ҳудудидаги энг кучли телеузатгич станциялар биринчи навбатда Ўзбекистон ойнаи жаҳони учун қайтариб берилсин.

Бундан ҳеч ким ютқазмайди. Шу жумладан асосан шаҳарларда истиқомат қилувчи рус тилида сўзлашувчи аҳоли ҳам. Чунки аксарият шаҳарларда кучли телеузатгич станциялар мавжуд: ҳар икки программани ҳам бирдек яхши томоша қилиш мумкин.

И. Зайниддинова (Тошкент, хизматчи): — Яқинда Нукусда бўлган Орол муаммоларига доир халқаро симпозиум вақтида Иттифоқ радиоси шундай хабарни тарқатди: мана, ниҳоят Оролнинг дардига ҳам шифо топилди, бир гуруҳ олимлар Ўрта Осиё ва Қозоғистондаги ер ости сувлари билан Оролни тўлдириш режасини илгари сурдилар.

Бу таклиф, бизнингча, ғирт бемаънидир. Оролни ҳеч қачон ер ости сувлари билан тўлдириб бўлмайди. Агар шу ишга ўйламай-нетмай қўл урилса, минтақадаги барча булоқлар қуриб кетади. Ёз ойлари ана шу булоқлар суви билан оқиб турган ирмоқлар, тоғ жилғалари ҳам қурийди. Янги таклиф бир пайтлар Сибир суви келади, деб халқимизни алдаб, Оролнинг насибасини чўлларга буриб юборишнинг бошида турганлардан чиққан. Улар аввал Оролимизни қуритиб минтақани экологик қиёматга юз туттирдилар. Энди эса ер ости сувларини ҳам барбод этиб бизни бутунлай ўлимга маҳкум этишмоқчи. Бундан огоҳ бўлайлик. Бир марта алданганимиз етар!

ИМОНИ КУЙГАНЛАР УЯЛСИН

МАДАД ЧОПАРИ

Шароф БОШБЕКОВ, Ҳамза мукофоти лауреати

Кўчим ЧОРИЕВ билан шу йилнинг кеч кузида Бўстонлиқдаги «Чотқол» даволаниш оромгоҳида танишиб қолдим. У қашқадарёлик бўлиб, Ғузор нефть-газ қидирув экспедициясида пармаловчи бўлиб ишларкан. Уйланган, уч фарзанди бор. Кўринишидан ниҳоятда бақувват. Шундай йигитнинг қаери касал экан, деб ҳайрон бўлиб юргандим, бир куни гапдан гап чиқиб, унинг ўзи бошидан ўтганларни сўзлаб берди.

●

— 1989 йил ноябрида ҳарбий комиссарликдан чақириқ қоғози олдим. Бордим. Ғузорнинг ўзидан анча киши чақирилган эканмиз. Бир неча вақт жумҳурият ҳудудида тайёргарлик бўлади, яна бир балолар деб алдаб юришди. Чақирилувчилар орасида шивир-шивир бошланиб, ваҳимали мишмишлар тарқала бошлагач, Чернобилга боришимиз аниқлигини тан олишди. Майор унвонли ҳарбий киши (ўзини танийман, фақат исм-шарифини билмайман) бир автобус чақирилувчиларга очиқдан-очиқ «Кимда-ким, Чернобилдан қолишни истаса, минг сўмдан пул олиб келсин», деди. Ҳамма ота-онаси-ю, қариндош-уруғларининг олдига зир югуриб қолди. Кўпчилик топиб, олиб келиб берди. Улар Чернобилга боришдан қутулиб қолганликларидан хурсандлигини мутлақо яширмас, бизга ҳам шундай қилишни маслаҳат беришарди. Аммо минг сўм ҳам борда—бор, йўқда—йўқ-да. Ночор кун кўриб юрган уч кишигина пул тополмай, Чернобилга равона бўлдик. Қолганлар қутулиб қолишди...

●

Порахўрлик суқилиб кирмаган бирорта ҳам соҳа қолмаганини билардим. Пул билан Афғонистондан қолиб, кейинчалик у ер-бу ерда оғиз кўпиртириб мақтаниб юрганларни кўп кўрганман. Пул бериб олийгоҳга кириш, қамоқдан қутулиб қолиш, касалхонага жойлашиш, навбатдан ташқари уй-жой, машина, дала-ҳовли олиш ҳозир ҳеч кимни ажаблантирмай қўйди. Одатда, пора одамлар кўзидан панада хуфиёна берилади ва олинади. Лекин бир автобус одамнинг олдида очиқдан-очиқ, ҳеч нарсадан тап тортмай пора сўраш тасаввурга сиғмайдиган иш.

●

— Чернобилга 1989 йил 14 декабрда етиб бордик. Ёшман, бақувватман, унча-мунча ишни писанд қилмайман. Қолаверса, бу ерда иш унчалик оғир эмасди. Бўш вақт кўп, уни ҳар ким ҳар хил ўтказади. Командирлар бизни у-бу хавфдан огоҳлантирган бўлишди. Ўрмонга кириб дуч келган жойга ёзилмаслик, енгилтак аёллар билан алоқа қилмаслик — бор огоҳлантириш шу, холос. Кейинчалик тажрибалироқ офицерлардан суриштириб билсак, кўп миқдорда нур олган аёл билан алоқада бўлиш эркаклик кувватининг сусайиши ёки бутунлай йўқ бўлиб кетишига олиб келар экан. Лекин одамзотни тушуниш қийин. Бундай дилхушликнинг оқибати бир-икки ҳафтадаёқ сезилади, дейишларига қарамасдан, баъзилар ўзини тийишолмади. Шундан сўнг ўша йигитларнинг аҳволини бир кўрсангиз эди! Не-не йигитлар ўз жонларига қасд қилишди. Уялиб юртларига бормай, мамлакатнинг дуч келган бурчакларида санғиб юрганлар қанча!

Лекин ажал нури фоҳишаларнинг «фаолияти»сиз ҳам ўз ишини қилади. Шунинг учун Чернобилга икки-уч фарзанди бор йигитларни олишарди, чунки у ердаги хизматдан кейин, ўзини қандай тутишидан қатъий назар, фарзандли бўлолмасди. Худога минг қатла шукур, менинг уч болам бор. Тўртинчиси эса... бўлмайди...

●

Э, воҳ! Ўзбек йигитларининг пешанасида бундай кўргуликлар ҳам бормиди?! Афғонда шаҳид кетганлар, ҳарбийдан қаторлашиб келаётган темир тобутлар каммиди!

●

Мен-ку, майли, Ғузордан Воҳид деган йигит эндигина уйланган эди. Шунга қарамай, пул тополмагани учун қайсидир минг сўми бор йигитнинг ўрнига Чернобилга жўнади. Аввалроқ хотинининг бўйида бўлиб қолган бўлса, хўп-у хўп, бўлмаса-чи?.. Ҳозир у қаерда, қандай яшаяпти — билмайман...

●

ТАВБА! АХИР бизнинг жамият дунёда энг инсонпарвар жамият ҳисобланар эди-ку. Ўз фуқаросини кўра-била туриб бепуштликка маҳкум этаётган ҳокимият ер юзининг яна қаерида бор экан-а? «Чернобил оқибатларини кимдир тугатиши керак-ку», — дейишлари мумкин. Тўғри, керак. «Шуниси қизиқки, — дейди Кўчим, — хизмат давримда Болтиқбўйи ёки Кавказорти жумҳуриятларидан келган бирорта одамни учратмадим.» Буни қандай тушуниш керак? Ўзбек, тожик, қозоқ, қирғиз, туркман ва қорақалпоқлар шундоқ ҳам кўпайиб кетяпти, деб тушуниш керакми? Кўчимнинг айтишича, ўша кезларда Чернобилга Ўрта Осиёдан 1800 киши борибди. Уларгача қанча жўнатилган, улардан кейин қанча одам борган — буниси ёлғиз худогаю, ҳарбий қўмондонликка аён!

●

— Чернобилда мен ўз касбим бўйича пармаловчи бўлиб ишладим, 32 метр қалинликдаги (!) бетон деворни 20-25 метргача пармалаб, намуналар оламиз ва у қай даражада нурланганини аниқлаймиз. 25 метрдан чуқурроқда ҳам нурланиш миқдори жуда катта эди. Бизда ҳеч қандай ҳимоя воситаси йўқ, ҳатто, қанча нурланганликни белгиловчи асбоб («ручка» дейишади) ҳам берилмаганди. Ҳар қалай, инсон танаси қалинлиги 30 метрли бетон эмас-да. Одамларга қарасангиз, ҳаммаси боши гангиб, дори ичган пашшага ўхшаб юришади.

Хўжалик юмушларини асосан хотин-қизлар бажаришади. Илгаридан ишлайдиган эркаклар ҳеч нимага ярамай қолганидан кейин улар янги келганларни «овлашади». Офицерлар дунёдан умидини узиб, аламини нуқул ичкиликдан олишади, Буни оқлаш учун «Ичкилик — радиациянинг давоси» деган шиор ўйлаб топишган. Ҳеч ким ҳеч нима демайди. Ароқхўрлик ва фаҳш мисли кўрилмаган даражада гуллаб-яшнаган. Минг таассуфларки, ўша аёллар орасида икки ўзбек қизи ҳам бор эди, улар опа-сингил эди... Улар ажал ўчоғига нима учун боришган — катта пул тўплаш учунми, байналмилаллик ҳисси жўш уриб кетгани учунми — унисини билолмадим. Сўрагани уялдим...

Бир куни — бу ерга келганимнинг еттинчи ёки саккизинчи куни бўлса керак — командир иккаламиз пармалаш учун жой қидириб, бир эшикка рўпара бўлдик. У, сен олдин кир, деди. Эшикни очиб, шундоқ кирганимни биламан, командир жон ҳолатда «Қоч! Орқага!» деб қичқирди. Негалигини тушунмасам ҳам буйруққа бўйсуниб, ташқарига отилдим. (Командирда «ручка» бор эди) Кечга бориб кўнглим айний бошлади, бошимда ёқимсиз ғувиллаш пайдо бўлди. Секин-аста оғриқ зўрайиб, чидаб бўлмас даражага етди. Айниқса, жағимнинг оғриғига сира тоқат қилиб бўлмасди. Гўё кимдир ўттиз икки тишимни бараварига суғураётгандай эди. Аҳволимни кўриб командирлар қўрқиб кетишди ва дарров касалхонага жўнатишди. Шундай қилиб, туғилганимдан бери биринчи марта касалхонага тушдим. Шу пайтга қадар бир дона ҳап дори ёки битта ҳам укол олган одам эмас эдим. Умуман, биз хизмат қилаётган ерда тиббий назорат йўқ даражада эди. Сурункали ичиб юрадиган бир офицер билан бир маст фельдшер бор эди, холос. Қиладиган ишлари — ким соғлиғидан нолиб борса, ҳапдори бериш. Бош оғриса ҳам, қорин оғриса ҳам ўша дори. Ўласанми-қоласанми, бировнинг иши йўқ. На тартиб бор, на интизом — ит эгасини танимайди.

Биз, ўзбекистонликлар, 1989 йилнинг охири — янги йил арафасида жумҳуриятимиз телевидениесига хат ёзган эдик. Афсуски, бесамар кетди. На биров ҳолимиздан хабар олди, на бирон жавоб бўлди...

Касалхонадан қайтганимдан сўнг мени енгилроқ ишга ўтказишди. Еб-ичишдан камчилик йўқ, иш қийин эмас, лекин бари бир 30 километрлик ҳудудда яшардик. Бахтимга десаммикан, бахтсизлигимга десаммикан, уйдан телеграмма келиб қолди. Хотиним оғироёқ эди. Аҳволи оғирлашиб, дўхтирлар болани хотинимнинг қорнини ёриб олишга қарор қилишибди. Аввалги икки фарзандимиз ҳам шу тахлит дунёга келган эди. Бу учинчи операция... (Камбағални туянинг устида ҳам ит қопади, деганларидек, хотинимнинг иккиқатлигини ҳам ҳисобга олмай мени Чернобилга жўнатиб юборишди азаматлар!) Хуллас, рухсат берилди. Қўлимга радиацион хавфсизлик бўйича бош инженер ўринбосари имзо чеккан справкани тутқазишди. Унда шундай сўзлар битилган эди: «Чориев Кўчим Бўриевич Чернобил ҳалокати оқибатларини тугатишда қатнашиб, 1989 йилнинг 14 декбридан 1990 йилнинг 20 мартигача ташқи муҳитдан 0,6 миқдорда гамма-нурланиш қабул қилган». Аслида ким қанча нурланганини ҳеч ким текширмайди. Башарангизга қараб, тахминан ёзиб қўйишади. Ёзгандаям, албатта, камайтириб ёзишади. Йўқса, қоғозда кўрсатилган миқдор билан менинг саломатлигим орасидаги тафовутни қандай изоҳлаш мумкин? Қисқаси, уйга жўнадим...

●

Дарҳақиқат, агар Чернобил ҳалокатининг биринчи куниданоқ халққа ёлғон маълумот берилганини, фожиа кўлами, жабрланганлар миқдори ҳақида ёлғон гапирилганини, бу ёлғон ҳозир ҳам давом этаётганини ҳисобга оладиган бўлсак, Кўчимнинг гапларига ишонмасликнинг сира-сира иложи йўқ. Чернобил ҳақидаги ёлғон Чернобилнинг ўзидан ҳам катта бўлиб кетди. Бола-чақасини хавфсизроқ жойга оборибқўйиб, Чернобил аҳоли учун мутлақо зарарсиз, деб жар солган украиналик раҳбарлар ҳақида марказий матбуот кўп ва хўп ёзган эди.

●

— Оилавий ташвишлардан бироз бўшаганимдан кейин ишга чиқдим. Бизнинг ишимиз оғир, катта жисмоний куч талаб қилади, ҳамма ҳам чидайвермайди. Шу пайтгача чарчаш нималигини билмасдим. Чернобилдан келганимдан кейин эса бир ҳафтага аранг дош бердим. Бошим ғувиллаб дармонсизланадиган, сал нарсага қора терга ботадиган бўлиб қолдим. Дўстларим кулишади, шу гавданг билан қанақа касал бўлишинг мумкин, деб. Радиация деган лаънати гавдага қарамас экан-да. «Нефтеразведка» поликлиникасининг врачи Нарзиевага учрашдим. У қўлимдаги қоғозга қараб: «Сиз мўлжалдан кўп нур олмаган экансиз, шунчаки қон босимингиз пасайиб кетган бўлса керак», деди. Бош оғриғининг зўрлигидан ўзимни қаерга қўйишни билмайман, кўзимга ҳеч нима кўринмайди. Ҳарбий комиссарликка бориб, аҳволимни тушунтирдим. Улар яна Нарзиевага қўнғироқ қилишди. Тағин поликлиникага бордим. Анча оворагарчиликдан сўнг етти кунга ишдан озод қилишди.

Уч-тўрт кун тишимни тишимга қўйиб аранг чидадим. Ҳали-ку иш экан, шунчаки қадам босиб юришнинг ўзи азобга айланди. Ҳар пой этигим бир ботмондай туюлади. Поликлиника касалхонага йўлланма берди. Ғузор тумани касалхонасининг неврология бўлими мудири Баҳром Муҳаммадиев гапни қисқа қилди: «Жой йўқ!» Шундан кейин бош врач, вилоят халқ депутати ўртоқ Сафаровага учрашдим. Дардимни айтиб улгурмасимданоқ «афғонлар» билан «чернобилликлар» мана бу еримда ўтиришибди», дея бақириб кетди...

●

КАМИНАДА «афғонлар» билан «чернобилликлар» ўртоқ Сафарованинг қаерида ўтиргани ҳақида маълумот йўқ. Лекин бир ҳужжат бор. Мен Чернобил ҳалокатининг оқибатларини тугатишда иштирок этганларга маълум имтиёзлар бериш ҳақида СССР Нозирлар Кенгаши ва ВЦСПСнинг 1987 йил 29 декабрдаги 1497/378 рақамли қарорини назарда тутаётирман. Қарорда Чернобилда жабрланганларга зарур тиббий ёрдам кўрсатиш, уларнинг саломатлигини қатъий назорат остига олиш ҳамда моддий ва маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш мутасадди ташкилотлар учун мажбурий қилиб қўйилган.

●

— Ақлдан озсам керак, деб ўйладим. Бу ташкилотдан унисига, унисидан бунисига зир югуриш мен учун қанчалик азоб эканлигини тасаввур қилсангиз эди! Уйга сиғмайман, бир жойда ўтиролмайман. Ҳеч нима ёқмайди: бола-чақанинг шовқини ҳам, телевизордаги концерт ҳам, кўчадан ўтган машина овози ҳам. Бошимни деворга уриб-уриб олгим келади. Ўтириб олиб, йиғлайман... Оғриқдан, хўрликдан, ожизлигимдан йиғлайман. Хотиним юпатмоқчи бўлади, ҳали ҳеч нима кўрмагандай бўлиб кетасиз, дейди. Лекин гапларининг шунчаки кўнгил учун, чорасизликдан айтаётганини ўзи ҳам ҳис қилиб, менга қўшилиб йиғлайди. Ўзимни қўлга ололмайман. Болаларимдан уяламан, аммо қани энди бу лаънати оғриққа чидаб бўлса! «Ҳаммадан кучли, ҳеч нарсадан қўрқмайдиган» адасининг йиғлаётганини кўрган болаларим биз — бир-бирини қучиб йиғлаётган ота-онасининг атрофида изиллайди... Гоҳида йиғлашга ҳам қувват етмайди. Ё ўзимни ўлдирсаммикан, деб ўйлайман...

●

Бу қайси сайёра ўзи?! Бу ерда кимлар яшайди?! Наҳотки, кўзи сўқирлашган, қулоғи оғирлашганлар сайёраси бўлса бу?! Битта одамнинг қай даражада нурланганини аниқлаб керакли чора-тадбир қўллаш шу қадар мушкул ишми?! Бу нима ўзи, тиббиётимизнинг ожизлигими ёки маънавиятимизнинг инқирозими?!

●

— Баъзан бошимнинг ғувиллаши бир қадар пасайгандай бўлади. Шундагина одамга ўхшаб ухлайман, бир оз овқатланаман. Лекин бундай «танаффуслар» камдан-кам, бир-икки кун бўлади. Сўнг яна дардимга даво излаб югураман. Қаерга ҳам борардим, билиб олганим — ҳарбий комиссарлигу, касалхона. Ғузор тумани ҳарбий комиссарлигига мурожаат қилсам, Қаршидаги ҳарбий шифохонага жўнатишди. Бир офицер қабул қилиб, «Биз Чернобилдан келганларни даволамаймиз, даволаш қўлимиздан ҳам келмайди», деди. Вилоят ҳарбий комиссарлигига бордим. Медведьев деган бир майорга рўпара қилишди. У қўполлик билан «Чернобилга сени мен юборибманми, ким жўнатган бўлса, ўшанинг олдига бор!» — деди.

Яна ўзимизнинг ҳарбий комиссарликка келдим. Комиссар Сафаровага телефон қилиб, мени касалхонага ётқизишни илтимос қилди. Гапнинг қисқаси, бир амаллаб касалхонага жойлашдим. Йўлакка каравот қўйиб беришди. Врач Муҳаммадиев бир куни келиб: «Биз сени барибир даволай олмаймиз, бу касаллик бўйича мутахассисимиз йўқ», — деди. «Ҳар ёққа югуриб, устимиздан шикоят қилдинг, — деди яна у, — барибир айланиб келиб қўлимизга тушдинг-ку, қўрқмайсанми?» Индамадим. Чунки қўрқардим, тақдирим уларнинг қўлида эди-да. Ваҳоланки, мен ҳеч кимга бировнинг устидан шикоят қилганим йўқ, дардимга даво излагандим, холос.

●

Қизиқ, ҳарбий врачлар ҳам, туман касалхонасидагилар ҳам «Сенинг касалингни даволай олмаймиз», дейишяпти. Демак, Кўчимнинг касал эканлигини ўзлари ҳам билишар экан-да? Унда «соппа-соғсан» деб оёқ тираб туриб олишнинг нима кераги бор экан? Ахир, дўхтир дегани аллақандай қоғозга эмас, беморнинг ўзига қараши керак эмасми? Мен мутахассис эмасман, аммо Кўчимнинг учинчи қаватга чиққунча ҳансираб, қора терга ботганини, тамоман ҳолдан тойганини ўз кўзим билан кўрганман, суяб олиб чиққанман.

●

— Касалхонада бир ойча ётдим. Онда-сонда беришадиган ҳапдорини демаса, ҳеч қандай муолажа бўлгани йўқ. Гўё мен бари бир ўладиганман-у, даволашнинг фойдаси йўқдай. Бор-э, деб чиқиб кетдим. Яна ўша таниш ташкилотларга қатнадим. Қатнай-қатнай ҳолдан тойдим. Бу азобларим етмагандай, уйда ҳам аҳвол чатоқ бўлиб қолди. Хотиним операциядан кейин анча вақт ишга яроқсиз бўлиб, уйда ўтирди, менинг орқамдан югурди, бу ёқда болалар... Қийналиб кетди, шўрлик... Уйда на пул бор, на озиқ-овқат. Девдай йигитман, касал бўлиб касаллигимга пул ололмайман, соғ бўлиб ишга чиқолмайман. Хуллас, бу азоб-уқубатларим бир ой эмас, икки ой эмас, олти ой давом этди. Ниҳоят, ишхонамдан бир оз пул ва бу ерга йўлланма беришди. Шунисига ҳам раҳмат.

Ана шундай қилиб, бу ерга келиб қолдим. Бир нарсага ҳайронман, «Чотқол» даволаниш оромгоҳида ҳам радиация бўйича мутахассис йўқ, лекин одамгарчилик бор экан. Ишонасизми, баъзи дўхтирлар йўқ дориларни уйларидан олиб келиб беришяпти! Текинга-я! Гапингни бўлмай, охиригача эшитадиган оқ халатли одам ҳам бўлар экан дунёда! Одам дардини гапирса ҳам енгил тортар экан-да, ака. Барака топишсин, ишқилиб... Айниқса, Миртоҳир ака Ғуломов, Мўътабар опа Шоюсупова, Мария Лунандинани икки дунёда ҳам эсимдан чиқармайман...

Ҳозир анча яхши бўлиб қолдим. Тезроқ бола-чақамнинг олдига борсам, дейман. Бир-икки кун уйда дам олиб, ишга чиқиб кетсам керак. Лекин, кейинчалик тағин дардим қайталаса, куним яна ўша Сафарова, Муҳаммадиевга қоладими? Шундан қўрқаман...

●

ЭҲТИМОЛ, Кўчим чеккан азоб-уқубатлари таъсирида нимададир ортиқча эҳтиросларга берилган бўлиши мумкин, ниманидир бир оз бўрттириб гапиргандир. Аммо сарсон-саргардон бўлиб, турли эшикларга бош ургани рост. Ҳеч ким унинг дардига шерик, оғриғига малҳам бўлмагани рост. Адолатга бўлган ишонч сўниб бораётгани ҳам рост.

«Худога шукур, уч фарзандим бор, лекин тўртинчиси бўлмайди...» деганида у уялиб ерга қаради. Йигитнинг бўйни эгилмасин экан! Юпатишга сўз тополмадим. Уялманг, Кўчим ука! Чернобилда соғлиғини йўқотган, пушти куйиб кетган юзлаб, минглаб кўчимлар уялмасинлар! Пушти куйганлар эмас, уларнинг нолаи фиғонини эшитмаётган, имони куйиб кетганлар уялсин!

От йили ҳам охирлаб қолди. Муҳарриятимизга келаётган мактуб, хабар ва мақолалар оқими эса тўхтагани йўқ. Уларнинг муайян қисми ҳафталигимиз саҳифаларида эълон қилинди. Айримлари, гарчи газета юзини кўрмаган бўлса-да, муштарийларимиз қизиқиб ўқиган ўнлаб мақолаларга мавзу бўлди. Энг муҳими, уларнинг аксарият қисми олимлар, адиб ва журналистлар, социал тадқиқотчилар томонидан кенг ўрганилди. Зеро, бу хатларда халқимизнинг юрак уриши, жамиятимизнинг долзарб муаммолари, одамларнинг ўзига хос қизиқишлари ўз аксини топгандир.

Хусусан, халқ табобати, экстрасенслар ҳақидаги чиқишларимиз, Фарғона, Қўқон, Ўш, Паркент воқеалари хусусидаги мақолалар, бозор иқтисоди, пахтанинг харид нархлари, даромад солиғи ҳақидаги ва, шунингдек, маънавият, ахлоқ-одобга доир мақолаларимизга газетхонлар йўллаган мактублар, уларда кўтарилган муаммолар турткн бўлганини ҳам айтиб ўтишимиз керак.

1991 йилда ҳафталигимиз ёритишни режалаётган жуда кўплаб теша тегмаган мавзулар ҳам муштарийларимиз таклиф этган, талаб қилган, ўқишни истаган муаммолар асосида тайёрланмоқда. Бунинг учун қимматли вақтларини аямай биз билан мулоқот олиб бораётган барча муштарийларимизга, жамоатчи мухбирларимизга ўз миннатдорчилигимизни билдирамиз.

Албатта, матбуот саҳифаларида муҳрланиб қоладиган ўй-фикрларимиз, мулоҳаза ва истакларимиз, биз истаймизми-йўқми, барибир тарих мулки бўлиб қолажак. Улар бугун бизни қийнаётган воқеа-ҳодисаларни, орзу-армонларимизни келажак авлодларга етказувчи ўзига хос кўприкдир. Шунинг учун ҳам, азиз муштарийларимизнинг безовта юраги, қалб қўри билан битилган мактубларини кутамиз. Барча газетхонларимизга хуш кайфият, теран фикр, чарxланган тафаккур, ижодий илҳом тилаймиз.

ИЖТИМОИЙ ҲАЁТ БЎЛИМИ

«ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ»ГА ЖАВОБ БЕРАДИЛАР

Қўқон шаҳридан М. Аминов редакцияга йўллаган шикоят хатига Қўқон шаҳар прокурори М. Жўраев имзоси билан жавоб хати олдик:

Қўқонлик Мўмин Аминовнинг редакцияга йўллаган шикоят хати Қўқон шаҳар прокуратурасида кўриб чиқилди.

Тергов даврида Аминов ҳайдовчилик гувоҳномаси бўлмагани ҳолда, мотороллёрини бошқариб бораётиб чорраҳада автобуснинг орқа эшигига урилгани ва тан жароҳати олгани маълум бўлди.

Терговчи Т. Исмоилов тергов ишларини олиб борди, ҳайдовчининг бу ишда айби йўқлиги учун ЎзССЖ ЖКнинг 5-моддаси 2-бандига кўра жиноят иши ёпилди.

Аминов кўрсатган важлар батафсил текширилди ва улар асоссиз эканлиги аниқланди, иш Фарғона вилояти прокуратурасида кўриб чиқилди ва қонуний қарор қабул қилинганн таъкидланди.

●

Сафар Улуғов шикояти ЎзССЖ прокуратурасида кўриб чиқилди, — деб ёзади республика прокуратураси судларда жиноий ишларнинг кўрилишини назорат қилиш бўлими бошлиғи Б. К. Семкин. — Чиндан ҳам, ушбу ишнинг кўрилиши чигаллаштириб юборилган, вилоят судлари ишни уч қайтадан қўшимча терговга қайтаришган. Ишнинг бир неча марта терговга қайтарилиши Бухоро вилояти прокуратурасининг шошилинч кенгашида муҳокама қилинди ва вилоят прокуратураси алоҳида муҳим ишлар терговчиси С. Г. Петрушин, тергов бўлими бошлиғи Ю. Тожиддинов қаттиқ огоҳлантирилди. Бухоро вилояти прокурорига ишнинг қонуний ҳал этилишини назорат қилиш топширилди.

●

Гурлан тумани «Тез ёрдам» станциясидан врач Бозорбой Отажонов редакциямизга шикоят хати йўллаб, ишдан ноҳақ равишда бўшатилдим, деб ёзган эди.

Гурлан тумани бирлашган касалхона бош врачи У. Машариповнинг редакциямизга маълум қилишича, Б. Отажонов вилоят соғлиқни сақлаш бўлими ходимлари касаба уюшмасининг 41-қарори билан ўрнига тиклаган. Ҳозирги кунда у «Тез ёрдам» станцияси мудири бўлиб ишламоқда.

Иззат СУЛТОН — 80 ёшда

Қадрли Иззат Отахонович!

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси бошқаруви сизни — таниқли адабиётшунос олим ва драматургни — қутлуғ 80 ёшингиз билан самимий қутлайди.

Мана, ярим асрдан кўпроқ вақтдан буён сиз адабиётимиз ва адабиётшунослик илмимиз равнақи йўлида ҳормай-толмай меҳнат қилиб келмоқдасиз. Сиз улкан ҳаёт ва ижод мактабидан ўтдингиз. Болалар уйида тарбияландингиз. Тошкент маърифат билим юртида ва Низомий номидаги Тошкент маърифат олий ўқув юртида, кейинчалик эса, Ўзбекистон Фанлар Қўмитасининг аспирантурасида таҳсил кўрдингиз. «Батрак» жумҳурият рўзномасида масъул котиб (1931—1934), «Камбағал деҳқон» рўзномасида бўлим мудири (1934 — 1937), Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институтининг директор ўринбосари (1937 — 1942), жумҳурият радиоэшиттиришлар Давлат Қўмитасининг раис ўринбосари (1942 — 1943), Тошкент бадиий фильмлар студиясининг директори (1943 — 1945), Ўзбекистон Вазирлар Кенгаши раисининг маданият масалалари бўйича ўринбосари (1945 — 1948), Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институтининг директори (1948 — 1950), Ломоносов номидаги МДД СССР Халқлари адабиёти кафедрасида ўқитувчи (1950 — 1953), Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси бошқарувининг котиби (1956—1963) бўлиб ишладингиз.

Сизнинг илк адабий-танқидий мақолангиз 1932 йилда «Қизил Ўзбекистон» рўзномасида босилиб чиққан эди. Ўшандан буён ўтган қарийб олтмиш йиллик вақт мобайнида сиз яратган юздан ортиқ адабий-танқидий мақолалар, «Адабиёт назарияси» дарслигингиз, «Навоийнинг қалб дафтари» ва бошқа қатор рисолаларингиз, фан номзоди ва фан доктори илмий даражалари ҳимоясидаги тадқиқотларингиз адабиётшунослик илмимизнинг равнақига йирик улуш бўлиб қўшилди.

Сизнинг драматург сифатидаги ижодий фаолиятингиз алоҳида таҳсинга сазовордир. «Имон», «Бургутнинг парвози», «Даҳонинг ёшлиги» каби қатор пьесаларингиз, айниқса, Уйғун билан ҳамкорликда яратилган «Алишер Навоий» драмангиз томошабинларимизга яхши таниш.

Сизнинг адабиётимиз ва умуман, маданиятимиз олдидаги хизматларингиз муносиб тақдирланган. Сиз «Ҳурмат белгиси» ва «Халқлар дўстлиги» орденлари, «Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби» фахрий унвонига сазовор бўлгансиз, ЎзФА мухбир аъзоси бўлиб сайлангансиз.

Ҳурматли Иззат Отахонович! 80 ёшлик тўйингиз билан яна бир карра қутларканмиз, сизга мустаҳкам соғлик, янги илмий-ижодий ютуқлар тилаймиз.

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ БОШҚАРУВИ

Кутлаймиз!

*

Жаҳон чеҳра —
рангу рўйин
ўзингсан,
Ақл дарё — унинг суйи
ўзингсан.
Гул баргида шабнамдайин
тоза бўл,
Бу боқчанинг рангу бўйи
ўзингсан.

Паҳлавон МАҲМУД

*

С. МАҲКАМОВ суратга олган

Иззат СУЛТОН

АЗИЗ ОСТОНАДА СЎЗ

I.

БИР ОСТОНА борки, у ҳар бир маданиятли киши учун азиз. Бу — театр остонаси. Маълумки, театр дунёнинг кўпгина халқлари тилида «санъат ибодатхонаси» деб аталади. Буюк Ҳамза «Театр — катталар мактаби» таърифи билан ўша остонанинг қанчалик азиз эканини яна бир карра уқтирган эди.

Драматург учун бу остона икки қатла азиз. Драматург бу мактабда оддий томошабин олмаган сабоқни олади — театрга яроқли бадиий адабиётни яратиш сирларини ўрганади ва шу жуда мураккаб фандан имтиҳон беради.

Театрнинг муносабати ҳам ўзининг икки тоифа мухлисига — томошабинга ва драматургга — икки хил. Томошабиндан театр фаҳм, дид, ҳукм ва миннатдорлик кутади (агар театр миннатдорликка арзирлик иш қилиб қўйган бўлса). Драматургдан эса... драматург остонада пайдо бўлиши билан театр унинг «қўлига қарайди» — ундан асар кутади.

Бу азиз остонадан ўтиш учун томошабинда театрга ихлос бўлса бас. Қўлтиғида тайёр асари бўлмаган драматург эса бу остона олдида тўхташга ва ўзининг театрда камнамолиги сабаблари ҳақида ўйлашга мажбур. Шу кунларда мен ўзимни (бир ўзимнигина эмас, кўпгина ҳамкасбларимни ҳам) шу остона олдида, ундан «қуруқ қўл билан» ўтишга журъат этолмай ўйга толиб турган ҳолда тез-тез тасаввур этадиган бўлиб қолдим.

...Қайта қуришнинг бешинчи йили ўтиб бораётган бўлса ҳам, адабиётимиз ва қисман драматургия ва театримиз соҳасида ўқувчининг ёки томошабиннинг диққатини ўзига тортган, уни қойил қолдирган, унинг қалбида миннатдорлик ҳиссини уйғотган асарларнинг пайдо бўлмагани ҳаммамизни ҳам ўйлантираётган, ташвишга солаётган бўлса ажаб эмас. Бу гапни айтганда мен адабиётимизда ва саҳнамизда шахсга сиғинишнинг фожиали оқибатлари ҳақида, турғунлик даврининг иллатларини фош этаётган бир қанча асарлар пайдо бўлганини ҳисобдан соқит қилаётганим йўқ. Улар оз бўлса ҳам, мавжуд. Аммо ҳаётимизнинг янги ҳодисалари ҳақида шу беш йил ичида бизнинг, айниқса, дунёқарашимизда, ўтмишга баҳо беришда онгимизда юз берган муҳим ўзгаришларни акс эттирган асрларнинг йўқлиги мени ташвишга солади ва бунинг сабаблари ҳақида ўйлашга мажбур этади.

Адабиёт ва театрда, демакки — театрда қўйилишга мўлжалланган — адабиётнинг, яъни драматургиянинг ривожи учун доимо, бошқа омиллар билан бир қаторда ғоят муҳим бўлган ҳаётнинг ўзида ҳам байроқ бўладиган илғор ғояларнинг пайдо бўлиши жуда муҳимдир. Қайта қуриш бошлангач ҳаётимизга, айниқса, ўтмишимизга берган баҳомиз тамоман ўзгарди, биз фожиали хатоларимизни англадик. Харобалар ўрнида янги бино қуриш учун майдонни тозалашгина эмас, балки бу майдонга қуриладиган янги бино ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлиш зарурлигини ҳам англадик. Лекин афсуски, ўтмишимизни тўғри англаш юзасидан қилинган катта ва фойдали ишлардан сўнг, бизга ҳозир мана шу зарур ҳолат — янги даврдаги янги вазифалар ҳақидаги аниқ тасаввур етишмай турибди. Адабиётимизда ва театримизда янги, йирик асарларнинг пайдо бўлмаганита ҳам, менингча, сабаб шу.

Шу шароитда эски хатоларни такрор этиш хавфи туғилмоқда. Ўтмишимизнинг фожиали хатоларидан бири шуки, биз социализмни авваллан кимдир томонидан аниқ чизиб қўйилган режа бўйича, шу режага қатъий амал қилиб яратишга тиришдик. Биз социализм қуришни авваллан, қандайдир доҳий томонидан чизиб берилган лойиҳанинг омма томонидан ғайрат билан амалга оширилишидангина иборат деб тушундик. Ваҳоланки, социализм омманинг ўзининг фаол ва онгли иштирокида, оммавий равишда, узоқ муддатли изланишлари натижасида майдонга келиши керак эди: марксизм-ленинизм бизга шундай таълимот берган эди. Бизда эса юқоридан берилган кўрсатмалар асосида, маъмуриятчилик йўли билан майдонга келган социализмнинг халқ манфаатларидан узоқ, ҳатто халққа ёт бир ҳодиса экани энди ҳаммага аён бўлди.

Аммо эски одатимизга кўра, энди нима қилишимиз керак, деган саволга биз ҳамон баланддан кўрсатмалар кутиш билан яшамоқдамиз. Адабиётимиз ва театримиз соҳасида ҳам ана шу руҳий ҳолат ҳукмрон бўлгани учун, менингча, худди шунинг учун ёзувчиларда дадиллик етишмаётибди ҳамда улар янгича ишлашга одатланиша олмаётибди. Катта ютуқларнинг қўлга киритилмаётганининг асосий сабабларидан бири ҳам ана шундадир.

Бу ҳолатни бузиш керак. Аммо уни қандай бузиш борасида яна «юқоридан кўрсатмалар» кутиш керак эмас. Коллектив бўлиб, ҳар бир шахснинг ғайратига ва изланишларига кенг йўл бериш билангина узоққа чўзилган бу хавфли сукут вазиятидан чиқиш мумкин.

II.

АДАБИЁТИМИЗ ва санъатимизнинг бугун катта ютуқларга эриша олмаётганлигига бош сабаб — менингча, ғоявий саргардонлик ёки карахтлик деб аталиши мумкин бўлган бир ҳодисанинг мавжудлигидир. Такрор бўлса ҳам айтай: биз кўп йиллар мобайнида социализм қураётирмиз, деган хаёл билан яшадик, энди маълум бўлдики, биз қурган жамият аслини олганда социализм эмас, балки социализмга ҳеч қандай алоқаси йўқ бир тузум экан. Хаёлимизнинг пучга чиқиши бизни ҳозир гангитиб қўйган. Биз гўё идеалларимизни йўқотиб қўйдик. Нима учун, қандай ғоя ва қандай орзу, идеал учун курашишимиз лозим эканини билмай қолдик.

Биз қурдик деб ҳисоблаган социализмнинг аслида социализм эмаслиги, менингча, умуман социалистик ғоянинг пучлигини кўрсатмайди. Социализм адолат учун, инсоний ҳаёт билан яшамоқ учун кураш демакдир. Шундай экан, адолат учун кураш абадийдир. Биз идеалларимиздан ажраганимиз йўқ, балки унга эришишнинг нотўғри йўлларидан борганимизни тушундик.

Социалистик идеал, менингча, ҳамон адабиётимизнинг машъали бўлиб қолажак. Бундай дейишга кўп сабаблар бор. Бу сабаблардан бири шуки, бугун социализм деб тушунган жамиятга жуда ҳам яқин бир жамият яратиш орзуси — ўзбек халқининг ҳам азалий орзусидир. Эсингизга солиб ўтай: X асрда яшаган буюк алломамиз Беруний ёзган асарларида айтилишича, ўз меҳнати билан яшаш ва ўз эҳтиёжларини энг зарур нарсалар билан чегаралаш келажакдаги инсонларнинг ҳаётий қоидаси бўлиши керак эди. Бу — бугунги кунда социализм деб аталаётган орзунинг асосий хусусияти, холос. Анча кейин Европада хаёл қилинган «утопик социализм» деб аталмиш социал орзу, шундай қилиб бизда бир неча аср аввал майдонга келганди. Яна бир тарихий ҳодисани эсга олайлик. Ўрта Осиёда даҳшатли мўғуллар зулми бир ярим асрча давом этгандан сўнг, «сарбадорлар ҳаракати» деб аталмиш халқ ҳаракати юзага келди. Ўрта Осиёни мўғуллар зулмидан халос этган бу ҳаракат бизда адолатнинг тантанасига мўлжалланган бир давлатнинг — «сарбадорлар давлати»нинг майдонга келишига сабаб бўлди. Маркази Сабзавор шаҳри бўлган бу давлат 35 йилдан ортиқ яшади. Унда ҳамма тенг ҳуқуқли деб эълон этилган, ҳар бир инсоннинг ўз меҳнати билан яшамоғи қоида қилиб қўйилган, ҳатто ҳамма бир хил кийинар эди. Бу ажойиб демократик давлат Амир Темур томонидан 1383 йилда тор-мор этилди. Аммо адолатнинг тантанаси ҳақидаги орзу халқимиз қалбида абадий қолди.

Шундай қилиб, социалистик идеал бизнинг халқимизга ёт эмас.

Бу гапларни айтишимдан мақсадим шуки, адабиётимиз ва санъатимиз бугун ҳам халқларга тенг ҳуқуқ ва фаровонлик ато қиладиган социалистик идеални ўзига мезон ва орзу қилиб олса, у менингча, тўғри йўлга қайтган бўлади. («Қайтган» деган сўзни атайин ишлатдим, чунки социалистик қурилиш бизнинг юртимизда муваффақиятсизликка юз тутгани муносабати билан умуман социалистик идеалдан воз кечиш тамойили ҳаётимизда ва адабиётимизда мавжуд. Бундан кўз юмиш — ҳамоқат бўлар эди).

Биз фикрлар хилма-хиллиги даврида яшамоқдамиз. Борди-ю социалистик идеалга қайтиш тўғрисидаги менинг бу фикрим баъзи ёзувчи ва санъаткорларга маъқул тушмаса, уларнинг ўз хоҳишлари. Аммо яна бир нуқтага касбдошларимнинг диққатини жалб этишни лозим топаман.

Жамият ҳаётида етакчи роль ўйнайдиган санъат ва адабиёт умуман идеалсиз яшаши мумкинми? Йўқ. Санъат ва адабиётнинг азалий табиати шундайки, улар социал ва эстетик орзусиз яшай олмайдилар. У ҳолда, социалистик идеални тан олмайдиган санъат ва адабиёт учун тараққиёт йўли нимадан иборат бўлиши мумкин?

Халқ ҳаётида азалий ва абадий бир омил бор. Бу — халқ ахлоқи, яъни одил ва пок ҳаёт ҳақида халқ тасаввури. Бу тасаввурга ҳалол меҳнат, маърифатга интилиш, инсонни ҳурмат қилиш ва эъзозлаш, ҳамма инсонлар ва халқларни тенг кўриш каби жуда ҳам азиз принциплар киради. Адабиёт ва санъат ана шу халқ ахлоқини ўзига мезон ва орзу, идеал қилиб олса, қаҳрамонларининг руҳига, атворига ва ишларига баҳо берганда, ана шу ахлоқни ўлчов қилиб олса, ўзи яратган ёрқин образлар билан ёш авлодни ана шу аҳлоқ руҳида тарбия топтирса — санъаткорларимиз ўзлари ҳам тўғри йўлни топиб олган ва халқимизни тўғри йўлга бошлаган бўлар эдилар.

Менингча, санъат ва адабиёт учун энг даҳшатли бало — ғоясизлик, орзусизлик, идеалсизликдир. Мен бу балонинг касофатидан қутулишнинг икки йўлинигина тилга олдим. Изланишларимиз давом этса, ғоясизликдан қочишга астойдил бел боғласак, бошқа йўллар ҳам топилиши осонлашади.

III.

ЭНДИ ҲАММАГА аёнки, адабиётимизда ҳам қайта қуриш керак. Маълумки, адабиётдаги янгилик ҳаётдаги янгиликни пайқаб олишдан бошланади.

Ҳаётнинг адабиёт тақдирига таъсир йўллари кўп. Масалан, адабиёт боши берк кўчага кириб қолганида ҳаёт ўзи уни қтуқаради: ҳаёт ўзи унга янги қаҳрамонни ҳадя этади. Ёзувчининг, адабиётнинг вазифаси шу янги қаҳрамонни вақтида кўра билиш ва кўрсата билишдан иборат.

Хўш, ҳаётимизнинг ўзида янги қаҳрамон пайдо бўлдими? Менингча, бу саволга қатъий равишда ижобий жавоб беришга ҳамма асослар бор.

Янги қаҳрамоннинг хусусиятлари даставвал унинг бугунги кунда ҳақиқий озодликка эришишга интилишида кўринмоқда. Бу интилиш ўзбек халқи фарзандларининг ҳам асосий мақсади бўлиб қолди.

Бундан етмиш йилча аввал В. И. Ленин Туркистон халқларининг янги ҳаёт қуришга актив қўшилганини қувонч билан қайд этиб ёзган эди: «Қилаётган ишимиз бизга бу мамлакатларда жуда катта қийинчиликларни енгишга тўғри келишини кўрсатди, аммо ишимизнинг амалий натижалари, шу қийинчиликларга қарамай, пролетариат йўқ ҳисобида бўлган жойларда ҳам оммани мустақил фикр қилишга ва мустақил сиёсий фаолият кўрсатиш учун интилишга қўзғатиш мумкин эканлигини ҳам кўрсатди».

Кўп ўтмай Сталин истибдоди билан бўғиб қўйилган бу қўзғалиш бизнинг кунларимизда янгидан рўёбга чиқаётгани энди ҳаммага аён бўлса керак. Мустақил фикрлашга ва мустақил сиёсий фаолиятга интилиш энди бизнинг маҳаллаларимиздан тортиб Олий Кенгашимизгача — ҳаётимизнинг ҳамма босқичлари учун асосий мақсад бўлиб қолди. Адабиётимизнинг янги қаҳрамони, менингча халқимизнинг ана шу янги жасоратини инъикос эттириши керак.

Йигирманчи йилларнинг охирида бизнинг авлодимизга таълим берган илғор зиёлилардан кўп мартаба эшитганим сўзлар менинг қулоғимда шу кунларда баралла жаранглайди:

— Биз ҳали озод эмасмиз. Фақат саводли, маърифатли халқгина озодликнинг қадрига етади, уни ҳимоя этишга қодир бўлади. Ўқинглар! Маърифатли бўлинглар! Халқимиз учун ҳақиқий озодлик кунлари келади!

Бугун Октябрь инқилобининг бизга берган ва эҳтимолки, энг муҳим ҳадяларидан бири — маърифат бўлди. Биз энди маърифатли халқмиз. Маърифатнинг кучи энди халқимизнинг, айниқса, унинг ёш зиёлиларининг озодлик учун фидойилик билан курашга тайёрлигида ҳам намоён бўлмоқда.

Мана шу фидойиларнинг адабиётимиз саҳифаларида ва саҳнамизда пайдо бўлишини кутишга ҳамма асосларимиз бор.

Шундай қилиб, мустақил фикрлаш, мустақил сиёсий фаолият ва социал идеални кундалик катта ва «майда» ишларда мужассамлантира билиш — бугунги қаҳрамонимизнинг қимматли хусусиятларидир. Бу фазилатларнинг ўзбек халқи қиёфасида, унинг катта ва кичик вакиллари, сиймоси ҳамда фаолиятида мустаҳкам ўрин ола бошлагани адабиётимизнинг бундан кейинги улкан ютуқлари учун замин бўлиб қолади.

Бу заминда ижодкорлик қуввати ўзининг бутун салобати билан рўёбга чиқади: адабиёт ҳаётни фақат бадиий образлар орқали акс эттирадигина эмас, ундаги бунёдкор кучларнинг шаклланишини ва ривожини тезлаштиради ҳам.

●

АЗИЗ ОСТОНА! Бу паришон, узуқ-юлуқ мулоҳазаларимдан ҳам фаҳмлаган бўлсанг кераккки, мен қўлтиғимда янги асар билан, сендан яна бир бор, аниқроғи, саккизинчи марта ўтмоқ умидидаман.

— Саксон ёшда-я?

— «Умидсиз шайтон». Яна: «Орзуга айб йўқ», дейишади. Бу ҳикматли сўзларни илк мартаба ишлатган зотнинг неча ёшда бўлганини энди ҳеч ким айтиб беролмайди. Қолаверса, улуғ Саъдий ҳам адиб бўламан деган кишига ижодни олтмиш ёшда бошлаб (унгача ўсиб, ўқиб, саёҳат қилиб, яъни ҳаётий тажриба ва ақл йиғиб) тўқсон ёшда тамомлашни тавсия этган.

Эмин УСМОН

ҚОН ҚУСГАН ДУНЁ

ЁҚУББЕК ЯКВАЛХУЖАНИНГ «ҚАЙТАР ДУНЁ» РОМАНИНИ ЎҚИБ...

БИЗ БИЛГАН қисман гувоҳ бўлган тарихга назар ташласак, ўзбекнинг рўшнолик кўрганини, ўз кўланкасини ҳадиксирамай босганини эслолмаймиз; муттасил таҳлика, муттасил қирғин-барот, гоҳ унинг тарихи кимларнингдир ғашини келтиради, гоҳ эгаллаб турган замини кимларнингдир ҳали инсоният яралмасидан аввал яшаган бобокалонларининг ватани бўлиб чиқади, гоҳ қайсидир асрнинг чанг босган жанггоҳларида енгилиб, шармандаларча қочгани, товон тўлагани учун энди орани очди қилиб қўйгиси келади, хуллас, қон тўкишга, одамлар бир-бири билан ёвлашишига, зўравонликка, ҳар хил қизил, сариқ измларни миямизга зўрлаб тиқиштиришга баҳона кўп. Ўзбек қаламкашларининг бутун бир авлоди «бахтлар водийсини» куйлаб ўтди, бироқ ҳанузгача тарихга холис назар ташланмади. Бугунги авлод ўтмишини тузукроқ билмай туриб, кўкракка муштлаш, ўзлигини мадҳ этиш билан овора. Ваҳоланки, тарихимиз кемтик, унинг ёруғликка интилган, ҳурриятга тўла саҳифалари эса йиртилган, куйдирилган. Уни синчиклаб ўқиб ўрганадиган, ўзлигимизни танийдиган, Туркистон деб аталувчи катта бир юртдаги туркийлар, деб аталадиган халқнинг уруғ-аймоқлари эканлигимизни англаб етадиган пайт келди.

Ёқуббек Явкалхўжа ўз асарида қаламга олган давр энг чигал, энг фожий воқеалар силсиласига бой даврдир.

Шўроларнинг қамоғида ётиб чиқан Яъқубали ҳожи янги ҳукумат унга мурувват кўрсатмаслигини, эртага Миркомилбойга ўхшаб отилиб кетишини била туриб жон сақлаш қасдида «бу дунёнинг боғи эрамига» ҳам бормасликни кўнглига тугади, алғов-далғов бўлиб кетган дунёнинг ишларига ақли етмай гарангсиб юрган, отасини қамоқдан олиб чиққунча не-не остоналарга бош уриб, ўзини хоки туроб қилган Жайнак Мирзони ҳам тарки ватан қилмасликка ундайди: «...Алғов-далғов деганинг рост, лекин нима бўлсаям бу ўзимизнинг юрт, унга қўл кўтармасанг, бировр сенга тегмайди, ўғлим».

Жайнак Мирзо отасининг васиятига амал қилмади — тарки ватан этди. Тўғрироғи уни ўз юртидан бош олиб кетишга мажбур қилишди, чарм куртка кийиб, тўппонча таққан ҳайдарлар ҳолижонига қўйишмади. Ҳайдар каби янги жамиятга сидқидилдан хизмат қилганлар аслида ўзлари алданганликларини, улар эътиқод боғлаган йўл кўпларнинг ёстиғини қуритиб, поёнсиз оламнинг сон-саноқсиз кўчаларидан тентиратиб қўяжагини ва охир-оқибат ўзларининг ҳам бошини еяжагини билмасдилар. Жайнак Мирзо қизилларнинг зулмидан қочиб рўшнолик кўрмади — хитой мустабидларининг ифлос оёқлари остида топталиб ётган уйғурлар диёрида бошига кўп савдолар тушди. Мусофир итнинг думи қисиқ бўлади, деган ақидага амал қилиб, елкасини қисиб яшамагани учун Самадбой уни қаматади. Аслида Самадбой эмас, бу бир-биридан унчалик фарқ қилмайдиган тузумнинг, мустабидлар хоҳиш-иродасининг ҳукми эди. Ҳукмдорларнинг мақсади ўзбек Жайнак Мирзоларни, уйғур Ҳайдару Насрулло Толибларни муттасил таҳликада тутиш, агар ўзларининг инсоний ҳақ-ҳуқуқларини талаб қилиб бош кўтарсалар, қамоққа тиқиш, дорга осиш, турли хил ҳийлаю макр билан софдил одамларни бирбирларига қайраш, шу йўл билан уларнинг дилидаги ҳуррият яловини ўчириш, халқнинг эртанги кунига бўлган ишончини сўндиришдан иборат эди. Жайнак Мирзою Насрулло Толиблар қай заминда яшашидан, миллатидан қатъи назар зулмга, зўравонликка қарши бирлашиб, хор-зорлик билан келишиб, тақдирга тан бермасликларини билдириб қўйиш учун бош кўтаравердилар. Бироқ бу курашнинг охири вой, ўз эрки учун курашганларни уйғурлар тупроғида хитой босқинчиларининг зиндони, ўзбеклар заминида қизилларнинг қамоғи кутади, бу кураш олдиндан ҳалокатга маҳкум, сабаби уни ҳокими мутлоқ қўғирчоқбоз Иосиф Сталин бошқаради. Унинг хоҳиши билан минглаб ўзбек, қозоқ, қирғиз, туркман, тожик, уйғурлар диёрига юборилиб, хитой мустабидларининг ўқига тутилади, минглаб уйғур чегаранинг бу томонига ҳайдалиб судсиз, сўроқсиз отилади. Ва буларнинг бариси мазлум халқларнинг озодлик курашига ёрдам, деб аталади. Ҳанузгача бу хунрезлик учун бирор кимса ҳисоб бергани йўқ.

Ёқуббек Яквалхўжа халқларимиз бошига тушган мана шу кулфатни қаламга олиб хайрли иш қилган. Тўғри, бу беадад фожианинг бадиий талқини жуда ҳам кўнгилдагидек эмас. Биз романда у ёки бу воқеанинг пировард натижасини кўрамиз, қаҳрамонларнинг қисмати ҳақидаги маълумотлар билан танишамиз, аммо одамларнинг худди ўша аснодаги кечинмаларию ҳолатларини бутун мураккаблиги билан ҳис этмаймиз. Китобхон учун ҳар қандай вазиятдаги инсоний кечинмалар билан танишиш, уни ўз танасида ҳис этиш ва маълум хулосалар чиқариш муҳим. Бениҳоя чигал ва ўта мураккаб қисматларни топа олган қаламкаш адабиётнинг энг оғир ва энг шарафли йўлидан хиёл четлаб ўтгани кишини ачинтиради. Эҳтимол биринчи марта катта кўламдаги йирик асарга қўл ургани учун маҳорат етишмай қолганмикан, деган ўйга ҳам борасан.

1937 йили бир соат ва бир лаҳзада Совет Иттифоқи ва Хитойда уйғурларни баробарига қирғин қилиш бошланди. Бунинг асл сабаби халқлар доҳийси ўртоқ Сталинга бориб тақалашини ҳалигача ҳеч ким билмасди. «Қайтар дунё»да шунга бир ишора бор. Ҳайдар Қашқарга яширин ташкилот тузиш ва Шарқий Туркистоннинг ҳокими бўлмиш Шинг-Си-Сайдан Сталиннинг ўчини олиб бериш учун юборилгани айтиладию, аммо бу тарихий хунрезликнинг моҳияти очилмай қолди. Ахир, сўнгги 50—60 йил мобайнида уйғурларнинг ўз мустақиллиги учун олиб борган кураши фақат Сталиннинг аралашуви ва зўравонлиги билан бостирилган. Ёқуббек Яквалхўжа кўпроқ воқеалар тафсилотига берилиб, бу нарсадан четлаб кетган. Бугунги китобхон тафсилотни эмас кўпроқ таҳлилни ёқтиради, ички кечинмаларни, маълум лаҳзадаги инсон руҳиятини ағдар-тўнтар қилиб юборадиган қоришиқ туйғулар тасвирини кўришни истайди. Шу пайтгача яратилган кўпгина асарларнинг бирданига оҳори тўкилиб қолганининг асл сабаби ҳам шунда.

Инқилоб байроғи остида қилинган ур-сурлар туфайли қанчадан-қанча инсоннинг ҳаёти издан чиқиб кетди; ота-бола бир-бирига ёв, ака-ука ғаним, қариндош-уруғ синфий душман. Шўронинг йўриғига юрмаганлар ҳар хил қўрбошиларнинг орқасидан эргашди, ҳатто Ҳалимбойвачча акаси Жайнак Мирзога: «агар сиз келиб кетмон чопсангиз, мен Мадаминбекка йигит бўлиб кетаман», дея онт ичади. У отаси айтмоқчи «омаднинг навбати ялангоёқларга келганига» кўниккан. Кўниколмаганлар эса қизилларнинг ўқига учади ёки ҳайё-ҳуйт деб ўзга юртларга бош олиб кетади. Мусофирнинг қисмати эса аянч: «...ҳали биров ўз юртидан кетиб рўшнолик кўрган эмас», деганида Яъқубали ҳожи юз карра ҳақ.

Мусофирлик Баҳромбекни ўзидан ёши катта савдогарлар даврасига қўшилиб шароб ичишга, қимор ўйнашга мажбур қилади; юртидан, отасидан айрилган ўспирин қаторга қўшилишнинг таомили шундай бўлса керак, деган хаёлга боради ва борбудидан айрилади. Ўғлини Ғулжага тижорат қилгани юборган Тожинисо бегим тиззаларини ушлаб овоз чиқармай йиғлайди. Онасининг зор қақшашига чидолмаган Баҳромбек қиморга, маишатга бой берган пулларини ўн ҳисса қилиб қайтаришга онт ичади. Мусофирлик ва йўқчилик уни Тибет тоғларида тентирашга мажбур қилади, неча бор ўлимга юзма-юз келади ва пировардида катта сармоядор бўлгани ҳолда худди ўз маъшуқасини излаган каккудек оламнинг чигал йўлларида исмсиз дардларига малҳам, синиқ кўнглига бир тасқин тополмай умрини ўтказади.

Жайнак Мирзонинг яна бир зиёли зурриёдининг қабри Арабистонда мунғайиб қолади. «Отамнинг жисми Қашқарда, онамнинг қабри Ғулжада. Менинг мозорим ундан ҳам мунгли ва ғариб бўлгай. Шундай саргардон ўтадими авлодимиз?» Акбарбекнинг дармонсиз қўллари билан битилган бу саволи ҳамон жавобсиз.

Чархнинг кажрафторлиги туфайли Баҳромбек ҳатто ота-онаси дафн этилган, иккинчи ватанига айланган уйғурлар диёрига ҳам сиғмайди. Уни устамонлик билан хорижга ҳайдаб чиқаришади. Йўқ, хор — зор бўлмайди. Туркияда Баҳромбек афанди аталади, фақатгина туғилиб ўсган юртига етолмай юрак-бағри эзилади, зиёратига келган укаси гарчанд катта олим бўлса-да, руҳан ёт, қалбини иблисларга топшириб улгурган, уларнинг хонадони бошига ададсиз мусибатлар солган қизил террорчиларнинг сиёсатини ёқлайдиган кимсага айланган. Афсуски, асарнинг сўнгги қисмлари ўта жўн, шиорбозлик руҳида ёзилганки, китобхон ҳақли равишда тарихий ҳақиқатлар, бугунги ошкоралик руҳини ҳис этмасликдан андак ранжийди. Бундан ташқари ватанидан айро тушганларни дунёдан бехабар, нодон, қайсидир корчалоннинг итлоғини ялаб кун кечирадиган муртад қиёфасида тасвирлаш аллақачон бозори касодлашган усул.

Романнинг ўзига хос бир жиҳатини алоҳида таъкидлаб ўтиш лозим. Бу — асарнинг тили. Роман содда, ортиқча жимжимасиз, равон тилда ёзилган. Уни сира қийналмай, айрим қисмларини ҳаяжондан энтикиб ўқийсиз; ёзувчи топган осуда ва самимий руҳ китобхонни ўзига ром этади. Шу билан бирга асарда тарихий ва ижтимоий воқеалар тасвирида романга хос кўлам етишмайди. Масалан: Файзулла Хўжа, Акмал Икромовнинг қораланиши, ҳатто яқин сафдоши Ҳайдар ҳам уларни айблаши баҳонасида ўша даврдаги сиёсий вазият, халқни таҳликага солган қирғин-барот, халқ доно, ишбилармон фарзандларидан нима учун жудо этилгани ҳақида батафсилроқ маълумот берилса фойдадан холи бўлмасди. Мадаминбек баҳонасида миллий озодлик ҳаракатининг моҳиятини, қисман бўлсада, очиб бериш мумкин эди.

Романда тилга олинган жой номлари ва атамаларда айрим ноаниқликлар бор. Жумладан: Қашқардаги жомеъ масжиди олдидаги катта майдон Эйидгоҳ эмас. Ийидгоҳ (Ҳайидгоҳ) деб аталади. Ийидгоҳ майдонида туриб Оппоқхўжа мақбарасининг салобатли гумбазларини томоша қилиш мумкин эмас. Ийидгоҳ шаҳар марказида, Оппоқхўжа мақбараси эса шаҳар чеккасида жойлашган. Мапа (муаллиф негадир **маҳофа** деб олган) соябонли арава эмас, балки икки ёки тўрт одам кўтариб юрадиган соябонли тахтиравон. Катта амалдорлар, ҳукмдорлар одатда шундай мапаларда юришган. Чўкон, муаллиф изоҳлаганидек қиз бола эмас, жувон. Қашқардаги Аҳмадбек ҳожи истиқомат қилган маҳалла Нубоши эмас Новбоши, деб аталади. Ўстанг бўйи маҳалласига Сой бўйи ёки Анҳор бўйи, деб изоҳ берилиши лозим эди. Тъян-шан — Тангритоғининг хитойча таржимаси. Тъян-тангри, шан — тоғ. Уйғур тили истеъмолида бу тоғнинг асл туркийча номи сақланиб қолган. Хонтангри — муаллиф изоҳлаганидек Тангритоғнинг уйғурлар диёридаги чўққиси эмас, унинг энг баланд Ғалаба чўққисининг туркийча номидир...

БУ МУЛОҲАЗАЛАР асарни янада мукаммалроқ кўриш ниятида айтилаётганини изоҳлаб ўтиришнинг ҳожати бўлмаса керак. Ёқуббек Яквалхўжа ўзбек насрига ўзининг гапини ўзига хос тарзда олиб кирди. Шунинг учун «Қайтар дунё»ни Урумчидаги уйғур қаламкаш дўстларимга тавсия этдим. Икки қардош халқ тарихининг бир бўлагини акс эттирган асар уйғур тилида чиқиб қолса ажаб эмас. Бундан буён Ёқуббек Яквалхўжа тарихимизнинг ўқилмаган саҳифалари ҳақида янги асарлар яратади, бизнинг истак ва мулоҳазаларимизни ҳам ҳисобга олади, дея умид қиламан.

Ҳусниддин ШАРИПОВ

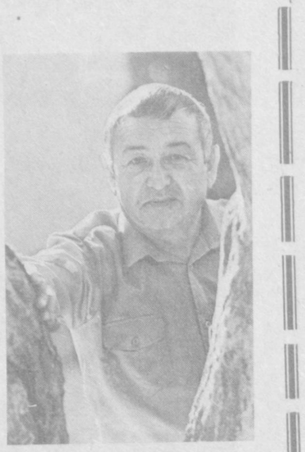

КЎЗГУ

Ўтиб бормоқда ой-йиллар, вафолим йилма-йил
гўзал,
Асилки, зангламас олтин, хазон кўрмас асил
гўзал.
Ҳаёт тўйхонадир гўё, биров куйлар, биров
тинглар,
Қувонмоқ-чун ақл шартмас, қувонтирган ақл
гўзал.
Гаҳи дарё эрур олам, гаҳи дунё тегирмондир,
Фасллар баҳсига боқмай, табиат муттасил
гўзал.
Қуяр ўз ўтида офтоб, қилиб кул зебу пардозин,
Табиий эрса гар чеҳранг, этар ҳатто жаҳл гўзал.
Ҳилолни айласанг эъзоз, йўлинг равшан этар
сўнг ой,
Кўмирдан беғубор олмос туғилгай, бўлса дил
гўзал.
Ҳали бу йўлда кўп гуллар узарсан, қўлни банд
этма,
Керакмас ўзга ҳеч давлат умр ўтгач адл гўзал.
Саҳийсанки, дуо айлаб борурсан еру кўк ҳуснин,
Кўриб ол, мен тутай кўзгу: ўзингсан беҳазил
гўзал.

ШАҲАР ДАРВОЗАСИ

Жуда ишбилармон бўлиб кетяпмиз,
Режалар тузамиз ғиштдай қаторлаб.
Қичиб ҳам туради тез-тез кафтимиз,
Бизни ўлжалардан ўлжага чорлаб.
Ишга ташланамиз шунда худди шер,
Куракка айланар ҳаттоки қошиқ.
Шаҳар марказида тегмай қолса ер,
Четроқдан жой топиб,
Қоқамиз қозиқ.
Яна қўл тупроқда,
оёқлар лойда,
Тушар ҳаракатга енгилу вазмин.
Бир вақт қарабсизки,
Теп-текис жойда
Муҳташам дарвоза кўтарар қаддин.
Энди
бир сабаб-ла чиқмоқчи бўлса
Ё кирмоқчи бўлса шу атроф халқи,
Тўхтаб,
ҳамёнини титкилаб йўлда,
Тўламоғи шартдир «дарвоза ҳаққи».
Кимдир,
қайсарлик ё камхаржлик қилиб,
Бошқа бир сўқмоқдан ўтса гузарга,
Худди олай деймиз терисин шилиб,
Чиқариб қўямиз тартиббузарга.

Биров келтиролмас энди бизга шак,

Навбатга туришгай касалу соғлар.

Минбарлардан эса бўлади айтсак:

«Шаҳар бедарвоза эмас, ўртоқлар!»

Аҳли ишбилармон яна меҳнатда,

Ўямиз, сўямиз, имзо қўямиз.

Дастурхон ёнида бормиз, албатта,

Аммо тўямизми,

Қачон тўямиз?..

Гарчи чидамингга ўқишар таҳсин.
Қариндош-уруғ ҳам,
арз қила-қила
Охир муте пойлар жарроҳнинг оғзин.

Сел босса,
топгандинг тўсгали илож,

Жон чекдинг покиза хирмон қасдида.

Афсуски,
бўлганда шафқатга муҳтож,

Сен ўзинг қоласан оёқ остида.

Юртингга бўлайин десанг валломат,

Бахтни кўрай десанг эл билан баҳам,

Дўстгинам,

Ўзинг бўл аввал саломат,

Еткиз бу сўзимни бошқаларга ҳам.

БУ КУНЛАР ЎТАР-КЕТАР...

Ишлар ўлда-жўлда, ҳаёт паришон,
Эл зир югуради халта қўлтиқлаб.
Кимгадир гўшт керак, кимгадир иштон,
Митинглардан эса зарра йўқдир наф.

Наҳот қисир бўлса бизнинг саҳий ер,
Йўқ, йўқ, кўр намойиш этиб турибди.
У ҳолда не учун савдо аҳли дер:
— Зўрға ўзимизга етиб турибди?!

Руҳингни яйратмас жунжиккан бадан,
Олам оғриқ кўзга туюлмас обод.
Туғилиб ўсмоқда пишлоқ емаган,
Икра нелигини билмаган авлод.

Қўли эгриларнинг аммо қадди тик,
Фоҳиша товусдай яшнаб юрибди,
Омборчи қулф уриб, дейди беҳадик:
— Зўрға ўзимизга етиб турибди.

Адолат ҳақида сўзлашга тайёр
Мудир, саркотиблар, раис, нозирлар,
Ходимлар микрофон ўрнатиб қатор,
Муҳташам саҳнада минбар ҳозирлар.

Остонада эса чўпон қилиб баҳс,
Кўмирчи дардини ютиб турибди.
Юмшоқ ўриндиқлар бари банд, хуллас:
«Зўрға ўзимизга етиб турибди».

Умр — йўл, гоҳ равон, гоҳ эса қинғир,
Йўлчи кўп — хушхабар, иш ё арз
билан.
Қуйма девор билан олишар кимдир.

Кимдир — девордаги қора дарз билан.
Сафар қариса-да бўлмассиз хурсанд,
Чунки неваралар кутиб турибди,
Хўрозқандга эса сўрашар ҳужжат:
— Зўрға ўзимизга етиб турибди.

Бари бир йўл излар онг ва дилларга
Мурувват, андиша, инсоф, ҳалоллик.
Ҳаётни кашф этган чандир қўлларга,
Афсус, бесуяк тил қилар далоллик.

Шу сабаб қадрнинг босмас посанги,
Шундан юк нишабга кетиб турибди,
Яшашга кўп нарса етмаса ҳамки,
Жаҳл бўғзимизга етиб турибди.

«ОҲКИМ, ҲАМДАРД ЙЎҚ...»

Инсон меҳр-оқибат билан тирик. Меҳрибон, ҳалол шифокорлар оз эмас. Афсуски, кейинги пайтда энг шафқатталаб тиббиёт соҳасида ҳам тошбағир кишилар кўпайиб бораётир. Ушбу шеър зора ўшаларни ҳушёр торттирса, инсофга чақирса, деган умид билан ёзилди.

Дўстгинам, бўлмаса жонингда қасдинг,
Касаллик йўлатма бугун танингга.
Оқ халат кийганлар тингламай арзинг,
Пушаймон бўласан туғилганингга.
Буюк мамлакатда эл азиз ғоят,
Фақат шу даргоҳда одам беқадр.
Сен бош оғриғидан қилсанг шикоят,
Қўлингга қарайди улар негадир,
Эшикдан эшикка ўтасан гангиб,
Яранг етилади, дардинг пишади.
Улар-чи,
озгина эритаман деб,
Ичингни иритиб юборишади.
Сезишар албатта
Кўпчиб томиринг,
Оғриғинг ажриқдай ришталашини
Ва лекин на ингроқ, на қонли йиринг,
Бўғолмас уларнинг иштаҳасини.
Оғриғинг олишмас бир укол ила,

ТЎҚАЙ ДЕВОНИ

Татар халқининг машҳур шоири Абдулла Тўқай ёшлик чоғлариданоқ Шарқ халқлари ҳаёти, адабиётига қизиққан. Қирлай овулида мулла хотинидан ибтидоий сабоқ олган вақтларида шарқий эртаклар, ҳикоятларни севиб тинглаган. Кейинчалик мадрасада араб, форс, турк тилларини ўрганиб, адабиётлари билан танишади. Шарқ шоирларига тақлидан шеърлар ёзиб, машқ қилади. Шу руҳда ёзилган «Юсуф китоби», «Азиза», «Фавоки ҳал жалоси» китобларини ўқийди.

Ёқуб Агишев маълумотларига қараганда, Тўқай 1907 йили Қозонга келиб «Ал-Ислоҳ», «Яшин», «Ялт-юлт» журналларида ишлаган вақтларида ҳам араб, форс, турк адабиётларини, шеъриятларини ўрганишни давом эттирган. Мана шу мутолаа, фикрлашлар натижасида шоир ижодида шарқий услуб ўрин олади. «Японияни мусулмон этажак уламо қаерда?», «Дин ва авом», «Янги кутбаъ», «Гуноҳ», «Ҳожи» каби кичик насрий асарлари адибнинг ислом ва унинг аҳли турмуши тарзини яхши билганлигидан далолат беради. Қозон шаҳрида инқилобдан илгари чоп этилиб келаётган «Шеърлар кутубхонаси» туркумидаги лирик шеълар мажмуасининг саккизинчиси (1919) Тўқайнинг навбатдаги асари — «Тўқай девони»дир.

Абдулла Тўқай дунёдан жуда ёш кетган, лекин сермаҳсул, қамрови кенг ижодкор. Ҳаёт юлдузининг сўниб боришини билган шоир қабр тошига «Эй муқаддас мунгли созим, Ўйнадинг сен нега оз», деб ёзиб қўйишларини илтимос қилган. Мармар тошда юракларни ёндирувчи бу икки мисра шоирнинг ҳаёти боқийлигини билдириб, порлаб турибди. У ўзининг 27 ёшли умри, оз фурсатли ижодида каттагина мерос қолдирган. «Жон озиқлари», «Инжу буртиклари», «Пичан бозори», «Халқ адабиёти», «Кўнгилли саҳифалар», «Шўрали», «Болалар кўнгли», «Шеърлар ва поэмалар», «Ҳикоятлар», «Миёвбика», «Сувонаси», «Турли ҳикоялар» ва кўпгина шеърий тўпламлар, адабий, ижтимоий, сиёсий мақолалар шулар жумласидандир. У жами ўн минг сатр шеър, 50 босма табоқ ҳажмида насрий асарлар яратган. Унинг асарлари араб, турк, инглиз, француз, фин, венгер, булғор ва СССР халқлари тилларига таржима этилган.

«ТЎҚАЙ ДЕВОНИ»ДАН

Девон турли вақтларда ёзилган шарқий услубдаги шеърлардан иборат. Ундан, жумладан, «Турмуш», «Чин ва ёлғон», «Маслаҳат», «Умид», «Шоир», «Қувонч ва ҳасрат», «Бугун байрам», «Муҳаббат», «Бир расмга», «Алдандим», «Туркчадан», «Услуби қадимий» каби 36 шеър, байт, қитъалар ўрин олган.

МАСЛАҲАТ

Яқин дўстим, мендан сенга ўгит шул:
Ўзгаларга сирингни сўзламас бўл.
Ичингда ёнса ёлқин, ўзинг бил,
Ўзинг қайғур, ўзинг йиғла, ўзинг кул.
Очиб сирринг, хазинангни юракдан,
Айтмагил ҳеч зарур сўздан бошқасин.

Киборлар ўзларин чунон севарлар,
Бахтсиз йўқсул устидан куларлар.
Улар нопок, улардан сен ҳазар қил,
Улар бор жойда албат бохабар бўл.
Сиринг олгач мазах қилар ўзингни,
«Бу тентак» деб очирмаслар кўзингни.

Қочиб юргин ҳавойи мақтовларидан,
Эҳтиёт бўл, ёнингда чоғ боридан.
Агар босса сени қайғу-аламлар,
Кўнгилдан йиғламай кўчмас ситамлар,
Бориб овлоққаки, унда одам йўқ,
Гўдакдек йиғлабон кўз ёшларинг тўк.

Биров кўрса худди ўшал замонда,
Яна бир маслаҳат айтайин сенга:
Дегилки: «Кўзларим оғриб қолибди,
«Тинмайин ёш оқиб, қийнаб турибди».

БЎЛМАСА

Ким билур қадрингни, жонон, дардли кўнгил бўлмаса,
Ноз этар кимларга гул, қаршида булбул бўлмаса.
Сўзларим чин, англагил, шоир ғарибнинг кўз тикар,
Ой каби нурли жамолинг, оҳ, бир тўйиб боқмагунча.

Бермади Лайли каби маҳбубга ҳаргиз чун баҳо,
Улки оддий бир қизгина қаршида Мажнун бўлмаса.
Ҳеч тасаввур айламам шундай гўзал Шоҳистага,
Лоақал бир шоири сажда қилиб, қул бўлмаса...

МУЛЛАНИНГ ЗОРИ

Эй худойим, бандангга аввал ҳурмат бор эди,
Бир вақтлар салламга ҳам қадр, иззат бор эди.
Қайда борсам, халқ кутиб, ҳурмат ила қутлар эди,
Ер юзи жаннат эди, давлат ва неъмат бор эди.
... Тавбаким, катталар ҳам ёшлар йўлига киришиб,
Ўзгаришди, биз учун раҳм ва шафқат йўқ энди.
Оҳ, нечук овлар эдим, балиқчаларни лойқадан,
Эй худойим, қайда шул кун, ул чоғда ҳиммат бор эди.

ПУШКИНДАН

Бу дунёда киши холимас душмандан,
Эй худойим, сақлагайсан ёру дўстлардан.

ШЕКСПИРДАН

Кетар роҳат «Келаётир» дегунча,
Яшин ҳам йўқ бўлар «Ана» дегунча...

УПКА

Аё дўстлар, азиз дўстлар, қандай ажойиб дўстларсиз,
Татарча айтай энди, дўст эмас: олдоқчиларсиз.
Агар омад, бахт келса ҳамишадек тайёрсиз,
Агар нохуш вақт етса, дўстликдан воз кечарсиз.

ТУРКЧАДАН

Жонон қизарса, яноғида марваридлар кўринур,
Мисоли фирдавс боғидан булбулгўё кўринур.
«Сен уни қандай севарсан, ул аҳир кофир қизи?»
Бул сўзни асло тингламам, қаршимда паризод кўринур.

Қозон «Маориф» нашриёти, 1919 йил.

Нашрга тайёрловчи:
Абул БОЗОРОВ

АДАБИЙ МЕРОСИМИЗ ФАРАНГ ТИЛИДА

Яқинда Францияда ўзбек ғазаллари тўплами босилиб чиқди. Нашрни жумҳуриятимиз Ёзувчилар уюшмаси қошида фаолият кўрсатаётган таржима ва адабий алоқалар маркази билан яқиндан ҳамкорлик қилаётган Франциядаги «Аксон поэтик» ойномаси муҳарририяти амалга оширди. Тўплам фаранг китобхонини Хўжа Аҳмад Яссавий, Лутфий, Ҳусайний, Алишер Навоий, Бобур, Машраб, Нодира, Огаҳий, Увайсий, Фазлий ва Маҳзунанинг ғазаллари билан таништиради. Мажмуада ўзбек классик шеърияти ҳақида маълумотлар ҳам берилган: «Аксон поэтик» муҳарририятининг бош котиби Жан-Пиер Балп томонидан битилган сўзбоши, Ўзбекистон бадиий таржима ва адабий алоқалар марказининг катта муҳаррири, таржимон Ҳамид Исмоиловнинг «Ғазаллар», Роза Султонованинг «Ғазал мусиқаси» мақолалари киритилган.

«Ушбу тўпламни чоп эттириш орзуси Тошкентда, дўстларим Ҳамид Исмоилов ва Муҳаммад Солиҳнинг ўзбек шоирларининг ғазаллари ҳақидаги баҳсларини тинглаган кезларим туғилган эди, — деб ёзади Ж.-П. Балп сўзбошида. — Кейинчалик мен фақат мутахассисларнинггина эмас, балки талабаларнинг, ҳаттоки мактаб ўқувчиларининг ҳам бир неча асрлар муқаддам битилган ғазалларнинг талқинлари борасида соатлар мобайнида баҳс юритишга иштиёқлари катта эканини англадим. Тўй-тантаналарда, йиғинларда, таниқли санъатчиларнинг ижроларида, ҳаваскор қўшиқчиларнинг мусобақаларида Навоий, Яссавий, Огаҳий каби атоқли шоирларнинг ғазаллари севиб куйланаётганининг гувоҳи бўлдим.

Ғазалларнинг мазмуни ўзбекларнинг кундалик турмушларига сингиб кетган, уларнинг қалбларидан теран жой олган. Айни пайтда ғазаллар мураккаб тузилган бўлиб, мазмунини тўғри тушуниш ҳар кимнинг ҳам қўлидан келавермайди. Ўзбек дўстларимдаги ғазалларни талқин этишга бўлган иштиёқ менга ҳам юқди...

Ғазалларда ўзига хос услубда муҳаббат ва ҳижрон, маъшуқа ва Оллоҳ ҳақида сўз юритилади. Маъшуқанинг чеҳраси одатда тўлин ойга, қомати сарвга қиёс қилинади. Лекин моҳирлик билан тузилган сўзлар маржони, усталик билан ишлатилган сўз ўйини каби воситалар натижасида айни мавзу ҳар бир ғазалда бетакрор ва нафис мазмун касб этади...»

Ҳамюртимиз Ҳамид Исмоиловнинг «Ғазаллар» мақоласида ғазалнинг келиб чиқиши, унинг тузилиши: қофия, радиф, вазн ҳақида сўз юритилади. Ғазаллардаги ҳукмрон мавзу Оллоҳ эканлиги таъкидланади.

Роза Султонова эса ғазал мусиқаси тўғрида сўз юритади. Унинг таъкидлашича, Шарқ шеъриятида ғазал XII асрдан бошлаб яратилиб келинмоқда. Ғазаллар яратилиши биланоқ куйга солинган. Шунинг учун ҳам Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг эслатиб ўтишича, султон Ҳусайн Бойқаронинг саройида амирлар ва вазирлар фақат ғазаллар, маснавийлар битишдагина эмас, балки уларга мос куйлар басталаш бобида ҳам ўзаро мусобақалашганлар.

Ғазалларни ўзбек тилидан фаранг тилига Жан-Пиер Балп ва Ҳамид Исмоилов таржима қилганлар.

Маълумки, ўзбек-француз адабий алоқалари бир неча асрлик тарихга эга. Хусусан, Алишер Навоий ғазаллари ўтган асрнинг ўрталаридаёқ фаранг тилида чоп этилган эди. Заҳматкаш француз шарқшунослари ва таржимонларининг меҳнатлари туфайли Навоий, Ҳусайний, Нодира, Бобурнинг ўлмас асарлари, С. Айний прозаси фаранг тилига бир неча бор таржима қилинган. Лекин улар адабий меросимиз денгизидан бир томчи, холос. Халқаро мулоқотларга янгича ёндашиш тафаккури, иқтисодиёт соҳасида бўлгани каби, маданий фаолият, жумладан адабий алоқалар жабҳаларида ҳам хорижий мамлакатлар билан бевосита мулоқот юритиш имконини беради.

Яна шуни мамнуният билан қайд этиш лозимки, «Аксон поэтик» ойномаси муҳарририяти Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси бадиий таржима ва адабий алоқалар маркази билан ҳамкорликда 1991 йили Алишер Навоий таваллудининг 550 йиллиги муносабати билан шоирнинг олтмиш икки ғазалини ўз ичига олган мажмуани чоп эттириш юзасидан иш олиб бормоқда. Тўпламга киритилган ғазаллар эски ўзбек ва фаранг тилларида эълон қилинади.

Шоазим МУНАВВАРОВ
ТошДД ўқитувчиси

Асрор МУМИН

КЎКСИМДАГИ ИЗЛАР

Тоғларим қўйнида судралдим якка,
Ширин васл онлари тушди ёдимга.
Дардимни беармон айтдим фалакка,
Тошлар дош беришди ўтли додимга.

Ва яна шаҳрингдан изладим паноҳ,
Баттар чуқурлашди кўксимда излар.
Атрофга умидсиз ташладим нигоҳ.
Эътиборим тортди чиройли қизлар.
Бехос хуфтон дилим ёришди сағал,
Олисларга олиб кетди орзулар.
Қизлар кўзларимга кўринди гўзал,
Демак, бу дунёда яшаса бўлар.

ШАРШАРА

Бир кун дўстим гузарда,
Бир қизнинг бир тутам сочига
қилиб ишора,
Деди: — Бу соч эмас — шаршара!
Менга бу ажнабий қиёс,
Кўҳна ўхшатишни эслатди холос.
Дилим нурга тўлиб, кўзларим яшнаб,
Айтар эдим бир замон:
— Бу соч эмас — дарёйи азим!
Мен бу дарёларга қараб
севинганим бор,
Мен бу дарёлар оғушида
чўмилганим бор...
Наҳот ўша дарёларни
кўрмасман такрор?
Қаршимда шовиллар шаршара,
Менинг эса қалбим минг пора.
Яна дўстим гузарда,
Ул қизнинг бир тутам сочига
қилиб ишора,
Деди: — Бу соч эмас — шаршара!
Дўстим, гапингиз рост,
Бу соч эмас, шаршара холос!

ТАДРИЖ

Жудоликда
Тоҳир ўлди,
Фарҳод ўлди...
Мен қолдим омон.
Сўнг икки жаҳон аро
бўлдим саргардон.

Сулаймон РАҲМОН

ЧИНҚИРИҚ

Бир фарёд эшитдим ,не тонг, бу саҳар,
уйғониб қарасам, бир заҳру заҳар
ичра талвасада чинқирар шаҳар,
тўлғона-тўлғона гуллар чинқирар.
Осмонга қарадим — қўнғир тош бўлиб,
кўзида юлдузлар жиққа ёш бўлиб,
осмон ҳам чинқирар, қайғудош бўлиб
бор тегра, бор соғу сўллар чинқирар.
Йўл юрдим, эзди бу дунёнинг доғи,
юм-юм ёш оқизди кўзим булоғи,
оламни тинглади кўнглим қулоғи:
занжирлар шилдираб, ғуллар чинқирар.
Юрт кездим, озурда қалдирар тоғлар,
пайкаллар уҳ тортар, инграна боғлар,
булбуллар иҳранар, сиқтанар зоғлар,
саҳролар увиллаб, чўллар чинқирар.
От йиғлар, хокисор тевалар додлар,
борудлар дастидан мевалар додлар,
тамаддун хўрлаган шевалар додлар,
қуруқлар оҳ уриб, хўллар чинқирар.
Оҳ урар оқидан айро оққувлар,
оғулар ичида қолган оҳулар,
оҳуни ўлдирган оғули сувлар
Ҳар ночор чинқириб сўрайди мадад,
қайда урф чинқирар, қайдадир одат,
бу доду фарёдга борми ҳеч адад,
мададга зор бўлиб тиллар чинқирар.
Бу қандай йўлдирки, ёмонлар юрар,
гоҳ омон, гоҳи беомонлар юрар,
имонлар ва яна гумонлар юрар,
бу йўлсиз йўлларда йўллар чинқирар.
Сулаймон, дунёга нима деб келдинг,
ҳар неки чинқирди — сен нима қилдинг,
қай хаста кўнгилнинг малҳами бўлдинг?
Чинқиргил, ҳайф ўтган йиллар чинқирар!..
ва сувсиз денгизу кўллар чинқирар.
Бу не ҳол, жаҳонни босмиш бир ваҳм,
кимдир бу ваҳмни ейган бефаҳм,
инсон ўз-ўзига бунча бераҳм,
донолар ёҳу дер, гўллар чинқирар.
Ҳайҳотки, пулдору қорни тўқлар жим,
нодону калтабин — кўзи лўқлар жим,
ўзидан ўзга ҳеч дарди йўқлар жим,
эл-юртга вафоси мўллар чинқирар.
Чинқирмас эл ошин ошаб ётганлар,
остига эл лошин тўшаб ётганлар,
ватанда ватансиз яшаб ётганлар,
уларга сарф бўлган пуллар чинқирар.
Бир ўғли пахтаю ёвонга фидо,
бир ўғли бир қошиқ ёвғонга фидо,
бир ўғли Афғонда афғонга фидо,
афғони фалакда туллар чинқирар.

Бу қандай дарёдир, ичиб бўлмайди,

бу қандай савдодир, ечиб бўлмайди,

бу қандай дунёдир, кечиб бўлмайди,

мададга чўзилган қўллар чинқирар.

Гоҳ ўнгга, гоҳ сўлга оғар чинқириқ,
чирмашиб, илондай бўғар чинқириқ,
руҳларда илонлар туғар чинқириқ,
чинқириқ дастидан диллар чинқирар.

•

Олий саҳналарга чиқмас безаниб,
ойнаи жаҳондан боқмас ясаниб,
Дадахон Ҳасануф, ҳофиз Ҳасануф.
У куйлар, ўйламанг, лофни чақирар,
инсофни чақирар, инсоф, қайдасан?
Ҳофизлар бор ахир, бир хол деб йиғлар,
у эса, қайдасан, марол, деб йиғлар,
халқим деб, денгизим Орол, деб йиғлар,
ўйламанг, у қалам қошни чақирар,
у кўзни тарк этган ёшни чақирар.
У куйлар жисму жон ичинда ёниб,
у куйлар бу майдон ичинда ёниб,
у куйлар оломон ичинда ёниб,
у ёниб майдонга ҳақни чақирар,
ҳануз халқ бўлмаган халқни чақирар.
Тингла, эй, ошиқиб йўртаётган халқ,
бир юртни минг ёққа тортаётган халқ,
парокандалиги ортаётган халқ,
у сени чақирар, балки қайтасан?
Бирликка чақирар, бирлик, қайдасан?
Дадахон Ҳасануф куйлар чинқириб,
қон бўлиб, қонларинг ичига кириб,
доду фарёд бўлиб, бўғзингда туриб,
виждонни чақирар, виждон, қайдасан,
имонни чақирар, имон, қайдасан?
Деворга ёлвориб, тошга ёлвориб,
Бобурдек, то оёқ етгунча бориб,
мағриб наволари лашкарин ёриб,
барқ ичра барқ уриб барқни чақирар,
Шарқ ичра Шарқ бўлиб Шарқни чақирар.
Дўст қўлдан ёт қўлга ўтганда ватан,
баднафснинг қорнига кетганда ватан
ва халқнинг кўнглидан йитганда ватан,
ватанни чақирар, ватан, қайдасан,
ватан, сен ватанга қачон қайтасан?
Дадахон Ҳасануф, ҳофиз Ҳасануф
олий саҳналарга чиқмас безаниб,
ойнаи жаҳондан боқмас ясаниб.
У куйлар, ўйламанг, ёрни чақирар,
диёрни чақирар, диёр, қайдасан?

БУ ҚАВМ

Бир-бирин итлардай талар бу қавм,
бир-бирин эшшакдай тишлаб-тепади,
бир-бирин кўзига тупроқ сепади...
Аммо ёв товонин ялар бу қавм.
Ёв учун малайлар туғар бу қавм,
бирини шоҳ кўрса — бири куяди,
бир-бирин остига сувлар қуяди,
бир-бирин мушукдай бўғар бу қавм.
Бу қавм қўримас тупроғу боғин,
бойлиги, борлиғи таланиб ётар,
у эса душманга эланиб ётар,
душманга едириб кўзининг ёғин.
Оловни ёв ёқар — қайнар бу қавм,
каломни ёв айтар — сўйлар бу қавм,
қўшиқни ёв битар — куйлар бу қавм,
чолғуни ёв чалар — ўйнар бу қавм.
Бу қавм бир-бирин этагин тортар,
ҳар бири дер ўзин: «Мен озод қушман!»
душманин дўст билар, дўстини — душман,
худо урган қавм бу, пайғамбар туртар...
Йиқилар. Наҳотки ўнгланмас абад?
Наҳот Қул туққан-у, Ақл туғмаган?
«Ўзлигинг топ!» деган нақл туғмаган?
Наҳот Қаҳр туққан? Туғмаган Шафқат?..
Ёвнинг ҳар гапига кўнар бу қавм,
бир-бирин қонига қонар бу қавм,
ўзига ўт қўйиб, ёнар бу қавм,
оҳиста-оҳиста сўнар бу қавм...

АБДУЛЛАЕВ МАЛҲАМИ

ЁКИ ДОРИВОР ГИЁҲЛАРИМИЗНИНГ БОЛТИҚБЎЙИДАГИ КАРОМАТЛАРИ ТЎҒРИСИДА

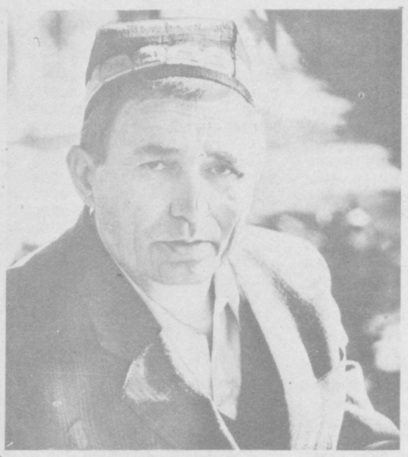

ЖИГАРБАНДИМНИ тупроққа топширганимдан бери ўйлайман. Дард яратган эгам наҳотки давосини унутган бўлса?

Умиднинг сўнгги бекати ёруғ, туннинг адоғи тонг, қишнинг оёғи баҳор-ку, ахир! Ҳамма нарса ўйланган, ўлчанган, ҳисоб-китобли деймиз. Муайян борлиқ ичра мавжуд жамики нарсалар — воқеа-ҳодисотлардан то қурт-қумурсқаларгача, тошқину довулдан то зилзила офатларигача — ҳамма-ҳаммаси бир-бирига боғлиқ, бир-бирининг давоми, бир-бирининг айрича туслардаги кўриниши деймиз. Бу дунёда олам сарваридан бўлак яккаю ягонани тан олмаймиз. Аммо, нега энди азоб бору малҳам йўқ?

Бу савол бир мени эмас, оғир мусибатдан қадлари дол бўлган неча минг-минг кишиларни, жумладан наманганлик табиб Неъматжон Абдуллаевни ҳам қийнаб келади.

Неъматжон Абдуллаев. 1941 йили туғилган. Ўзбек тили ва адабиёти ўқитувчиси. Поромон қишлоғида 30 йилдан бери ўқитувчилик қилади. Отаси Қурбонбой ака фронтдан қайтмаган. Аммаси Турсунби қўлида тарбияланган. 96 йил умр кўрган бу аёл тоғ гиёҳларидан малҳам тайёрлаб беморларни даволаган.

Неъматжон акани биринчи марта 1986 йили кўрган эдим. Қишлоққа борсам дув-дув гап: Поромондан бир табиб чиқибди. Чиққанда ҳам зўр чиқибди. Чотқол, Бўзпи, Ўнғор тоғларининг одам оёғи етмас тик қояларига чиқиб, у ерда ўсадиган доривор гиёҳлардан малҳам тайёрлаб, беморларни даволаётган эмиш. Қизиқиб Поромонга йўл олдим. Йўл-йўлакай шоир Робиддин Исҳоқовнинг тоғнинг шундоққина илигига «қўндирилган» уйига қўниб, «қаймоқ» гапларига мириқиб қониб, сўнг Неъматжон ака хонадонига йўл олдик. Одам кўп. Наманган, Андижон, Фарғона ва Ўшдан келган беморлар бор. Табиб бизни кўриб бироз хижолат тортди. Аммо мақсадимиз аён бўлгач, чеҳраси ёришиб дилида борини тўкиб солди. Орадан шунча йил ўтди, ўша суҳбатдан эсимда қолгани тахминан мана булар:

Э, биродарлар, нимасини айтасиз. Тоғу тошларда доривор гиёҳлар тўлиб-тошиб ётибди. Дард ато қилган эгам давосини ҳам яратиб қўйган. Аммо биз — Ибн Сино бобомизнинг ожиз набиралари оёғимиз остида эзғиланиб ётган бу гиёҳларни танимаймиз, чирқираган овозларини эшитмаймиз, тилларини тушунмаймиз. Уларни авайлаб териш, мижозга қараб ажратиш, қуритиш, янчиш, суюлтириш, бир нечасини қўшиб қайнатиш, малҳам тайёрлаш зарур. Аммо нимани нимага қўшиш, қанча қўшиш, қанча қайнатиш, қанча истеъмол қилишни ким аниқ айта олади. Ўн-ўн беш йилдан бери ўзимча «тадқиқотлар» ўтказаман. Қўшаман, оламан, кўпайтираман, озайтираман. Малҳамимдан даво топганлар оз эмас, топмаганлар ҳам бор. Ниятим бу ишни охирига етказиш.

Неъматжон ака Ўнғорнинг кун чиқиш томонида, мен эса кун ботар томонда туғилганмиз. Чор-атрофимиз тоғ. Қия ва адирликлар, осмонўпар чўққилар, сир-синоатли ғорлар, ёз бўйи бахмалдай товланиб ётадиган ялангликлар сон-саноқсиз. Айни саратонда ҳам кўк юзини булут қоплаши мумкин. Баъзан бир куннинг ўзида тўрт фаслга гувоҳ бўласиз. Эрталаб қиров тушади. Баданларни жунжитиб шамол эсади. Кейин қуёш чарақлайди. Тушдан кейин эса шаррос-шаррос ёмғир қуяди. Ҳаво муаттарлашади. Арча, чирқаноқ, наъматак, қараған, бўзноч, кўкамерон, мингтомир, арслонқуйруқ, зирк, чаканда, олға, ирғай, кучала, эрмана-дармона, меҳрчўп ва бошқа, биз ҳали таниб улгурмаган қанчадан-қанча ўт-ўланлар, алафлар, доривор гиёҳлар, ёввойи тоғ гулларининг ҳиди шу ҳаво билан қўшилиб вужудингизга сингади.

Тоғ бўлгандан кейин гиёҳлар ҳам бўлади. Шу сабабданми, биз томонларда табибчилик азалий одат. Кексалар билан гаплашсангиз не-не номдор табиблар тўғрисида сўзлаб беришади. Улардан бири «табибларнинг сардори, қарашининг ўзи дори, билмаган илми қолмаган, гиёҳ излаб толмаган Қайнар табиб». Ёшлик йилларим раҳматли дадам ҳикоя қилиб берган эдилар:

«Қайнар табиб тоғма-тоғ, қишлоқма-қишлоқ юриб, беморларнинг дардига шифо ахтарар экан. Доривор гиёҳ, илдиз, барг-япроқларни қуритиб, эзиб-толқонлаб бир чимдим-бир чимдим улашиб чиқар экан. Ўзича билмай, табиб айтганини қилмай, ранги оқариб, томирлари кўкариб, йигит ёшида қариб кетган беморларни олдиларига ўтказиб, гиёҳлардан дастурхон ёзиб томир кўрар эканлар: «Э, умринг узайгур, баҳорда фалон кўкатдан емабсан, жағ-жағ термабсан, тутга уч бор тўйгин девдим, бўзани қўйгин девдим...», деб қилган ҳамма «гуноҳ»ларини бирма-бир айтиб берар экан. Аммо беморга бир ичишликдан ортиқ малҳам бермас экан Қайнар табиб. «Ҳали кўзларинг очиқ, ақлу ҳушинг жойида, қўлинг қимирлаб турибди, путинг шол эмас. Фалон қояда ўсадиган гиёҳни эзиб ич, фалон илдизни қайнатиб таомингга қўш, айтганимни қилмасанг, олдимга бошқа келма», деб қаттиқ койиб ҳам берар экан.

Қайнар табиб шунақа аломат табиб эканки, бирор жойда палов егудек бўлса, ўчоққа нима ёқилганини бемалол айтиб бера оларкан. Палов қўчқор ёғида, булоқ сувида, ўрик ғўласида пиширилган бўлса, «Оҳ, оҳ, паловмас, дорипалов бўлибди, муштдай-муштдай қилиб олаверинглар. Аччиққина кўк чой билан зеру забари тўғри бўлиб кетади», деб қўяр экан.

Орадан уч йил ўтгач, Неъматжон ака билан Тошкентда учрашиб қолдик. Ўзи ҳам ҳасратидан чанг чиқиб турган экан, ҳамма дардини бир зумда тўкиб солди. Энг оғир касалликларнинг малҳамини топиш йўлида қилмаган иши, чиқмаган чўққиси қолмабди. Дорихалтани орқалаб Ўнғордан то Бурчмуллагача келиб кетибди. Таркиблари турлича ўнлаб, юзлаб суюқликлар тайёрлабди. Қайнар табибдан ғойибона фотиҳа олиб, дориларни синай бошлабди. Кимгадир кор қилмабди, кимдир енгил тортибди, бошқа бир киши эса бутунлай тузалиб кетибди. Узоқ йиллик машаққатлари мева туга бошлаганини кўрган Неъматжон ака хурсанд бўлибди. Аммо пойтахтдан жуда олисда, тоғлар орасида яшайдиган оддий қишлоқ ўқитувчисининг қўлидан нима ҳам келарди. Кимёдан хабари бўлмаса, асбоб-ускуналари, ҳид билгичлари, ўлчагичлари бўлмаса... Шунда биров «пойтахтга боринг, катта идоралардан, олимлардан ёрдам сўранг», деб маслаҳат берибди.

Мен ўшанда катта идорада эдим. Аммо қўлимдан ҳеч нима келмади, табиб деган сўзни эшитадиган қулоқнинг ўзи йўқ эди ўшанда.

Яқинда Неъматжон ака наманганлик шоир Иброҳимжон Мусаев ҳамроҳлигида редакциямизга кириб келди. Орадан ўтган уч йил ичида кўпгина воқеалар содир бўлибди. Табиб ҳаммасини бир бошдан гапириб берди. Бу борада менинг бошимдан ҳам кўп савдолар ўтди. Мен ҳам бирма-бир айтиб юрагимни ёздим...

Бундан роса уч йил аввал саккиз ёшли қизим дардга чалиниб қолди. Хизмат жойим боис пойтахтнинг номдор шифокорларига кўриндик. Даволандик. Аммо натижа бўлмади. Бунинг устига орадан олти ой ўтиб касаллик аниқлангач, ўша номдор шифокорларнинг олти ойлик муолажалари батамом нотўғри, боз устига дардни янада чуқурлаштирадиган «даво» бўлиб чиқди. Ишни ҳам ташлаб, Москвага йўл олдик. Катта марказқўм ходими қўнғироқ қилгач нейрохирург Бурденко номидаги шифохонадан жой беришди. Салкам уч ой шу жойда хоналарни супуриб-сидириб юрдим. Операциядан чиққан ва тузалиш ўрнига тобора сўлиб бораётган гўдаклар ёнида тунлари навбатчилик қилдим. Янги йил оқшомида Қорбобо бўлиб Украинадан, бошқа чет жумҳуриятлардан келган бемор болаларга йиғи аралаш ашулалар айтиб бердим:

Уларнинг бирортаси ҳам соғаймади...

Тошкентга қайтгач табибларга мурожаат қилдик. Бормаган жойимиз, учрамаган кишимиз қолмади. Шу дард бўйича Ўзбекистонда энг моҳир деб танилган профессорга Марказқўм секретарининг ёрдамчиси билан қўнғироқ қилдик. Қўнғироқ қилмай ҳам ўлайлик. У кишини кутилмаганда ўшқира кетди: «Бу ерда мен турганимда Москвага боришга бало борми? Нега менсиз иш кўрдинглар? ЦК нега мени менсимайди? Нега катта йиғинларга таклиф қилмайсизлар? Мукофот бўлишганда эсларингга ҳам келмайман, энди керак бўлиб қолдимми? Биласизларми, мен кимман? Кўрамиз, ялиниб келмаганларингни...»

Мен ҳатто ялинишга ҳам тайёр эдим. Аммо орадан кўп ўтмай бунга ҳожат қолмади...

ЭНДИ ГАПНИ Неъматжон акадан эшитинг. У киши малҳам излаб тоғматоғ юришларини давом эттираверибди. Юқори ташкилотларга ёрдам сўраб ёзган хатлари бошига калтак бўлиб тушса ҳам, «бунақа ишларингизни йиғиштиринг, ё қамалмоқчимисиз», дея пўписа қилишганида ҳам ишини ташламабди. Ҳозиргача неча ўнлаб беморлар ва ҳатто... ўсма касалликларига чалинган тўққиз киши ҳам батамом соғайиб кетишибди. Мана улар: оқтомлик Қозоқ овчининг ўлим тўшагида ётган хотини, Париза Шералиева деган аёл, Маъсудахон опа, армиядан қайтиб келган солдат Ортиқмирза, яна Насибахон Дўланбоева...

Бу ҳам майли. Неъматжон аканинг тажрибалари билан Латвия Фанлар академияси олимлари қизиқиб қолишибди. Мана тафсилоти:

1989 йилнинг июнь ойи охирларида мени районимиз раҳбарлари Чортоқ санаториясида дам олаётган Калвиньш Иварс Янович деган олим билан таништиришди, — дейди Неъматжон ака. — У киши Латвия ФА органик синтез институти директорининг ўринбосари экан. Хотини кўкрак ракига мубтало бўлиб касаллик қонига ҳам ўтган экан. Суюқ ва кукун дори бердим, олиб кетди. Октябрь ойида хурсанд бўлиб қайтиб келди. «Дорингиз эртаклардаги малҳамдай бўлди», — деди у мени бағрига босиб. — Хотиним 14 кун деганда тузалди, ўрнидан туриб кетди. 22 ёшли бошқа бир қиз ҳам даво топди». Шундан кейин Калвиньш мендан кўпроқ дори сўради. «Давлат комиссиясидан ўтказамиз, синаб кўрамиз, номингизни бутун дунёга эълон қиламиз», деди. Гап орасида дорига ном қўйиш лозимлигини айтди. Райком секретари «Чартакский» бўлсин деди. Мен эътироз билдирдим: «Раҳматли отам номига қўйсакчи?» Калвиньш «Курбансин», деб таклиф киритди. Шу номга рози бўлдик.

Меҳмон дoридан анча олиб юртига жўнаб кетди. Хатлар келиб турди. Дориларни синаб кўришибди. Натижаси яхши чиқибди. Қўлимга ҳужжат беришди. Шартнома туздик. Йилига 4200 сўм тўлайдиган бўлишди. Ҳозиргача 600 сўм олдим, холос. Калвиньш август ойида яна келди. Олдинроқ шогирдини юборган эди. Нега номимни эълон қилмаяпсизлар, десам, олдимга учта шарт қўйиб, шундан биттасига кўндирмоқчи:

Биринчиси. Латвия ССР составидан бутунлай чиқиб олсин, ундан кейин биз сизга жарақ-жарақ доллар тўлаймиз, бойиб кетасиз, ҳозирча ишни эълон қилмай турайлик.

Иккинчиси. «Йўқ, ҳозир эълон қилайлик», десангиз, унда марҳамат, ҳамкор муаллифлар (соавтор) сифатида эълон қилишимиз мумкин.

Учинчиси. Яхшиси, дорингизнинг таркибини айта қолинг, қанча десангиз тўлаймиз...

Расмий ҳужжатлардан:

(фикр аниқ бўлиши учун асл нусха матнини келтираяпмиз. Услуб сақланган)

«Уважаемый Нематжан Курбанович!

Высылаю Вам для подписания первый акт приёмки работы. Прошу подписать и вернуть 3 экземпляра... Я сегодня уезжаю в Германию, вернусь 18-го. После праздников в Ваш адрес будет направлено удостоверение и промежуточный отчет о результатах испытаний... Вторая партия экстракта почти не отличается от первой, только раздражительный эффект несколько выше. Работа продолжается.

Искренне Ваш

Директор института оргсинтеза

АН Латвийской ССР Э. Я. Лукевиц

Удостоверение

«Тов. Абдуллаев Нематжон является внештатным сотрудником института органического синтеза АН Латвийской ССР».

Доверенность

Настоящим доверяю тов. Абдуллаеву Нематжану Курбановичу, выполняющему по договору с Ордена Трудового Красного Знамени институтом органического синтеза Академии наук Латв. ССР часть работ по Всесоюзной научно-технической Программе 0.43.01 по разработке новых медицинских препаратов, сбор и первичную обработку лекарственных растений, прорастающих на территории Средней Азии с целью обеспечения их углубленного изучения и создания на их основе лекарственных препаратов.

Директор

академик Э. Я. Лукевиц

Глубокоуважаемый господин Абдуллаев!

Используя возможность, коротко хочу проинформировать Вас о состоянии наших совместных работ по противоопухолевому экстракту. К сегодняшнему дню проверена эффективность этого препарата на 9 больных, преимущественно с раком молочной железы. Препарат показал высокую активность... В Японии я нашел фирму, которая, если мы докажем эффективность препарата на животных, согласна участвовать в создании производства препарата биотехнологическими методами. Следовательно, работу можно будет довести до широкого внедрения и тогда и авторское вознаграждение будет несравненно выше... Я заинтересован также в получении и других экстрактов или трав, о которых мы говорили осенью. Особенно для лечения сифилиса и псориаза. Жду от Вас известий...

Искренне Ваш Иварс Калвиньш

Рига шаҳрида жойлашган Латвия Фанлар Академияси органик синтез институти ҳамда Ўзбекистон ССРнинг Наманган вилоятидаги Поромон қишлоғида яшовчи гражданин Абдуллаев Неъматжон Қурбонович ўртасида тузилган меҳнат шартномасидан кўчирма:

...Исполнитель (Абдуллаев) обязуется выполнить следующие работы:

1.1. Собрать, выполнить первичную обработку и передать заказчику лекарственные растения для приготовления экстрактов для лечения опухолевых заболеваний, сахарного диабета, сифилиса, почечно-каменной болезни...

1.3. Выполнить цветные диапозитивные снимки как целого растений в период его вегетации, так и отдельных его частей...

...Исполнитель обязуется также не передавать те растения, которые входят в перечень работ с заказчиком третьим лицам для изучения в качестве лекарственных растений, а также не разглашать их названия и сведения о его свойствах другим исследователям.

Ушбу меҳнат шартномасига кўра буюртмачи (Калвиньш ва Лукевиц) бордию тадқиқотлар муваффақиятли чиқса Абдуллаев яратган малҳамнинг муаллифлигига шерик (соавтор) бўлишлари мумкин. Абдуллаев шартномага имзо чекар экан, «Соавтор» сўзи бошидаги икки ҳарфни ўчириб ташлаган. Гўё бу билан «мен шерикчиликка рози эмасман», дегандай. Амалда эса буюртмачи чинакам муаллиф бўлиб қолган.

Мана шунақа гаплар.

Мен шу ўқиганларингиз асосидаёқ қатъий хулоса чиқармоқчи, наманганлик Неъматжон Абдуллаев оламшумул ихтиро қилди, деб эълон ҳам қилмоқчи эмасман. Эртага олдига бориб «Қани, кўрсат ўша малҳамингни, таркибини тушунтириб бер», дейишса, эҳтимол, илмийчасига тушунтириб бера олмас ҳам. У ихтиро қиламан, донг таратаман, деб эмас, гиёҳлардан дори тайёрлайверайчи, зора бирор-яримга нафи тегиб қолар, деб ўйлаган. Нажот истаб келганларни «Бисмиллоҳир роҳманир роҳийм. Менинг қўлим эмас, Луқмон ҳакимнинг қўли», деб даволашга ҳаракат қилган. Гиёҳ излаб чўққидан чўққига ўтаверган, илдиз кавлаб кунни кеч қилаверган ва, аминманки, ниманидир топган. Уни бошқа бир нимага тўғри қўшган, тўғри қайнатган.

Мени қийнаган нарса БЕФАРҚЛИК. Наҳотки, бутун Ўзбекистонда Абдуллаев нималар билан шуғулланаётганига қизиқадиган, тажрибаларини ўрганадиган бирон бир киши ёки бирон бир муассаса топилмаса? Академиклар, профессорлар анойи эмасдирларки, ҳадеганда бир неча минг чақирим йўл босиб Поромонга келаверишса. Неъматжон ака қўлидаги ҳужжатларга қараганда «Қурбонсин» малҳамини латвияликлар буюртмасига асосан Ленинграддаги онкология илмий-текшириш маркази олимлари ҳам синаб кўришган ва юқори баҳолашган. Биз халқ табобатини билмай, тушунмай, шу ҳам гап бўлдими, дея қўл силтаб турганимизда бошқа ерлик олимлар отларига қамчи босишяпти. Калвиньш ўзининг яқин дўсти, медицина фанлари доктори Ю. А. Богдоринни Поромонга — Неъматжон аканинг олдига жўнатди. Буйрагида тош бор экан. ГФРда ихтиро қилинган тошмайдалагич ҳам ёрдам беролмабди. «5 кун деганда битта қолмай тушди,— дейди табиб.— Хотини иккаласи хурсанд бўлиб қайтиб кетишди».

МАНА, ЯНА битта расмий ҳужжат. Горький (Нижний Новгород)даги педиатрия илмий текшириш институти директори, медицина фанлари доктори, СССР Давлат мукофотининг лауреати А. И. Волнов Неъматжон акага хат йўллабди. «Малҳамингизнинг мўъжизакор қудрати ҳақида дўстларимдан эшитдим. Офарин. Институтимизга келинг, ҳамкорлик қилайлик, дориларингизни синаб кўрайлик», дебди.

Эрта-индин японлар ҳам ҳаракатга тушиб янгиликни илиб кетишса ажаб эмас.

Биз эса оғзимизни ланг очиб ўтирибмиз. Олдингдан оққан ариқнинг қадри йўқ. Гўёки ҳеч нарсамизни йўқотмаганмиз, ҳеч нарсамизни олиб кетишмагандай. Хастахоналарда эса минглаб одамлар турли касалликлардан нобуд бўлмоқдалар.

Абдуллаевга пул, мансаб ёки илмий унвон керак эмас. Унга чоғроқ лаборатория қуриб беришса, дўқ-пўписа қилишмаса, қалтис чўққиларга кўтарилишида сал ёрдамлашворишса бас.

Бошқа харажатларни тоғларнинг ўзи қоплай олади.

А. МЕЛИБОЕВ

ТАРИХ ВА ТАҚДИР

ЮСУФЗОДА ХАЛҚ ДУШМАНИ ЭДИМИ?

ОКТЯБРЬ ИНҚИЛОБИДАН сўнг авваллари сиёсий ҳаётдан четлатилган, бошқарув соҳасига яқинлаштирилмаган Ўрта Осиё халқлари орасидан ҳам кўплаб сиёсий арбоблар, ҳарбий саркардалар етишиб чиқди. Улар ташқи сиёсат юргизиш, халқаро муаммоларни ҳал этиш ишларида ҳам фаол қатнашдилар. Биз қуйида биринчи элчиларимиздан бири — Абдураҳим Юсуфзоданинг мураккаб ва фожиали тақдири ҳақида сўз юритамиз.

А. Юсуфзода 1890 йили Андижонда оддий ҳунарманд оиласида туғилган. Бухорои шарифдаги Турсунжон мадрасасида таҳсил олган. Унинг зеҳни ўткир эди. Шу боис мадраса аҳли ҳурматини қозонди, мударрислар ишончи ва эҳтиромига сазовор бўлди. Кейинчалик ушбу илм даргоҳида мударрислик қилди.

Бухорода юзага келган жадидчилик ҳаракати ва ёш бухороликлар фаолияти Бухоро инқилобини тайёрлашда муҳим роль ўйнади. Илғор фикрли, араб, форс ва рус тилларининг билимдони ҳисобланган, маҳаллий зиёлилар орасида катта мартабага эришган А. Юсуфзоданинг ёш бухороликлар партияси сафида бўлиши инқилобий жараённинг авж олишига ижобий таъсир кўрсатди. У 1917 йил апрелида Бухорода бўлган машҳур намойиш ташкилотчиларидан бири эди. 7 апрелда амир рус резиденти А. Я. Миллер тузган ва Вақтли ҳукумат Ташқи ишлар министри Милюков тасдиқлаган манифестни эълон қилди. Унда ёш бухороликларни алдаш учун айрим ислоҳотлар ўтказиш ваъда берилганди. Ёш бухороликлар амирга миннатдорчилик билдириш мақсадида «Яшасин ислоҳот!», «Яшасин амир!» деган яловлар кўтариб, 8 апрелда намойишга чиқишади. Бухоронинг Хиёбон кўчасида митинг бўлади, сўнгра намойишчилар Регистонга келадилар. Бу ерда амир катта куч тўплаган эди. Бу ҳолни кўрган намойиш раҳбарлари халқни ихтиёрий равишда тарқалишга чақирадилар. Ноxуш воқеа юз беришининг олдини олиш ниятида қушбеги ҳузурига Ота Хўжаев, Мирбобо Мирмуҳсинов ва Юсуфзода юборилади. Аммо ёш бухороликларнинг тинчлик сари ҳаракатига амир шафқатсизлик билан жавоб қайтаради. Ёш бухороликлар қувғин остига олинадилар. Қушбеги ҳузурига борган вакиллар ўша кунiёқ Аркда ҳибсга олиниб зиндонга ташланадилар, аёвсиз калтакланадилар.

Ёш бухороликлар Когонга кўчиб, ўзларини Когон Шўроси паноҳига оладилар. Амир ҳукумати рус инқилобий ташкилотлари куч-қудратидан ҳайиқиб Ота Хўжаев, Юсуфзода ва Мирбобо Мирмуҳсиновни озод этишга мажбур бўлади. Бу воқеа кўплар қатори Юсуфзоданинг ҳам кўзини очади. У амирлик шароитида бирор демократик ислоҳот ўтказиш тўғрисида ўйлаш ҳам мумкин эмаслигини тушуниб етади. Шунга кўра, 1917 йил охирида Чоржўйда маҳфий ташкилот тузади. Тез орада Эски Бухорода унинг раҳбарлигида аравакашлар ва ҳунарманд-косибларнинг яширин ташкилоти юзага келади.

Октябрь Инқилоби ёш бухороликлар фаолиятида кескин бурилиш ясади. Юсуфзода инқилобни мамнуният билан кутиб олди. 1918 йил мартида ёш бухороликлар билан биргаликда амир ҳокимиятини ағдариш мақсадида яширин равишда қўзғолонга тайёргарлик кўра бошлади. Аммо Туркистон ҳукумати бошлиғи Ф. И. Колесов ва ёш бухороликлар вазият билан ҳисоблашмай, шошма-шошарликка йўл қўйдилар, инқилобни ташқаридан туриб амалга оширмоқчи бўлдилар. Оқибатда катта йўқотишлар юз берди.

Қирғиндан омон қолган Юсуфзода курашни давом эттириб, 1919 йилда Бухоро Компартияси сафига кирди. Бухоро Компартияси Марказқўми амир ҳокимиятига қарши қуролли қўзғолон тайёрлаш ва ўтказиш мақсадида 1920 йил 29 август куни эрталаб Юсуфзода, Бешим Сардоров ва Ҳасан Алиевдан иборат Чоржўй инқилобий қўмитасини тузди. А. Юсуфзода 1920 йил августда Чоржўйда бўлган Бухоро Компартияси IV қурултойида фаол қатнашди. Қурултойда қуролли қўзғолонни тайёрлаш ҳақида қарор қабул қилинади.

Бухоро коммунистлари РСФСР ва Туркистон республикасидан ёрдам сўрайди. 28 августда Бухоро халқ инқилобий отрядлари ва совет қўшинлари Чоржўйни эгалладилар. Эртаси куни Бухоро шаҳри ўраб олинди. Хатирчи ва Қарши эгалланди. 1 сентябрда Бухорога ҳужум бошланди, 17 соат ичида шаҳар қўлга киритилди.

5 сентябрда Бухоро Компартияси Марказқўми, Бухоро инқилобий қўмитаси ва РСФСР вакилларининг М. В. Фрунзе иштирокида қўшма йиғилиши бўлди. Унда Бухородаги инқилоб тўғрисида қўшни давлатларга табрик хабари бериш ва уларнинг барчаси билан дўстлик муносабатлари ўрнатиш зарурлиги масаласи кўрилди. Тезлик билан Афғонистонга вакиллар юбориш, Совет Бухороси қўшни Афғонистон билан тинч шароитда яшаш ниятида эканлигини билдириш зарурлиги таъкидланди. Бу масъулиятли вазифа А. Юсуфзода зиммасига тушди. У 1921—1922-йилларда Бухоро Халқ Совет Республикасининг Афғонистондаги мухтор вакили бўлиб ишлади.

РСФСР ташқи ишлар Халқ Комиссари Г. В. Чичерин 1921 йил декабрида Советларнинг IX съездига ёзган ҳисоботида дипломат А. Юсуфзода ҳақида тўрт марта тўхталди. «Бир неча кун кейинроқ, — деганди Г. В. Чичерин, — Кобулга Юсуфзода бошчилигида фавқулодда Бухоро миссияси келди... Афғонистон Бухоро республикаси билан шартнома лойиҳасини ишлаб чиқишга (1921 йил июнь) киришди, у томон ҳам, бу томон ҳам ўз лойиҳаси матнини тақдим этди.

ЮСУФЗОДА бошчилигидаги Бухоро миссияси 1921 йил январида Кобулга келиб Бухоро ҳукуматининг бир қатор топшириқларини бажаришга киришди — Афғон ҳукумати билан савдо шартномасини тузиш тўғрисида дастлабки музокараларни олиб борди, Афғонистондаги бухоролик фуқаролар манфаатини ҳимоя этиш, Бухоронинг собиқ дипломатик ваколатчилигини қайтариш, доимий дипломатик ваколатхона ўрнатиш тўғрисида музокара олиб боришни амалга оширишга киришди».

«27 июлда Кобулда Афғонистон ташқи ишлар министри Маҳмуд Тарзихон томонидан тузилган Бухоро-Афғон шартномаси лойиҳаси олинди, унга жавобан Бухоро ҳукумати томонидан Юсуфзода орқали бошқа лойиҳа жўнатилди», дейилади ўша ҳужжатда. А. Юсуфзода Афғонистонга боришдаги ва у ердаги саргузаштлар ҳақида Кобулдан қайтгач, 1922 йил 6 июлда Бухоро Компартияси Марказқўми Пленумида маъруза қилади. Биз бу ҳужжатни яқинда архивдан топишга муяссар бўлдик.

Сафар йўналиши Кушка — Ҳирот—Қандаҳор орқали бўлган. Юсуфзода бошлиқ 12 нафар Бухоро жумҳурияти мухтор вакиллиги 11 январда йўлга чиқади. Ўша вақтда транспорт воситаси асосан от, арава бўлган. Бутун йўл давомида Бухоро вакилларини Афғонистон шаҳар ва қишлоқлари аҳли катта қизиқиш билан кутиб олади. Йўл-йўлакай вакиллар билан халқ ўртасида мулоқотлар, савол-жавоблар бўлиб ўтади. Ўшанда Афғонистонда мамлакатга Бухородан жадидлар келади, деган хабар кенг тарқалган. Афғонистонликларни жадидлар ҳам мусулмонлармикан, деган савол ўйлантирган. Абдураҳим Юсуфзода ўз маърузаларида оддий афғон меҳнаткашларига жадидчилик, ёш бухороликлар, большевиклар фаолиятининг, халқ инқилоби, халқ жумҳуриятининг моҳиятини очиб беради. Унга, айниқса, мусулмончилик ҳақида кўп нутқ сўзлашга тўғри келади. «Биз, — дейди А. Юсуфзода, — Кобулга 8 март куни келганимизда жанговар тантана билан кутиб олиндик, шаҳар марказидан катта бино ажратиб беришди, сўнгра ташқи ишлар вазири билан учрашиб, унга Бухоронинг табригини топширдик. Олтинчи кун деганда Афғонистон амири билан учрашдик (амир Омонуллохон билан — Р. Ш.). Кўп суҳбатлашдик, ўзаро тушунишликка эришдик, Бухоро инқилоби тўғрисида гаплашдик, инқилоб нега содир бўлгани ҳақида фикр юритдик».

Шу вақтда Кобулга Бухоро амирлигидан ҳам элчи келганди. Бир Бухородан икки элчихона юзага келгани таажжубли ҳол эди. Амир элчихонаси томонидан Бухоро ҳукуматига қарши кўп тарғибот ишлари олиб борилди. Шунинг учун Бухоро жумҳурияти элчихонаси нота ёзиб, амир элчихонасини уч кун давомида тарқатишга эришади.

Амир Саид Олимхон Хонобод деган жойда яшарди. У Бухорода қандай яшаган бўлса, бу ерда ҳам шундай яшарди. Унинг шаъни ва обрўйига сажда қилишлар давом этарди. Амир ўзига содиқ 100 нафар одам билан турарди. Бироқ улар бирон-бир обрўга эга эмасди.

Айни чоғда Анвар подшо Афғонистонга хатлар йўллаб, Бухоро мустақил, суверен давлат эмас, бу ҳукумат раҳбариятининг ҳаммаси ғайридинлар, кофирлар, уларни ўлдириш зарур деб таъкидларди.

А. Юсуфзода Анвар подшо билан Афғонистон ўртасида катта боғланишлар пайдо бўлгани, Анвар одамларининг тез-тез Афғонистон амири ҳузурида бўлгани ва кўплаб олтинлар келтирилгани, Амударё бўйида отлар, қуйлар, олтинлар тўпланиб, уларни мухолифларга юборишга ҳозирлик кўрилаётганлиги ҳақида маълумотлар жўнатади. У Совет Туркистонига нисбатан Афғонистон билан Англиянинг душманлик хатти-ҳаракатларини ҳам фош этади. Икки давлат шу мақсадда яқиндан тил бириктирганини исботлайди. Англиядан Афғонистонга кўплаб тўплар, милтиқлар ва ўқ-дорилар келтирилади. Улар Туркистонга юборилаётганда тоғли қабилалардан бири томонидан тортиб олинади.

А. Юсуфзода Кобулда элчи бўлиб турган даврда сиёсий аҳвол ниҳоятда оғир эди. Шунга қарамай, А. Юсуфзода Афғон—Бухоро муносабатларини яхшилаш йўлида заҳмат чекди. Лекин унинг хизматлари на Афғонистон, на Бухоро ҳукумати раҳбарларига маъқул бўлди. Оқибатда А. Юсуфзода огоҳлантирилмасдан, сабаби айтилмасдан Кобулга янги элчи қилиб Ҳошим Шаев юборилди. У 1922 йил 8 апрель куни Кобулга келиб, ўзини Бухоро жумҳурияти элчиси деб эълон қилади, Афғонистон ҳукумати ва ташқи ишлар нозири қабулида бўлади. Чорасиз қолган А. Юсуфзода Кобулни тарк этиб, Бухоро сари йўл олади. Аммо тез орада Кобулдаги Бухоро жумҳурияти элчихонаси ходимлари сотқинлик қиладилар. Элчихона тугатилади. Бухоро фуқаролари манфаатини ҳимоя этиш Совет Россияси мухтор вакиллиги ихтиёрига ўтади..

1922 йил 28 июлда А. Юсуфзода Файзулла Хўжаев таклифи билан Бухоро вилояти ташкилий бюроси раиси этиб тайинланади, сўнгра Адлия нозири қилиб тайинланади. Бундан ташқари, у БХСЖ Марказий ижроқўмига, Бухоро Компартияси Марказқўмига бир неча бор аъзо бўлди, Шарқий Бухорода фавқулоддаги давлат бошлиғи бўлиб, янги тузум мухолифларига қарши курашга раҳбарлик қилди.

1923 ЙИЛ ноябридан А. Юсуфзода Москвада, Бухоро жумҳуриятининг ССРдаги мухтор вакили машҳур инқилобчи Сафо Жўрабоевнинг ўринбосари бўлиб ишлайди. 1924 йил сентябрида Бухоро Совет Социалистик Жумҳурияти деб аталиши муносабати билан мухтор вакил А. Юсуфзода Бухоро ССЖнинг фавқулоддаги делегацияси билан биргаликда СССР Ташқи ишлар Халқ Комиссари Г. В. Чичерин томонидан қабул қилинади. А. Юсуфзода Г. В. Чичеринга топширган ёрлиқда Бухоро социалистик жумҳуриятга айлангани, Ўрта Осиё халқлари миллий белгига қараб территориал чегаралаш ўтказаётгани, миллий, сиёсий ва маданий турмуш шароитларида мустақил ривожланишга эга бўлиши айтилганди.

Эртаси куни Бухоро вакиллари «Известия» рўзномаси муҳарририятида бўлиб, табиий офатдан зарар кўрган ленинградликлар учун хайрия инъом этадилар. Ўша куни вакиллар «Правда» рўзномаси муҳарририятида ҳам бўладилар. А. Юсуфзода Бухоро меҳнаткашлари номидан муҳарририят котибаси М. И. Ульяновага салом йўллайди. Сув тошқинидан зарар кўрган ленинградлик йўқсилларга Бухоро халқидан ёрдам сифатида 10.000 сўм хайрия топширади.

А. Юсуфзода мухтор вакил сифатида Бухоро жумҳуриятининг иқтисодий, социал ва маданий ривожланишига катта ҳисса қўшди. Айниқса, маданий соҳада марказий ҳукуматнинг Бухоро халқига ёрдамини уюштиришда ташаббускорлик кўрсатди. У Москвадан Бухорога ўқув қўлланмалари ва жиҳозлари юбориб турди, «СССР халқлари» нашриёти билан алоқа боғлаб, Бухоро ва Туркистон тарихи бўйича асарлар чоп этилишида, С. Айний, Файзулла Хўжаев асарларининг нашр этилишида бош-қош бўлди.

Ўша кезларда Бухорода дорилфунун очиш масаласи қўйилганди. А. Юсуфзоданинг ташаббуси билан 1924 йили 1 августида Москвада Бухородаги тарих ва маданият обидаларини таъмирлаш бўйича шартнома тузилади. Бу шартномани шахсан унинг ўзи имзолайди. Шартномага кўра архитектор-олим М. Я. Гинзбург бир гуруҳ ёрдамчилари билан сентябрь-октябрь ойларида Бухорога келадилар ва 30 га яқин ёдгорликларни ўрганиб чиқадилар.

Ўрта Осиёда миллий давлат чегараланиши ўтказилиши туфайли Ўзбекистон ССЖ ташкил топди. 1925 йил февралида Бухорода бўлиб ўтган жумҳурият Шўролари қурултойида А. Юсуфзода Марказий ижроқўмга аъзо бўлди. Кейинчалик Самарқандда ва бошқа жойларда совет ва хўжалик ташкилотларида раҳбарлик лавозимларида ишлади. 1938 йили эса репрессия тиғига учради. Бунга А. Юсуфзоданинг 1924 йили, А. И. Риков СССЖ Халқ Комиссарлари Шўроси Раиси лавозимига тайинланганда, «Известия» рўзномаси ходими билан суҳбатда айтган қуйидаги фикрлари «асос» қилиб олинди: «Алексей Иванович Риков В. И. Лениннинг изчил шогирди, ленинизмдан ҳеч қандай оғишларга йўл қўймайдиган инсон... Ўртоқ Риков деҳқонлар билан, мазлум ва озодликка чиқаётган Шарқ халқлари билан Ленинга ҳамжиҳатликни бундан кейин ҳам амалга ошираверади. Хусусан, Бухорога нисбатан Бухоро жумҳурияти шўроларники ҳисобланади. Шўролар жумҳурияти сифатида Бухорога бутун дунё мусулмонларининг эътибори қаратилгандир. СССР билан алоқа туфайли Бухоро хўжалигининг тикланиши Шарқда тарғибот қилишнинг сўздаги эмас, амалдаги бирдан-бир фаол шаклидирки, унга қарши қаратилган буржуа мамлакатларининг тарғиботи кучсиздир...».

Бу суҳбат Москвада ўзбек ва рус тилларида чиқадиган, А. Юсуфзода ташкил этган ва муҳаррири бўлган «Бухоро ҳаёти» журналидан ҳам ўрин олганди. 1937 йилги тинтувда А. Юсуфзоданинг шахсий архивидан ана шу журнал топилади...

ЭЪТИБОР БЕРГАН бўлсангиз, биз А. Юсуфзода тақдири ҳақида асосан ҳужжатлар тили билан ҳикоя қилдик. Булар биз аниқлаган айрим маълумотлар, холос. Бироқ шуларнинг ўзиёқ А. Юсуфзода ҳаётини бирмунча тасаввур қилишга имкон беради. Зеро, у ўз замонасининг билимдон, зукко фарзанди сифатида 20-, 30-йиллар ижтимоий-сиёсий ҳаётида фаоллик кўрсатди. Ўзининг бутун ҳаёти ва эътиқодини янги тузум равнақига бағишлади. Негаки, янги жамиятнинг келажаги порлоқ бўлишига ишонарди. Минг афсуслар бўлсинки, у ишонган, сажда қилган, эътиқод қўйган янги жамият қурувчилари орасида ҳам ғаламислар, инсон тақдири билан ўйнашувчи нопок кимсалар кўп эди. Оқибатда 37-йилларнинг қатағон селлари А. Юсуфзодадек ажойиб инсоннинг ҳам илигини қуритди.

Табиийки, ўша даврларда ноҳақ қораланган, ёмонотлиққа чиқарилиб, бадном қилинган А. Юсуфзода сингари сиймоларимиз жуда кўп бўлган. Уларнинг ҳар бири тақдирини имкон қадар ўрганиш, табаррук номларни оқлаш биз учун ҳам қарз, ҳам фарздир.

Сулаймон ИНОЯТОВ,
Рустам ШАМСУТДИНОВ,
тарих фанлари докторлари

АБРОР ҲИДОЯТОВНИНГ 90 ЙИЛЛИГИ

Саҳнага сиғмаган истеъдод

Уни ҲАЁТДА ва саҳнада кўрганлар бахтлидир! Спектаклларини ҳайрат ва ҳаяжон билан томоша қилганларнинг қалбида унинг сурати бор. Томошабин юрагида ўз сиймоларини қолдирган тенгсиз санъаткорлар каби унинг ижоди ҳам мангулик муҳри билан тақдирланган.

Улуғ актёр, СССР халқ артисти Аброр Ҳидоятов ана шундай улкан бахтга муяссар бўлган саҳна саркардаси. У ўзбек театр санъатида ўчмас из қолдирди. Миллий театр саҳнамиз китобида унинг ўз Мажнуни, ўз Рустами, ўз Арслони, Отелло ва Ҳамлети, ўз Ғофири, Темур Малиги ва ўлмас Навоийси бор. Бу қаҳрамонлар образи Аброр Ҳидоятовнинг бетакрор ижроси туфайли томошабинларни ларзага солди, уларнинг хотираларида умрбод сақланиб қолди.

Ларзага солиш эса барча актёрларга ҳам насиб этавермайди. Бу учун фақат Аброр Ҳидоятов бўлиб туғилиш ва унингдек саҳнада ёниш керак. Ёниш — яратиш, ёниш— ҳайратда қолдириш...

«Томошабин спектаклимизни фавқулодда бир қувонч, катта тантана билан қабул қилди. «Ҳамлет»нинг овозаси жуда тез тарқалди. Уни кўрувчиларнинг сони эса кундан-кунга ортарди. Завод ва фабрикалардан, колхозчилардан талабномалар жуда кўп бўлган. Ҳатто Фарғона водийсидан томошабинлар қўқон араваларда келарди. Мана шу кўпсонли томошабинлар илтимосларини бажариш, узоқдан атайлаб келганларни ноумид қайтармаслик учун биз 27 кун давомида «Ҳамлет»ни узлуксиз ўйнадик. Халқнинг театрга бўлган бундай қизиқиши бизни беҳад қувонтирди. Бироқ Ҳамлет кечинмалари, ҳис-туйғулари, тенгсиз кураши тўлқинлари менга оғир таъсир қилиб, 27-куни саҳнада беҳуш йиқилдим. Орадан бир неча кун ўтгач, кўзимни очиб, мен ўзимни Москвада, Кремль касалхонасида кўрдим...» («Таржимаи ҳолимдан айрим лавҳалар»дан).

Бунга фақат ўша образнинг ички дунёсига кира олган ва беихтиёр ҳақиқий қаҳрамонга айланган актёргина мушарраф бўлади. Бундай бетакрор ижрони кейинги авлод актёрлари фақат ҳавас қилишлари мумкин. У яратган мактабдан қайта-қайта баҳраманд бўладилар.

Санъаткорнинг ўзи эътироф этганидек, Ҳамлет образи унга катта шуҳрат келтирди. Уни Шекспир қаҳрамонлари дунёсига бир умрга ошно этди. Фикри-ёди Шекспир асарларида бўлиб қолди. Шу боис ҳам Ғафур Ғулом буюк актёр санъатига таъзим қилиб: «Ахир, 27 кун қаторасига қўйилган спектаклни Шекспир ёзиб, Аброр ўйнаган эди-да!» деб эътироф этган эди. Театршунослардан бири эса шундай деб ёзди: «Аброр Ҳидоятов ижро этган Ҳамлет оригинал, ўзига хос образ бўлди, у ўша вақтгача совет артистлари томонидан ўйнаб келинган Ҳамлетларнинг бирортасига ўхшамас, Шекспир руҳига яқин турарди».

Эҳтимол, ўша буюк руҳга кириш, руҳнинг чексиз изтиробларини англаб етиш туфайли саҳнада беҳуш бўлгандир. Ҳар қалай, ўша 27-куни Шекспир руҳи Ҳамлет тимсолида Аброр Ҳидоятов истеъдоди орқали қайта тирилган бўлса не ажаб. Унинг беҳушлигида ҳам инсон заковати англаб етмаган ҳикмат бор. Бу беҳушлик буюк руҳларнинг учрашуви бўлса ажаб эмас...

Руҳларни тирилтирган чинакам истеъдодлар ҳам мангу руҳга айланадилар.

Бундай истеъдодлар саҳналарга сиғмайдилар.

Аброр Ҳидоятовнинг саҳнага сиғмаган катта истеъдод соҳиби эканлигини, яна бир ўлмас образ — Отелло талқини ҳам исботлаб турибди. Бу образ уни жаҳоний шуҳратга буркади. «Менинг энг севган ролим — Отелло образини яратиш пайтимда катта қийинчиликларга дуч келган эдим, — деб ёзади у. — Бу образда кўп кишиларда учратганим — доно ақл, соф муҳаббат, кучли эҳтирос сингари фазилатларни мужассамлаштиришга интилдим...».

«Аброр Ҳидоятов Отеллода кўр бир рашкчи эмас, балки ўз идеал ва туйғуларидан алданган олижаноб маврни бера олгандир» (Мақсуд Шайхзода).

Энг соф, олижаноб одамлар ҳаётда кўп адашадилар. Юксак муҳаббат эгалари кўп хато қиладилар. Буларнинг ҳаммаси ишонувчанликдан келиб чиқади. Отелло ҳам ишонч қурбони бўлади.

Ишқ алангасида батамом ёнган Отелло найрангбоз Ягонинг ҳийла тузоғига тушиб қолади. Лекин буни ўзи сезмайди. «Мен биламан, кўп донишманд одамсан, Яго» дея унга жиддий ишонади. Дездемонанинг: «Бир гуноҳим у ҳам сизга ишқимдир, холос» деган сўзларига асло ишонмайди. Қора маврнинг бутун танасида рашк ўти аланга олади. Отелло—Аброр Ҳидоятов қиёфасида рашк қалб жароҳатига айланади. Жароҳатни даволайдиган малҳам топилмайди. Дарғазаб Отелло рашк аламидан қутулиш учун бегуноҳ Дездемонани бўғади. Барча сирлар ошкор бўлиб, ўзининг алданганини билган Отелло: «Ўҳ, мен тентакман!» — дейди ва ўзига-ўзи ханжар уради.

Ўпиб туриб қилган эдим
мен сени ҳалок,
Энг охири, ўпиб туриб
жон бераман пок.

Аброр Ҳидоятов томошабин қалбига айнан ўша пок ҳисларни яна ҳам поклигича етказолган бетакрор санъаткор.

Отеллонинг «Мен қораман!» монологини эсланг: Аброр Ҳидоятовнинг қайта-қайта, чўзиб-чўзиб, бутун вужуди билан инграши, чексиз дард билан бўзлаши ҳар қандай юракни ларзага солади. Шунда унинг саҳнага сиғмаётганлигини ҳис қиласиз ва беихтиёр унга қўшилиб «инграй» бошлайсиз. Отелло—Аброр Ҳидоятов каби танангизда оғриқ сезасиз. Оғриқ бўғизда инграшга айланади.

«Ҳидоятовнинг Отеллоси ўзига талабчан, ишонувчан, жиддий, шиддатли, улуғвор, лекин мажруҳ эмас, ўзини йўқотиб қўймайди, ҳаётдаги пасткашлик, қабоҳат, жаҳолат билан муроса қилмайди. Отелло образи Аброр Ҳидоятов ижодий камолотининг чўққисидир» (Александр Дейч).

«1945 йилдан 1958 йилгача саҳнада 500 марта ўйнаган. Демак, адам 500 кеча буюк қалб эгаси —Отеллонинг ҳаёти, ўй-хаёллари, изтироблари билан яшаган!.. «Отелло»ни томоша қилганимда ҳамиша қўрқиб ўтирардим. Шу бугун бирор нарса бўлиб қолмаса, адамнинг юраклари ёрилиб кетмаса деб...» (Гога Ҳидоятов).

Аброр Ҳидоятовнинг юраги гоҳ Ғофир, гоҳ Ҳамлет, гоҳ Навоий, гоҳ Отелло бўлиб саҳналарни ҳамиша титроққа солган. Лекин унинг юрак алангасига саҳналар ҳам дош беролмаган. Тўғриси, унинг юраги ҳам саҳнага сиғмаган.

50-йиллардан сўнг туғилганлар бу улуғ санъаткорни кўрмаганлар. У ижро этган саҳна асарларини радио орқали эшитадилар, холос. Онда-сонда телевидениедан «Отелло»дан ёзиб олинган кичик парчалар кўрсатилади (Шунисига ҳам шукур!). Лекин ўша даврда бу асарни ленталарга тўлиқ муҳрлаш ҳеч кимнинг хаёлига келмагандир. Ёзувчи акамиз айтганидек, «кечга қолиб юрамиз». Ва афсус чекишни яхши кўрамиз...

«Саҳна масжиддан муқаддас жой. Бу ерда ишлаш қийин. Шунинг учун астойдил меҳнат қилиш керак. Севиш керак. Юрагингни, меҳрингни, ҳаётдаги топган-тутганингни ташлайсан, оласан!».

Улуғ актёр ўзининг бу доно сўзларига бир умр амал қилди. Ҳаётда ҳам, саҳнада ҳам худди шундай яшади. Ҳатто уни жонажон театридан «давлат нафақаси»ни рўкач қилиб, ўрнини қисқартирганларида ҳам руҳан саҳнадан ажралмади. Фикр-ёди театрда, қадрдон саҳнасида бўлди. Уни театрга чақиришларини узоқ йиллар орзиқиб-орзиқиб кутди. Лекин, афсуски...

Бу жамиятда ҳамиша ҳам буюк истеъдодлар чинакам қадр топавермайдилар. Энг муҳими, улар халқ меҳр-муҳаббатига сазовор бўладилар. Халқ меҳрини эса олиб ташлаб бўлмайди!

УЛУҒ ИНСОН ва актёр Аброр Ҳидоятовнинг 90 йиллиги нишонланаётган шу кунларда, санъатингиз умри боқий, руҳингиз эса шод бўлсин, дея қайта-қайта дуо қиламиз.

А. ЖЎРАЕВ

АЗИЗ ВА МУҚАДДАС

МАРМАР АСРЛАР оша Ўрта Осиёда фақат қурилиш материали сифатида эмас, балки санъат асарлари, уй-рўзғор буюмлари ясашда ҳам хом ашё ҳисобланган. Бироқ мармарга гўзаллик ато этган кишилар ҳақида жуда кам биламиз. Ўрта Осиёда фақат Ғозғон қишлоғида инқилобга қадар ва ундан кейин ҳам тоштарошлар бўлган. Инқилобга қадар Ҳайит Йўлдошев, Носир Солиев, уста Пўлат, уста Тошпўлат, Сафар товоқчи, уста Тўлабой ва бошқалар мармардан турли буюмлар ясашган. Бу усталар ичида бизнинг қаҳрамонимиз Абдураҳим Турдиевнинг ҳам ўз ўрни бор. У 1870 йили Ғозғонда дунёга келди. Отаси Турдимурод шайх Макка ва Мадинани зиёрат қилиб, ҳожи номини олган. Шайх ўғли Абдураҳимни илмли қилиш мақсадида Бухорога олиб боради. Бу ерда Абдураҳим мадраса таълимини олиб мулла бўлиб етишади.

Ўқишни битиргач, Ғозғон қишлоғига қайтади ва тоштарош усталарга шогирд тушиб ишлай бошлайди. Тез орада зеҳни ўткир бу мулла йигит тоштарошлик касбининг сир-асрорларини ўзлаштириб олади. Дастлаб бошқа усталар сингари товоқ, такинов, сандагипўш (сандаги устига тош)лар ясайди. Аммо уни кўпроқ турли ҳайвонлар шаклини ясаш, ҳайвонлар тасвирини тошга тушириш ўзига жалб этади. Ўзича ҳар хил совға буюмлар ясай бошлайди. Тез орада унинг шуҳрати халқ орасига ёйилади. Уста истеъдодининг овозаси Бухоро амири Саид Олимхон қулоғига ҳам етиб боради. У Абдураҳимни ҳузурига чақириб, Ситораи Моҳи Хоса ҳовузини мармар билан безашни топширади. Туячи Султонбобонинг ҳикоя қилишларича, 3 йил мобайнида 300 та туяда Ситораи Моҳи Хосага Ғозғондан тош ташиб келган. Демак, уста Ситораи Моҳи Хоса қурилгунча шу ерда ишлаган. Амир устага Кармана шаҳри яқинидаги Султонобод — Олчин боғида ҳам ишлаб беришни таклиф этади. Уста бу ишни ҳам ўрнига қўйиб адо этади. Яна амирга иккита шер тасвирини ҳам тайёрлаб беради. Олимхон устани чақириб, битта фаввора қуриб беришни сўрайди. Уста рози бўлиб, Ғозғон қишлоғига келади. Шоҳимардон ёнига келиб, фаввора қисмларини ясашга киришади. Шогирдлари билан олдин қозон ва унинг остида турадиган ичи тешик асосини ясайди. Уларга тўла ишлов берилмай туриб, Бухоро амири Саид Олимхон қочиб кетади. Буюртма тугалланмасдан қолади. У ҳозир ҳам турибди.

Октябрь инқилобидан кейин артелга аъзо бўлиб кирган уста дастлаб ишни Ғозғонда бошлайди. Аммо бу ерда узоқ ишламайди. Нурота тумани марказига бориб артель очади. Ғозғон қишлоғи марказидаги клуб, туман марказидаги касалхона биносининг пойдеворини шу одам мармар билан кўтарган. Бу орада Абдураҳим акани Тошкентга ишга таклиф этадилар. Уста ўзи билан 40 кишини олиб, Тошкентга йўл олади. Бу ерда Ўзбекистон Компартияси Марказий Қўмитаси биносини, Тошкент вокзалини мармар билан безайди. Мармар тошлар Ғозғондан Навоийгача 100 та туя билан етказиб берилган. Кейин поездга ортиб, Тошкентга олиб келинган. Файзулла Хўжаев усталарга бир дона милтиқ ва битта патефон совға қилган. Ф. Хўжаев ташаббуси билан Абдураҳим уста Москва шаҳрига, Ленин ҳайкалини ясашга юборилади. Шу баҳона у киши Ленинград шаҳрини ҳам томоша қилган экан. Уста ҳаётида бир марта ишлаб турган пайтида расмга тушган. Бу расм яқинда жиянини томонидан Ленинград архивидан топилди. Файзулла Хўжаев билан боғлиқ ижодий фаолияти у кишининг қатағон йиллари қурбони бўлишига сабаб бўлди. Уни Ф. Хўжаевнинг думи деб, ишлаб турган корхонасидан қамоққа олганлар. Қамалганини оиласига ҳам айтмаганлар. Аммо устанинг Ҳатирча район «Зарафшон» совхоз территориясидаги қамоқхонада эканлигини қариндошлари билиб оладилар. Ўғиллари ва қариндошларидан яна икки киши устани кўриш учун борадилар. Аммо ота-болалар бир-бирларини фақат узоқдан кўролганлар, холос. Фарзандлари шундан кейин оталарини қайтиб кўрмаганлар. Улар оталари қаерда, қачон вафот этганини, қабри қаердалигини ҳам билолмаганлар. Ҳозир ҳам бу саволлар жавобсиз ётибди.

АБДУРАҲИМ устанинг одамларга қолдирган энг нодир асарларидан бири мармар лаганлардир. Бу идишни тайёрлашда, биринчидан, мармар тошни танлай билиш керак. Акс ҳолда қилинган меҳнат бекор кетади. Иккинчидан, тошни маълум бир геометрик шаклга келтириш керак. Учинчидан, товоқ жуда юпқа ва енгил бўлиши шарт. Тўртинчидан, товоққа ёзиш учун яхши хаттот ҳам бўлиш даркор. Абдураҳим ака араб алифбосини мукаммал билган. У кишининг ясаган мармар лаганлар Ўзбекистон ССР Давлат санъат музейида, Бухоро ўлкашунослик музейида, Ситораи Моҳи Хосадаги музейда сақланмоқда.

Абдураҳим Турдиев яратган ҳайвонлар тасвиридан ҳамон ҳайратланамиз. Ғозғон клуби олдидаги ҳовузда савлат тўкиб турган балиқ ва аждаҳолар бунинг ёрқин намунасидир. Агар ҳовузга «балиқ» оғзидан сув кирса, «ажраҳо» оғзидан чиқиб кетади. Уста ҳайвонларнинг ташқи қиёфасини аниқ акс эттирган. Уста Абдураҳимнинг муҳандислигини кўрсатувчи Ўрта Осиёда ягона бир бино бор. 1913 йили қурилган бу жой мусулмонлар зиёратгоҳи ҳисобланган. Дастлаб ёғочдан қурилган бино ичида гўёким ҳазрат Алининг қабри бўлган. Кунлардан бир кун Саид Олимхоннинг онаси зиёратга келиб қолади. Бинони кўргач, ғозғонлик усталарни чақириб, уни қайтадан қуришни маслаҳат беради. Харажатнинг ҳаммасини ўз бўйнига олади. Абдураҳим уста раҳбарлигида 20 та уста ва бошқа жуда кўп кишилар янги бинони қуришга киришадилар. Кунига ҳар бир киши учун 5 танга тақсим қилинган (марҳум Абдусаид бобо хотираларидан). Шундай қилиб, комплекс бино пайдо бўлади. Яъни, зиёратгоҳга киришда ўнг томонда ҳазрат Али қабри бўлган бино ва чап томонда масжид қурилиб битказилади. Махсус шакллар берилиб ишлатилган бутун бинонинг пастки қисми учун ташқи томондан 124 дона мармар тахталар махсус мармар рамка ичига жойланган. Бурчакларга уч дона чиройли нақшли мармар устунлар ҳам ўрнатилган. Олд томонининг юқори қисми ҳам пастки қисмига мос шаклда қилинган. Каптарлар яшаши учун 12 дона уя қурилган. Бу олдиндан бино лойиҳасига киритилган. Ундан пастроқда эса 80 та мармар тахтага қуръондан оятлар ёзиб, бутун иморатни айлантириб катта бурама мих билан маҳкамланган. Мармар тахталарнинг 79-сида 1913 йил ҳижрий сана билан ёзиб қўйилган. Масжидни қуришда Абдураҳим уста бор муҳандислик маҳоратини ишга солган. Масжид ёғочсиз қурилган. Бу жой мусулмонлар учун ҳозиргача зиёратгоҳ ҳисобланади. Ҳар қандай таъқибларга қарамай, одамлар бу ердан оёғини тортган эмас. Уста ҳақида кекса отахон, онахонлар билан суҳбат қилганимда, у кишининг жуда меҳрибон, камтарин, олижаноб ва ниҳоятда билимдон бўлганини хотирлайдилар. Абдураҳим Турдиев яратган нарсаларни ҳозиргача ҳеч ким такрорлаган эмас. Унинг асарларида санъатимизнинг қадимий анъаналари мужассамланган. Шу билан бирга, ўзига хос янги нақш ва шаклларни ҳам ярата олган. Тоштарошлик касбининг машаққати шундаки, у фақат қўл кучи билан бажарилади. Қўл кучи билан бажарганда ҳам узоқ вақт мобайнида бир нуқтага тикилиб, меҳр билан ишлашга тўғри келади. Бунинг учун одамда мустаҳкам ирода бўлиши керак. Бир тонна оғирликдаги тошдан қозон ясаш учун қанча меҳнат сарф бўлишини кўз олдингизга келтиринг. Шундай мармар қозон Шоҳимардон зиёратгоҳининг ҳовлисида турипти.

Уста Абдураҳим Турдиев вафотидан сўнг 1940—1970 йиллар мобайнида Ғозғон қишлоғида мулла Бақо Комилов, Бобоназар Жабборов, Абдулла Ҳаитов кабилар тоштарошлик касбини давом эттирганлар. Уларнинг касбларини ҳозирги кунда фарзандлари Эркин Абдуллаев, Тўхта Комилов, Мухтор Бобоназаров улуғлаб келмоқдалар. Айниқса, Охунбобоев номидаги ўрта мактабда бир неча йиллардан буён ёшларга тоштарошлик сирлари ўргатилаётгани қувончлидир. Бугунга келиб тоштарошлар сафи кўпайди. Булар ичида Абдураҳим муҳандисининг набиралари Туркман Эсонов ва Тоҳир Аҳмедов ҳам бор. Бундан ташқари, Нурота тумани 5-ҳунар-техника билим юртининг Ғозғон филиалида ҳам тоштарошлик касби ўргатилади. Бу ерда Муҳиддин Рўзиев раҳбарлик қилмоқда. У бир неча марта фахрий ёрлиқлар билан мукофотланган. Албатта, ҳозирги кунда ёшларнинг ота-боболари бошлаган ишни ҳам давом эттиришлари катта аҳамиятга молик.

УСТО АБДУРАҲИМ Турдиев қатағон йиллари қурбони бўлган. Шунинг учун у кишининг хизматлари ўз вақтида ўрганилган эмас. Лекин ҳали ҳам имкон бор. Мен Абдураҳим уста ҳаётининг сўнгги кунлари тўғрисида бир неча йил олдин у киши билан бирга қамоқда ётган отахон билан учрашиб, суҳбатлашгандим. Отахон Абдураҳим Турдиев билан Новосибирск шаҳригача борганларини айтиб бердилар. Новосибирскда устани кекса деб олиб қолганлар. Отахоннинг бу хотираларини ўрганиш, аниқлаш пайти келди. Устанинг фарзандлари, невaралари бу ишда бош-қош бўлишлари мумкин. Унинг ижодий фаолиятини чуқур ўрганиб, асарларини халқ санъатининг ажойиб намунаси сифатида эъзозлаш бизнинг бурчимиздир. Афсуски, устанинг оқланганига бир неча йил бўлишига қарамай, ҳозиргача бирор иш қилингани йўқ. Бу борада дастлабки қадамлар ташланяпти. Шу йил Абдураҳим муҳандис таваллудига 120 йил тўлди. Шуниси қувончлики, Ўзбекистонда биринчи марта 19-мактаб Абдураҳим муҳандис номи билан аталадиган бўлди. Бу масала яқинда Нурота тумани ижроия қўмитаси ҳузуридаги ном қўйиш комиссиясининг навбатдаги йиғилишида кўриб чиқилди ва шу ҳақда қарор қабул қилинди. Шунингдек, Ғозғон қишлоғи кўчаларидан бири ҳам Абдураҳим муҳандис номи билан аталиши керак. Ғозғон қишлоғининг марказий жойларидан бирида А. Турдиевга ёдгорлик тоши ўрнатилса арзийди. Яна Ғозғонда мармар музейи ташкил этиш зарур, деб ўйлайман. Бу музей мармар тарихи, биздан олдин ўтган ва ҳозирда ижод қилаётган тоштарош усталар ҳаёти ва фаолиятидан ҳикоя қилувчи даргоҳ бўлиб қоларди. Мерос азиз ва муқаддас нарса, уни асраб-авайлаш авлодлар ишидир.

Истам БОБОНАЗАРОВ,
тоштарош

ҲАЁТ ГУЛИ

Ўзбекистон ССР халқ артисти Таваккал ҚОДИРОВ билан мулоқот

— Таваккал ака, сиз узоқ йиллардан буён дилрабо қўшиқларингиз билан санъат мухлисларини хушнуд этиб келасиз. Бир сўз билан айтганда, аллақачон халқимиз қалбидан мустаҳкам жой олган санъаткорсиз. Ана шу қўшиқ оламига кириб келишингиз сабаблари, албатта, мухлисларингизни қизиқтирса керак...

— Ҳар бир санъаткорнинг ижод оламига кириб келиш жараёни ўзига хос кечади. Кимдадир бу истак болаликдан пайдо бўлса, кимдадир кейинроқ — маълум шарт-шароитлар таъсирида зоҳир бўлади. Мен мактабда ўқиб юрган кезларимда, санъаткор бўламан, деб ҳеч ўйламагандим. Лекин санъатга жуда қизиқардим. Айниқса, машшоқлар чалган куйларни ихлос билан тинглаб, ҳофизлардан эшитган қўшиқларни ўзим аста-аста хиргойи қилиб юришни ёқтирардим.

Ҳали-ҳали эсимда. Бир куни қишлоғимизда катта йиғин бўлди. Чоғроқ чойхона одам билан гавжум. Шаҳардан санъаткорлар ҳам келишган. Йиғин охирлаб қолганда, колхоз ҳосилоти Солиҳов тоға сўз олиб: «Ғофир ака, қани шогирдингиз Таваккалжондан ҳам бир эшитайлик!», деди. Мен иккиланиб қолдим. Ҳали ҳеч бундай даврада қўшиқ айтмаган эдим. «Қандай бўларкин?» деган маънода устозим Ғофир акага юзландим. У киши оталарча меҳрибонлик билан елкамга қўлини қўйиб: «Қани, бўла қол, айтавергин!» — деди. Шунда устоз далдаси менга қанот бағишлади. Қўлга рубобни олиб «Тоҳир ва Зуҳра» бадиий фильмидан ўзим севган бир қўшиқни ижро этдим. Ўшанда қўшиқни маромига етказиб айта олдимми ёки йўқми, билмайману, лекин ҳамқишлоқларимнинг самимий олқиши ҳамон қулоқларим остида жаранглайди. Қачон саҳнага чиқсам, шу ҳолатни эслайман.

Ёшлик ортда қолди. Мактабни тугатгач, Фарғонада очилган музика билим юртига кириб таҳсил олдим. Шу давр ичида область ҳаваскорларининг бирлашган хори составида Москвада ўтказилган Жаҳон ёшлари ва студентлари фестивалида қатнашиш бахтига муяссар бўлдим. Билим юртини муваффақиятли тугатгач, Фарғона область театрида яккахон хонанда сифатида фаолиятимни бошладим. Шундан буён халқимнинг хизматидаман.

Устоз санъаткорлар Жўрахон Султонов, Маъмуржон Узоқов ва Комилжон Отаниёзов билан мулоқотда бўлиб, уларнинг санъат мактабидан сабоқ олдим; қўшиқчиликнинг нозик сир-асрорларини қунт билан ўргандим. Қардош республикалар санъаткорлари билан ҳам дўстона алоқада бўлдим. Ўшлик Толибжон Бадинов, тожикистонлик Шоҳиста Муллажонова шулар жумласидандир. Айниқса, Шоҳиста Муллажоновадан «Самарқанд ушшоғи»ни ўрганганим, у эса мен севиб айтган «Ўхшайди-ку» қўшиғимни Москва Большой театри саҳнасидан туриб ижро этганини доимо қувонч билан эслайман. Афсуски, ҳозирги ёш хонандалар ўртасида ана шундай ижодий алоқаларнинг йўқолиб бораётгани кишини ташвишга солади.

— Халқ орасида кўп бўлган одам, уларнинг феъл-атворини, яхшилик ва эзгуликларини тез ўзлаштириб олади: Бу масалада, айниқса, санъаткорлар зийрак бўлишади. Шу маънода мухлислар-хонандалар муносабати, шунингдек, бугунги қўшиқчилигимиз ҳақидаги фикрларингизни ҳам билмоқчи эдик.

— «Балиқ тириклиги сув билан», деганларидек санъаткор мухлислар орқали эл оғзига тушади, танилади, ҳурмат-иззат топади. Шу сабабли кўп сонли шинавандалар, менга илҳом берадиган қўшиқсевар халқимиздан чексиз миннатдорман. Очиғи, доим эл назарида бўлиш қийин. Бу хусусда «Қобуснома» китобида шундай дейилган: «Эй фарзанд, агар ҳофиз бўлсанг, хушфеъл, қувноқ бўл, ҳамма вақт ўзингни тоза тут, сендан ёқимли ҳид келиб турсин, ширин сўз бўл, қўпол, қовоғи солиқ бўлмагил. Ҳамма вақт оғир мақомларни чалаверма, чунки барча усулни бир хилда чалмаслик керак, негаки, одамларнинг ҳаммаси бир хилда эмас, табиатлари ҳам бир-бирига мувофиқ эмас, чунки халқ хилма-хилдир».

Кези келганда ёш хонандаларга баъзи тилакларимни айтмоқчиман. Албатта, мени тўғри тушунадилар, деб ўйлайман. Бугун санъатсевар ёшларимиз учун истеъдодни намойиш қилиш имкони катта. Кўпгина ёшлар ўйлаб ўтирмай, илгари бошқа бир хонанда қойилмақом қилиб ижро этиб қўйган қўшиққа «қўл» урадилар. Тўғри, биров айтган ашулани бошқа айтмасин, деган қонун йўқ. Лекин ўша, олдинги ижродан ошириб айта олса, жуда бўлмаганда, ўша даражада бўлса бошқа гап. Ҳар кимнинг ўз овози, ўз қўшиғи бўлса, унда нур устига нур. Халқ тили билан айтганда, «теша тегмаган» қўшиққа не етсин. Қўшиқ санъати оламига кириб келаётган ёш хонандалар тақлиддан қутулишлари керак. Акс ҳолда ҳаммаёқни тақлидчи босиб кетади.

Қўшиқ — энг оммавий жанр. Яхши қўшиқ тилдан тилга ўтади, куйланади. Афсуски, қўшиқларимиз кўп бўлса ҳам, доим иштиёқ билан эшитиладиган, йиллар давомида севиб айтиладиганлари оз. Айтайлик, «Ушшоқ», «Муножот» каби классик қўшиқлар даражасидагилари йўқ.

Кейинги йилларда мақом йўлида айтиладиган қўшиқлар кўпайиб боряпти. Чунки мақомга ёшларнинг қизиқиши ҳар қачонгидан ҳам ошди. Бу қизиқиш, менимча, иккиёқлама фойдали бўлаяпти. Аввало, мақомни севиб тинглайдиган ёшларнинг сони ортди, қолаверса, уни маромига етказиб куйлайдиган ёш ижрочиларнинг сафи кенгайиб бормоқда. Уларга фақат омад тилайман.

Жумҳуриятимизда «Халқ ҳофизи» унвонининг таъсис этилгани улуғ иш бўлди. Шундай унвон олувчи санъаткорлар сафи янада кенгаявершининг тилакдошиман. Фурсатдан фойдаланиб яқинда ана шу юксак унвонга сазовор бўлган таниқли санъаткорлар: Очилхон Отахонов, Фаттоҳхон Мамадалиев, Ҳасан Ражабий ва Одилжон Юсуповни чин дилдан табриклайман.

Азал-азалдан ўзининг меҳмондўстлиги, тўкин дастурхони, каттага ҳурмат, кичикка иззат каби инсоний фазилатлари билан эътибор қозониб келган ўзбек халқига қўшиқ ҳамиша ҳамроҳ бўлсин.

Суҳбатни Исомиддин АЛИМОВ ёзиб олди

СУРАТДА: Т. Қодиров набиралари билан

МАРОҚЛИ ИЖРО

«Баҳор» концерт залида Ўзбек давлат филармониясининг камер оркестри ансамбли солистлари ижросида хилма-хил репертуардаги концерт бўлиб ўтди. Ушбу музика коллективига П. И. Чайковский номидаги Москва Давлат консерваториясида, профессор И. Безродний классида таълим олган талантли скрипкачи, Бутуниттифоқ конкурсининг дипломати М. Турдиев раҳбарлик қилмоқда.

Коллектив репертуаридан П. Чайковский, Д. Шостакович, И. Брамс каби машҳур композиторлар ҳамда ўзбек бастакорларининг асарлари ўрин олган.

Бадиий коллектив жўрлигида СССР халқ артисти, СССР Давлат мукофоти лауреати, таниқли виолончелчи Д. Шафран ижросидаги асарлар ҳам зўр олқишлар билан кутиб олинди.

Х. ИБРОҲИМОВ

ХАЙРИЯ ТОМОШАСИ

А. Мажидий номидаги Каттақўрғон шаҳар драма театрида хайрия концерти уюштирилди. Концертда шаҳардаги бадиий ҳаваскорлик тўгараклари, халқ ансамблларининг икки юздан ортиқ иштирокчилари ўз санъатларини намойиш этдилар.

Хайрия концертини театрлаштирилган томоша тарзида ўтказилишида А. Икромов номидаги педагогика билим юртининг тажрибали мураббийлари М. Ҳамидуллаев, Н. Зокиров ҳамда рақсларни саҳналаштирган Х. Хотамова, А. Холмановнинг хизматлари катта бўлди.

Томошадан тушган маблағ шаҳарда очилган меҳр-шафқат жамғармаси ҳисобига ўтказилди.

А. ҲОШИМОВ

УМУМХАЛҚ МУҲОКАМАСИ ЗАРУР

Боши биринчи бетда

лида қолар экан. Ким кўнади, бундай бир ёқлама Шартномага? Бизнинг Ташқи ишлар нозирлигимиз бу масалаларга қандай қараркан? Шартномада, менимча, жумҳуриятларнинг дунё мамлакатларида ўз элчихоналарини очиш ҳуқуқи тўғрисида ҳам гап бўлиши керак. Элчихонаси бўлмаган давлат БМТ га ҳам аъзо қилиб олинмас экан. Умуман, депутатларимиз бу масала бўйича ўз қурултойларини чақирмаса бўлмайди.

Ёзувчилар уюшмаси Адабиёт тарғиботи бюросининг раиси **Тўра Мирзо** ҳам Шартнома лойиҳасидаги бир-бирини инкор этувчи мантиқсизликларга тўхталди. Жумладан, лойиҳада жумҳуриятларнинг қонунлари олий мақомга эга деб айтилган, деди у, фақат Иттифоқ қонунларидан ташқариси эмиш. Ахир қонунларнинг ҳаммаси — энг муҳим ва асосийлари Иттифоқ томонидан чиқарилмоқда-ку! СССР Халқ депутатларининг тўртинчи қурултойида бу лойиҳанинг кўриб чиқилиши ҳам демократия қонунларига зиддир. Чунки, депутатлар сони ҳар бир халқдан тенг миқдорда эмас. Эътибор беринг: БМТда бир миллиард аҳолиси бўлган Хитойдан ҳам, халқи сони юз мингга етмаган кичик давлатдан ҳам биттадан вакил бор. Бизда эса бундай эмас, бу ҳол ҳар қандай ҳужжатни кўпчилик овоз билан тасдиқлатиб юборишга йўл очади. Шартнома барча томонлар ўзаро тенг миқдорда, тенг вакиллик шароитида кўриб чиқилгач, жумҳуриятларнинг умумхалқ референдуми маъқуллаганидан сўнг қабул қилинса демократияга мувофиқ келиши мумкин. Бизнинг Олий Кенгашимиз депутатлари ўзларининг сессиясида Ўзбекистоннинг мустақиллиги ҳақидаги Декларацияни қабул қилдилар. Энди улар амалда мана шу декларацияни йўққа чиқарувчи Шартномага ҳам имзо чекиб юборсалар, бундан ортиқ хатолик бўлмайди.

Профессор **Очил Тоғаев** ўз сўзида лойиҳа муҳокамаси чинакам умумхалқ муҳокамасига айланиши, хусусан, бунда матбуотимиз ташаббускор бўлиши зарурлигини таъкидлади. Ҳозир айтилаётган гаплар дастлабки таассуротлардир. Энди уни чуқур ўрганишимиз керак. Шу нуқтаи назардан қарайдиган бўлсак, лойиҳада федерация ихтиёрийдир, дейилган. Хўш, бу ихтиёрийлик нимада изоҳланади? Академик Андрей Сахаров айтганидек, ихтиёрий бўлиш учун аввало мажбурий иттифоқдан чиқиш керак. Сўнгра хоҳлаганлар кирсин, ана шу бўлади ихтиёрий дегани. Акс ҳолда ихтиёринг ўзингда деб оёғингга кишан солиб қўйилгандай гап. Ахир биз Шартномани Иттифоқимизни мустаҳкамлаш, унинг обрўэътиборини ошириш учун тузмоқчимиз-ку. Шундай экан, у бошданоқ зўравонлик асосига қурилса омонат бўлса неча йил умр кўради? Ният холис бўлиши керак. Ахир, ер ости бойликларнинг номаълум қисми Иттифоқники бўлса, солиқлар икки томонлама олинса, жумҳурият ҳудуди айни пайтда Иттифоқнинг ҳам ҳудуди ҳисобланса, бундай шартномани тузиш миллий жумҳуриятлар учун нима беради? Қўл-оёғини боғлаб бериш бундан ортиқ бўладими?

Юмуқ кўз эшиги зич ёпилган кулфатхонададир, деди журналист **Барнобек Эшпўлатов.** Тарихни эсга олайлик, 17-йилда тузилган янги давлат жаҳондаги ташқи қарзларидан воз кечган, бироқ мустамлака ўлкаларидан воз кечмаган эди. Фикримча, янги Шартнома лойиҳасида ҳам мана шундай хомтамаликлар ўзини кўрсатиб турибди. Кўзи очиқ одамлар бундай ҳужжатга имзо қўймасалар керак. Шартнома ҳар бир жумҳуриятнинг Иттифоққа суверен давлат бўлиб кириб, сўнгра истаган пайтда чиқиб кетиш шарти билан тузилиши, амалда бунга ҳеч бир тузоқ қўйилмаслиги керак.

«Гулистон» журналининг бош муҳаррири, ёзувчи **Мирмуҳсин** яқин тарихдан мисол келтириб бундай деди: Авиазавод кўчиб келганида ўзимиз ишлаб турган биноларни, истиқомат қилаётган уйларимизни бўшатиб берган эдик. Бу завод энди бизники бўлади, халқимизга хизмат қилади, ишчи синфимиз етишиб чиқади деб орзу қилган, боримизни ундан аямаган эдик. Бугун ўша завод асосий ишчиларини четдан олиб келиб, ёрдами тегмай юрганига ҳам чидаган эдик. Лекин тил ҳақида Қонун қабул қилиш арафасида бу заводдаги ўртоқлар — индамай ўтирса ҳам гўрга эди, — йўқ, бундай Қонун керак эмас, деб чиқишди. Тавба, демай кўринг-чи? Яхшиям, Бўстонлиқни яна бир шундай корхонадан асраб қолдик. Ғаллаоролда вольфрам ва тилла олинадиган жой бор, марказга қарайди. Унинг аҳолиси яшайдиган шаҳарда ҳамма нарса муҳайё, бироқ ёнгинасидаги қишлоқнинг ичадиган сувлари шу заводда тиллани ювадиган кислоталар билан оғуланган, ичса мол ҳам ўлади. Одамлар ҳар машина сувга ўн сўмдан пул тўлаб узоқдан ташиб келиб ичади. Уларнинг қишлоғи тагидаги тиллони мўмай пулга айлантираётган марказга тегишли идора эса заррача ҳиммат қилмагани, қишлоқни обод қилиб бермаганига яраша, ҳеч бўлмаса, бу одамларнинг ичадиган сувини заҳарламай, тинчини бузмай турганда ҳам чидаса бўларди. Шартнома лойиҳасида эса шу сингари заводларнинг аксарияти бундан буён ҳам марказники бўлиб қолиши айтилган. Йўқ, бундай лойиҳани ақлга сиғдириб бўлмайди. Уни чуқур ўрганиб ўз сўзимизни, норозилигимизни айтишимиз керак.

Шоира **Дилором Исоқова,** «Эрк» халқ ҳаракатининг аъзоси **Абдулла Абдумавлонов** ва бошқалар ҳам лойиҳанинг қатор нуқсонлари хусусида сўз юритдилар. Шундан сўнг йиғилиш аҳли муҳокамада сўзга чиққанларнинг якдил фикри ва талаб-истаклари асосида қарор қабул қилди. Унда Иттифоқ Шартномаси жумҳуриятлар мустақиллигини тан олмаганлиги учун жумҳуриятимиз ҳукумати томонидан қабул қилинмаслиги, Ўзбекистон ҳукумати марказ билан эмас, жумҳуриятлар билан горизонтал Шартномалар ишлаб чиқиши зарурлиги, Ўзбекистон мустақиллик баёнотига биноан марказга ўзининг конфедератив асосда тузилган Шартномасини тақдим этиши кераклиги айтилади. Бу қарор йиғилиш аҳли томонидан бир овоздан маъқулланди.

Муҳокамани Ўзбекистон халқ ёзувчиси **Иброҳим Раҳим** олиб борди. Унда жумҳурият президентлик кенгашининг аъзоси, Ўзбекистон халқ шоири **Шукрулло** иштирок этди.

Сайдулла **МИРЗАЕВ** — 60 ёшда

Қутлаймиз!

Ҳурматли Сайдулла Мирзаев!

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ҳайъати Сизни қутлуғ олтмиш ёшингиз билан самимий табриклайди. Уюшмамиз Сизни сермаҳсул адабиётшунос ва адабий танқидчи, сўз санъатининг фаол тарғиботчиси, ёш ижодкорларнинг меҳрибон устози сифатида билади ва ҳурмат қилади.

Ўтган давр ичида Сиз турли юздан зиёд мақола ҳамда «Ойдиннинг маҳорати», «Ленин ва адабиёт», «Ўзбек совет адабиёти», «Ғоявийлик — байроғимиз», «Халқ севган адиб», «Сўз санъати», «Илҳомбахш образ», «Адабий дўстлигимиз саҳифалари», «Яшин ижоди», «Ойбек ва ўзбек адабиёти», «Ҳамид Олимжон шеърияти» сингари монография, ўқув қўлланмалари, рисолалар яратиб, адабиётшунослик ва адабий танқидчилик ривожига ўз ҳиссангизни қўшдингиз. Сиз ёзган асарларга хос асосий хусусият шундаки, уларда кўпроқ адабиётнинг халқчиллиги ва партиявийлиги, замонавийлиги ва ғоявийлиги, адабий ҳамкорлик ва бадиий маҳорат масалалари диққат марказида туради.

Сиз илмий ишни педагогик ва жамоат ишлари билан қўшиб олиб бормоқдасиз. Қарийб қирқ йилдан буён Алишер Навоий номидаги Самарқанд Давлат дорилфунунида хизмат қилиб келмоқдасиз. Шу даргоҳда студентликдан профессорлик даражасига етдингиз. Салкам йигирма йил давомида дорилфунунда декан бўлиб ишладингиз. Ҳозирги кунда СамДД ўзбек совет адабиёти кафедрасининг мудири сифатида ҳормай-толмай меҳнат қилмоқдасиз. 1973 йилдан буён эса Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Самарқанд вилоят бўлими бюросининг раиси сифатида фаолият кўрсатиб келмоқдасиз.

Сизнинг хизматларингиз муносиб тақдирланган. Сизга филология фанлари доктори, «Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби» деган юксак унвон, илмий даража берилган.

Қадрли Сайдулла Зиёдуллаевич! Сизнинг бундан буён ҳам кўплаб асарлар яратиб, бадиий ижодчилик тараққиётига муносиб улуш қўшишингизга ишончимиз комил.

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ БОШҚАРУВИ

СОБИТЛИК

Сайдулла ака илмнинг машаққатли йўлига кирганига ҳам, мана, қирқ йил бўлибди. Шу ўтган давр мобайнида ёш олим ва мураббий меҳнаткаш ва тиришқоқлиги, камтарлиги туфайли илм йўлидаги барча қийинчиликларга бардош берди, баъзан омад четлаб ўтганда, иши юришмаганда ҳам тушкунликка тушмади. Сабаби: у ҳақиқий инсоний ва илмий-маърифий мактабни ўтаганди — Садриддин Айний, Абдураҳмон Саъдий, Иброҳим Мўминов, Воҳид Абдуллаев, Улуғ Турсун, Ҳамдам Бердиёров сабоқларидан баҳраманд бўлганди.

Эллигинчи йилларда кичик-кичик тақризлар, илмий мақолалар ёзишга ҳаракат қилган, Ойдиннинг ҳаёти ва ижоди ҳақида номзодлик диссертациясини ёқлаган ва, асосан, шулар билан танилган Сайдулла Мирзаев олтмишинчи йилларга келиб адабий-танқидий жамоатчилик ҳукмига кўпгина китоблар ҳавола этди. Унинг ўзбек совет адабиётининг турли масалаларига бағишланган «Сўз санъати» (1962), «Ойдин» (1965), «Ўзбек совет адабиёти» (1969) китоблари шулар жумласидандир. У етмишинчи йилларда ҳам ўнлаб китоблар нашр эттирди. (Бу асарларнинг баъзилари унинг сафдош дўстлари, жумҳуриятда таниқли олимлар Саид Шермуҳамедов ва Худойберди Дониёров билан ҳамкорликда ёзилган.)

Изланувчи тадқиқотчининг монография ва ўқув қўлланмалари, рисола ва илмий мақолалари мавзуларининг долзарблиги, материални кенг қамраб олиши, ранг-баранглиги, янгилиги билан диққатга сазовордир. Мунаққид илмий ва илмий-методик асарларида ўзбек совет адабиётининг тараққиёт йўналишлари, халқчиллик ва ғоявийлик, Ленин ва адабиёт, партия ва адабиёт масалалари, адабий ҳамкорлик ва ўзаро таъсир бадиий ижоднинг ривожи муаммолари ва, ниҳоят, халқ оғзаки ижоди масалаларини тадқиқ этишга куч сарфлайди.

У адабий ҳамкорлик ва ўзаро таъсир муаммоларига алоҳида эътибор бериб келади. «Адабий дўстлигимиз саҳифалари» монографиясида рус ва ўзбек, ўзбек ва қозоқ, ўзбек ва туркман, ўзбек ва тожик, ўзбек ва қирғиз, ўзбек ва қорақалпоқ адабий алоқалари ўрганилиб, бу ҳамкорликнинг ижтимоий-назарий асослари далиллар орқали кўрсатилади.

Ўзбек совет адабиётининг Ойбек, Ҳамид Олимжон, Ойдин, Комил Яшин, Абдулла Қаҳҳор, Уйғун, Сарвар Азимов сингари таниқли вакиллари ижодини тарғиб қилиш, уларнинг ижодий лабораторияларини ўрганиш, адабиётдаги ўрнини белгилашда ҳам самарқандлик адабиётшуноснинг ҳиссаси катта.

Адабиёт самимийлик ва содиқликни хуш кўради. Бадиий ижод фидойиси, ёзувчи асарлари билан иш кўрадиган киши ана шу фазилатларга эга бўлиши лозим. Бунинг устига адабиётшунос олим ва танқидчининг адолатли, бағри кенг, маданиятли ва одобли бўлиши ўта муҳимдир.

— Ҳамкасбларимиз бадиий ижоднинг муқаддас қонуниятлари ва тараққиёт йўналишлари ҳақида илмий-назарий концепцияларни ишлаб чиқсалар, адабиётимизнинг равнақ-истиқболи йўлида фидойилик кўрсатсалар, ёшларни миллат маданияти, адабиёти, тараққиёти сари рағбатлантириб, ҳамжиҳатликка чақирсалар, айни мудао бўларди, — дейди Сайдулла ака.

Ахир, меҳр-мурувват, елка тутиб бериш, одобу эҳтиром, мардлик халқимизнинг азалий одати, аждодларимиз таомили. Зиёлиман деган кишининг буни унутишга ҳақи йўқ. Профессор С. Мирзаев билан ўзбек адабиётининг тарихи, бугуни ва эртаси ҳақида, адабиётшунослик ва адабий танқидий муаммолари хусусида кўп сўзлашамиз. Ўзбек адабиётшунослик фани ва адабий-бадиий танқид тараққиёти даражаси ва савиясининг пастлиги, юксак талабларга жавоб беролмаслиги, ҳамкорлик, адабий муҳит ва мактаблар йўқолиб кетаётганлиги тўғрисида узоқ дардлашамиз.

Табиатан мулойим, ҳоксор ва андишали домламизни Самарқандда йигирма-ўттиз йиллардан бери адабий-маданий муҳит таназзулдан чиқмаётганлиги, бу эса ўз навбатида, Улуғбек, Алишер Навоий, Хўжа Аҳрор, Абуллайс, Али Қушчилар ёки Беҳбудий, Фитрат, Садриддин Айний, Фозил шоир, Эргаш Жуманбулбул ўғли, Ҳамид Олимжон, Ҳожи Абдулазиз, 20 — 30-йиллар адабиёт, театр санъати намояндалари ижоди ва фаолиятлари теран ўрганилмаётгани биз — уларнинг ворислари учун кечирилмас айб эканлиги изтиробга солади, миллатимизнинг саводхонлиги масаласи ўйлантиради, олий ўқув юртларидаги чала таълим-тарбия, юлғичлик, иккиюзламачиликлар уни қийнайди.

Барибир, Сайдулла ака некбин одам, назари баланд, илиги тўқ. Инсоф ва диёнатнинг, тўғрилик ва адолатнинг уфқи ёришаётганлиги, ўзбекнинг катта ва бой маданияти, санъат ва адабиёти рўёбга чиқаётганидан ҳаммамиз каби у киши ҳам суюнмоқда. У ҳар куни Самарқанднинг сўлим хиёбонини қадамлаб, минглаб зукколар — табаррук зотлар изини кўзига суртиб, ишхонаси — қадрдон дорилфунунга, шогирдлари ҳузурига шошилади. Ҳа, шу муқаддас қадамжолардан ўтиб, ҳамюртлари — ишчилар, ҳунармандлар, деҳқонлар, зиёлилар билан суҳбатлашади, турли анжуманларда сўзлайди. Кунни кеч қилиб уйига, оиласи: болалари, невараларига талпинади...

Исроил МИРЗАЕВ,
Алишер Навоий номидаги Самарқанд Давлат дорилфунуни доценти

САВОБМИ ЁКИ ЧАЙҚОВ?

Қуръони каримнинг нашри... Китоб деса китобга, газета деса, газетага ўхшамайди. Ўн олти саҳифа. Бир саҳифага арабча оятлар, бир саҳифасига ўзбекча таржимаси босилган. Тагига «ўзингиз китоб қилинг» деб ёзиб қўйилган. Тиражи 20 минг. Буюртма № 6081. Баҳоси 2 сўм. Шокиржон Шодмон Хожа ўғли таҳрири остида. Охирида Ассоциация «Прогресс» деган ёзув ва ниҳоят «давоми бор» деган илова мавжуд.

Бир қарашда бу — кўп савобли юмуш. Нашрнинг бир томонида Қуръони шарифнинг араб имлосидаги арабча матни, иккинчи тарафда замонавий имлодаги ўзбекча таржимаси эълон қилиниши яхши иш. Бироқ уни кўздан кечирганда талай саволлар туғилади.

Замонавий ўзбек тилидаги таржима айни «Шарқ юлдузи» журналининг 3-сонидан олинган. Бирон сўз ўзгарган эмас. Ҳатто сураларга ишланган безакли сарлавҳалар ҳам журналники. «Таҳрир» шундан иборатки, изоҳлар тушириб қолдирилган. Яна бир фарқ... «Шарқ юлдузи»нинг март сонида босилган 141 оятдан дастлабки 59 таси 2 сўмдан баҳоланган ва 40 мингга пулланган. Агар мазкур нашр охиридаги «давоми бор» деган иловага эътибор берсангиз, демак, биргина 3-сондаги оятларнинг ўзи учта шундай китобчага айланади, ҳар бири 20 минг нусхадан босилиб, 2 сўмдан сотилса, 120 минг бўлади. Агар 1990 йилда чоп этилган жами таржима ўттизта шундай китобча бўлса, тушум 1 миллион 200 минг сўмга етади. Қуръони карим таржимаси «Шарқ юлдузи»да келаси йил ҳам чоп этилишини назарда тутсак ва Ассоциация «Прогресс» уни давоми бор деб босаверса, азамат Ассоциациянинг киссасига 2 миллиондан ортиқ пул тушиб турибди. Борингки, қоғоз, бўёқ, босмахона ҳақини чегириб ташлаган тақдирда ҳам, соф даромад миллион сўмдан ошади!

Дарвоқе, мазкур нашр устида шундай сўзлар ёзилган. «Ушбу китоб маънолари сир тутилган Қуръони каримдир. Уни таҳоратсиз ушламангиз. Оламлар хожаси томонидан нозил этилгандир».

Кўп адолатли гаплар! Ассоциация «Прогресс» ноширлари ушбу рисолани чоп этаётганда неча марта таҳорат қилгани бизга аён эмас. Аммо Қуръони шарифда мана бундай оят ҳам бор: «Улар (мўминлар) омонатларига ва аҳди-паймонларига риоя қилувчи кишилардир». («Мўминлар» сураси, 8-оят).

Таниқли арабшунос олим Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби, Қуръон таржимаси бўйича «Шарқ юлдузи» ойномасида ташкил топган махсус таҳрир ҳайъати аъзоси Неъматилла Иброҳимов шундай воқеани ҳикоя қилади:

— Қоҳирада бўлганимда ғалати ҳолатга дуч келдим. Бир дўконга кирсам, магнитофон кассеталари сотиляпти. Қуръони шариф оятлари ёзилган кассетанинг баҳоси 2 фунт. Аллақандай қўшиқчининг ашулалари ёзилган лента 5 фунт. Ҳайрон бўлиб сотувчидан сўрадим:

— Тушунолмай қолдим. Қуръон бебаҳо китоб-ку. Наҳот унинг нархи ҳофизнинг қўшиғидан арзон бўлса?

— Тақсир, — деди сотувчи. — Биламан, Қуръоннинг баҳоси йўқ. Мен тижоратчиман. Тижоратчи имонли бўлмоғи керак. Гап шундаки, Қуръон билан чайқовчилик қилиш — гуноҳи азим. Муқаддас китоб оятлари ёзилган бу кассета менга роппа-роса 2 фунтга тушган. Уни бир тийин қиммат сотсам, гуноҳга ботаман. Ашулачининг қўшиқларига келсак, уни қанчага пуллаш ўзимнинг ишим.

Албатта, биз Қуръоннинг ҳам арабча, ҳам ўзбекча матни нашр этилишига қарши эмасмиз. Аммо ўртада инсоф, адолат деган тушунчалар ҳам бор. Ушбу муқаддас китоб таржимаси «Шарқ юлдузи»да чоп этиляпти. Ўртада барча тирикчилигини бир чеккага йиғиштириб қўйиб, фидойилик билан тер тўкаётган ва амалда қилаётган оғир меҳнати учун журналдан қонун белгилаган даражада арзимас ҳақ олаётган таржимон Алоуддин Мансур бор! Тарихимизда биринчи бор рўёбга чиқаётган ушбу хайрли иш (ютуқ ва камчиликлардан қатъи назар) амалга ошсин, топталган яна бир маънавий хазинамиз халққа етиб борсин, деб уринаётган, на моддий, на маънавий рағбатни ўйлаётган журнал меҳнат жамоаси бор! Нашр бўйича махсус таҳрир ҳайъати бор! Наҳотки, китоб деса китобга, газета деса газетага ўхшамайдиган ва 40 минг сўмга пулланган ушбу нашрга таржимоннинг исмшарифи, ўзбекча матн қаердан олинганлиги ақалли ёзиб қўйилмаса? (Бироқ муҳтарам ноширлар хомтама бўлмасин — мақсадимиз бу эмас).

Гап шундаки, кейинги пайтларда Қуръонни чоп этиб «қўлини иситиб» олмоқчи бўлаётган ноширлар кўпайиб кетди. Ҳали униси келади, «Қуръон нашрига рухсат беринглар, фалон миллион нусхада чоп этамиз», ҳали буниси келади. «Қуръон таржимасини сотсангизлар, фалон минг сўм тўлаймиз». Раҳмат шуларга! Ақалли ёзма равишда қонуний рухсат сўраяпти. Аллақандай Ассоциация «Прогресс» эса ҳеч кимдан розилик ҳам сўраб ўтирмай, 40 минг сўмлик бўлиб олибди. Ажаб, нима ўзи у Ассоциация «Прогресс?» Қанақа нашриёт? Қаерда жойлашган? Ким ҳуқуқ берди унга Қуръон билан чайқовчилик қилишга?

Расман шуни маълум қиламизки, Ассоциация «Прогресс»га Қуръоннинг «Шарқ юлдузи»да босилган таржимасини нашр этиш ҳуқуқини ҳеч ким берган эмас! Агар Худодан қўрқмасангиз, ақалли муаллифлик ҳуқуқи, ноширлик ҳуқуқи деб номланган қонунга амал қилинг! Таржима «Шарқ юлдузи»да тўла босилиб бўлгач, уни қайси нашриётда чоп этишни ўзимиз ҳал қиламиз.

Ассоциация «Прогресс»га келсак, агар у шунчалик жонкуяр бўлса, Қуръон таржимаси билан шуғулланадиган бошқа одам топсин. Ўшандан кейин уни қай тарзда нашр этиб, қанчага сотиш виждонига ҳавола. Мабодо Ассоциация «Прогресс» «ижодкорлари» биз «Шарқ юлдузи»даги таржимадан бехабармиз, уни ўз кучимиз билан ўзбекчага таржима қиляпмиз, деса экспертизага мурожаат қилишга тўғри келади. Борди-ю, бу ҳам натижа бермаса, охирги чора қолади. «Шарқ юлдузи»да таржимани вақтинча тўхтатиб туришга мажбур бўламиз. Қани, Ассоциация «Прогресс» «мутахассислари» нимани қойил қиларкин? (Лекин «Шарқ юлдузи»нинг юз минглаб ўқувчилари бу ишга бефарқ қараб турармикан?).

Гапнинг индаллоси, ҳар қандай ассоциацияларга ушбу қароримизни маълум қиламиз. Кимки, бундай ноинсоф иш билан шуғулланса таржимон ва журнал меҳнат жамоаси, редколлегияси номидан суд идораларига мурожаат қилишга мажбур бўламиз!

Ўткир ҲОШИМОВ,
«Шарқ юлдузи» журнали бош муҳаррири, Қуръоннинг ўзбекча нашри бўйича таҳрир ҳайъати аъзоси

Сафтер **НАГАЕВ** — 50 ёшда

Қутлаймиз!

Қимматли Сафтер Абляметович!

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ҳайъати сизни, қримтатарлар адабиётининг таниқли намояндасини 50 ёшингиз билан қутлайди.

Китобхонлар Сизни энг яхши асарларини қримтатар ва ўзбек тилларида ёзган адиб сифатида яхши биладилар.

Сиз меҳнат фаолиятингизни муаллимликдан бошлаб, сўнгра журналистика соҳасида фаоллик кўрсатдингиз. Чорак аср давомида жумҳурият «Ленин байроғи» газетасида меҳнат қилдингиз, ҳозир эса Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида самарали ишламоқдасиз.

Китобхонлар Сизнинг «Кўнгилга яқин одамлар», «Фидокорлар», «Саҳро олови», «Ўлимларни қолдириб доғда» каби ҳужжатли қиссалар ва бадиий очерклар тўпламларингизни севиб ўқийдилар.

Сиз қримтатар адабиётида роман ва қисса жанрларини таҳлил қилишда, классик адиблар И. Гаспиринский, Б. Чўпонзода, А. Латифзода каби ўнлаб ёзувчиларнинг ижодларини ўрганишда фаол хизмат қилдингиз. Бу изланишларнинг самараси сифатида «Ёшликка хос туйғулар» ва «Йилномалардаги излар» каби монография ва адабий-бадиий портретлар тўпламларингиз яратилди.

Улуғ Ватан урушида ҳалок бўлган қримтатар адибларининг асарларини тўплаб, «Ўн иккилар хотираси» тўпламини нашр қилдирдингиз. Ёзувчи Ризо Фозил билан ҳамкорликда биринчи марта қримтатар адабиётининг тарихини яратдингиз.

Сизни 50 ёшингиз билан барча қаламкаш дўстларингиз муборакбод этадилар. Сизга мустаҳкам соғлиқ, узоқ умр, ижодий камолот тилаймиз.

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ БОШҚАРУВИ

Маҳкам **МАҲМУДОВ** — 50 ёшда

Ҳурматли Маҳкам Маҳмудов!

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси бошқаруви Сизни ярим асрлик ҳаёт, илмий-ижодий фаолиятингизнинг эса чорак асрлик тўйи билан самимий муборакбод этади.

Сиз В. И. Ленин номидаги ТошДД журналистика бўлимида ўқишни битиргач, дастлаб «Андижон ҳақиқати» рўзномасида махсус мухбир, «Ўзбекистон» нашриётида муҳаррир, «Совет Ўзбекистони» рўзномасида бўлим мудири (1965 — 1972), «Гулистон» ойномасида бўлим мудири ва масъул котиб (1972 — 1974), «Ўқитувчи» нашриётида катта муҳаррир, Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида бўлим мудири (1975 — 1982), Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида адабий маслаҳатчи бўлиб ишладингиз. «Ҳаёт ва иқтисод» ойномасида меҳнат қилдингиз, ҳозир «Сирли олам» журналида фаолият кўрсатаяпсиз.

Сиз 1960 йилдан буён адабий-танқидий мақола ва тақризларингиз билан вақтли матбуотда фаол қатнашиб келмоқдасиз. Айни чоқда адабиётшунослигимизнинг муҳим назарий масалалари тадқиқига бағишланган номзодлик диссертациянгиз, «Талант ва ижод фалсафаси», «Абадий лаҳзалар» адабий-танқидий китобларингиз, тарихий ва фантастик асарларингиз жамланган «Мангу куй излаб», «Я — не я» насрий китобларингиз адабиётимиз мухлисларига яхши таниш.

Сиз моҳир таржимон сифатида ҳам фаол ишлаб турибсиз. Ўзбек китобхонлари Оскар Уайльд, Жорж Санд, Чингиз Айтматов, З. Топелиус, Степан Цвейг, Вашингтон Ирвинг новеллаларини, Бальзакнинг «Сағри тери» романи ва бошқа жаҳон адабиёти дурдоналарини Сизнинг таржимангизда ўқиганлар.

Ҳурматли Маҳкам Маҳмудов!

Сизни айни ижодий балоғат ёшингиз билан яна бир карра табриклаймиз. Муваффақият ёр бўлсин Сизга.

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ БОШҚАРУВИ

ҲАБИБИЙ ЮБИЛЕЙИ

Зокиржон Холмуҳаммад ўғли Ҳабибийнинг 100 йиллик юбилейи жумҳуриятимизда кенг нишонланмоқда. Юбилей тантаналари шоирнинг она юрти — Андижон вилоятининг Пахтаобод шаҳрида бошланди. Шаҳар марказидаги маданият ва истироҳат боғида Ҳабибийнинг уй-музейи очилди. Уй-музейнинг очилишида ёзувчилар, зиёлилар иштирок этишди. Шоир Муҳаммад Али Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси номидан музейга Навоий бюстини совға қилди. Уй-музей олдида эса Ҳабибийга бюст ўрнатилди. Бюстни шоирни кўрган, у билан ҳамсуҳбат бўлган кексалар очдилар.

Ўша куни кечқурун Ҳабибий ҳаёти ва ижодига бағишланган бадиий-мусиқавий тантана бўлиб ўтди. Унда Хитой Халқ жумҳуриятининг Шинжон вилоятидан келган меҳмон Эмин Турсун, адиблар Ҳайдар Муҳаммад, Рустам Раҳмон ва бошқалар сўзга чиқдилар, Ҳабибий шеърлари билан айтиладиган қўшиқлар янгради.

Ҳабибийнинг 100 йиллигига бағишланган тантаналар Андижон вилоят театри биносида ҳам бўлиб ўтди. Кечада шоир ва ёзувчилар Нормурод Нарзуллаев, Тоҳир Малик, Олимжон Холдор ва бошқалар сўзга чиқиб ғазалхон шоирнинг ҳаёти ҳамда ижоди ҳақида гапирдилар.

Юбилей тантаналарида вилоят партия комитетининг биринчи котиби Қ. Холмирзаев ва вилоят партия комитетининг бюро аъзолари иштирок этишди.

«ТЕМУРНОМА»

«Мулло Салоҳиддин ибн мулло Алоиддин хожа эшон (Салоҳиддин Тошкандий) қаламига мансуб бўлган «Темурнома» ноёб асарлардандир. Бу китоб Тошкентда, Ильин босмахонасида 1327 ҳижрийда, милодий ҳисоб билан 1908 йилда чоп этилган».

Китобга ёзилган сўзбоши ана шу сатрлар билан бошланади. Сўзбоши муаллифи ва нашрга тайёрловчи филология фанлари номзоди Поён Равшанов. Ўқувчилар бу китобдан улуғ жаҳонгирнинг фаолияти ҳақида кўп гапларни ўқишлари мумкин. Зеро, китоб «Амир Темур Кўрагон жангномаси» деб ҳам аталади. Китоб сўнггида бугунги китобхон учун нотаниш бўлган сўзлар луғати ҳам берилган.

«Чўлпон» нашриёти босмадан чиқарган мазкур асарга мусаввир Л. Иброҳимов безаклар ишлаган. Муҳаррир — Чори Аваз.

МАҚОМ СЕҲРИ

Ўзбекистон кўзи ожизлар жамияти марказий бошқармаси раёсати ташаббуси билан жумҳурият кўзи ожиз ҳаваскор мақом ижрочиларининг I кўрик-конкурси бўлиб ўтди.

Янгийўлдаги юрак ва асаб касалликларини даволаш санаторийсида бўлиб ўтган бу кўрикда жамият тасарруфидаги вилоят бошқарувлари билан 13 жамоага уюшган 200 дан ортиқ истеъдод соҳиблари иштирок этдилар. Улар бу анжуманда ўзбек мақомларининг деярли барча услуб ва йўналишларига хос шўъбаларидан намуналар ва мақом йўлидаги классик куй ҳамда ашулалардан ижро этишди.

Шарқ халқларининг, жумладан, ўзбек халқининг ҳам бой ва ранг-баранг мусиқий мероси жаҳон мусиқашунослигида ҳали очилмаган қўриқдир. Шунинг учун бундай кўрик-конкурсларнинг ўтказилиши диққатга сазовор. Бу анжуманда янги иқтидорлар кашф этилди. Созандалар С. Сайфутдинов (Бухоро), Н. Авазов (Қашқадарё), О. Холлиев (Хоразм); хонандалар О. Юсупов (Наманган), Б. Султонов (Қорақалпоғистон), Қ. Сувонов (Самарқанд), Л. Зулунова (Андижон), О. Хуррамова (Қашқадарё), М. Жалолова (Фарғона) ўзларининг келажаги порлоқ истеъдод эгалари эканликларини ҳакамлар ҳайъати ҳамда томошабинлар олдида намоён этдилар.

Умумий мақом ижрочилиги бўйича совринли ўринларни — Тошкент шаҳри (1-ўрин), Хоразм вилояти (2-ўрин) ва Андижон вилояти (3-ўрин) эгалладилар. Чолғу созлари жўрлигида классик куйлар ижроси бўйича Хоразм 1-ўринга, Қорақалпоғистон мухтор жумҳурияти 2-ўринга, Бухоро 3-ўринга сазовор бўлди.

Кўрик-конкурс кўзи ожиз ҳаваскорлар орасида мақом ижрочилигининг бундан кейинги тараққиёти учун қўйилган илк қадам бўлди. Бу қадам қанчалик хайрли бўлмасин, табиийки баъзи нуқсонлардан ҳам холи, деб бўлмайди.

Шу ўринда холис айтиб ўтиш керакки, кўрик-конкурс давомида деярли барча ижрочиларнинг чиқишларида маълум даражада саёзлик сезилади. Бу саёзлик ғазал матнидаги сўзларнинг нотўғри талаффуз этилишида, овоз ва парда муносабатларининг номуштараклигида, мусиқий жумлаларнинг маромига етмай қолганлигида сезиш мумкин.

Кўрикда Сурхондарё, Сирдарё ва Жиззах вилоятларидан келган ҳаваскорлар ҳали кўп изланишлари зарурлиги яққол сезилиб турди. Бухоро ва Самарқанд вилояти вакиллари эса ўз имкониятларидан тўлалигича фойдалана олишмади.

— Аввало ушбу кўрикнинг ўтказилиши Ўзбекистон кўзи ожизлар жамияти ҳаётида катта воқеадир, — дейди биз билан суҳбатда ҳакамлар ҳайъатининг раиси, Юнус Ражабий номидаги мақомчилар ансамбли созандаси Темир Аҳмад ўғли Маҳмудов, — бу улкан мусиқий меросимизга, урф-одатларимизга, қолаверса, тилимизга буюк эҳтиромнинг нишонасидир. Негадир, бу кўрикда Расул қори Мамадалиев, Эрка қори Ҳамроқулов, Юнус қори Юсупов ва шу сингари кўзи ожизлар орасидан етишиб чиққан, марҳум устоз санъаткорлар даражасида ижрочилик иқтидорига эга истеъдодлар намоён бўлмади. Бунинг туб сабабларини изланишларнинг савияси ҳали паст даражада эканлигидан, бадиий жамоаларга санъатнинг билимдонлари - мутахассислар жалб этилмаганлигидан деб айтиш жоиздир.

Бу фикрларга тўла қўшилган ҳолда яна шуни айтиш керакки, мақомни тўлиқ ҳис этиш, мақом ижрочилиги юқори поғоналарга кўтариш учун тинмай изланишлар, яъни малакани ошириш талаб этилади. Классик шоирларимизнинг ғазаллари таҳлилига бағишланган махсус адабий кечалар, жойларда форс-араб тилларини ўргатувчи тўгараклар, машҳур хонанда ва созандалар билан учрашувлар ташкил этиш мақсадга мувофиқдир. Бундан кейинги ўтказиладиган кўриклар муҳокамаси жамият аъзолари ҳукмига ҳавола этилиши, улар кўзи ожиз устоз санъаткорларимиз хотирасига бағишланиши, пировард натижада кўрик-конкурсга анъанавий тус бериш зарур.

Ўлмас РАСУЛОВ,
Тошкент Давлат консерваторияси ўқитувчиси, ҳайъат аъзоси,

Абдулла ТУРДИЕВ

КУЮНЧАК ГАЗЕТХОНЛАРДАН ХАТЛАР

ТАКЛИФЛАРИМ БОР

Ҳафталикнинг сўнгги ойлар сонларини синчковлик билан қайта-қайта ўқиб чиқдим. Энг аввал «Амир Темур: руҳимни безовта қилманг», «Темурийлар хилхонаси» каби қизиқарли мақолаларнинг берилиши биз муштарийларга ҳар томонлама манзур бўлганини айтиб ўтмоқчиман. Ҳафталикда ўтмиш маданий меросимиз вакиллари ва уларнинг ҳаёти, ижодий фаолиятлари ҳақидаги «Умри узайган обидалар», Хўжа Аҳмад Яссавий ҳикматларидан, Термизий ҳадисларидан берилган намуналар ҳам маъқул. Кўпчиликка манзур бўладиган мақолалар билан бир қаторда шундайлари ҳам борки, буларнинг айримлари ҳажм жиҳатдан ҳаддан ташқари катта, зерикарли. Ҳафталикнинг бир фидойи мухлиси сифатида айрим таклифларимни айтмоқчиман.

Ҳафталик саҳифаларида жойлардаги жамоатчи мухбирларга вақти-вақти билан ўрин ажратилса. Жумҳуриятимизнинг энг чекка қишлоқларидаги интилувчи ёшлар эътибордан четда қолмаса.

Боқижон ВАЛИЕВ
Наманган.

Қурилиш ташкилоти биносининг мажлислар зали эрталабданоқ одамлар билан лиқ тўлди. «Мажлисда жиддий масала кўриларкмиш» деган гап учун кўпчиликнинг юрагига ғулғула тушди. Ахир ташкилотда белгиланган планлар сурункасига бажарилмай келинарди-да.

Ташкилот бошлиғи Хуррам Холтоевич вазминлик билан минбарга кўтарилгач, залдагиларга бирма-бир кўз югуртириб чиқди.

— Ўртоқлар! — у бир йўталиб олди. — Олдимизда жиддий муаммолар турган эканки, биз лоқайдлик қилиб юрган эканмиз. Ўзларингизга маълумки, ҳозир ҳамма жойда Орол денгизининг қуриб бораётганлиги ҳақида шов-шувлар тарқалди. Бу — қуруқ шов-шув эмас, бор ҳақиқат!

билмаган мен, кеча тўсатдан ланж бўлдим, бошим оғриб, иситмам кўтарилди. Буям денгиз фожиаси туфайли. Эрталаб юзимни ювсам, қўлларимга туз илашди. Кўраяпсизларми, денгиз тузлари шу ёқларга ҳам учиб келаяпти...

Холтоевнинг нигоҳи яна Фармоновга тушиб, фиғони фалакка ўрлади:

— Ҳув, ўртоқ Фармонов, нега безовта бўлаяпсиз? Жа-аа, ўтиролмаётган бўлсангиз, марҳамат, ташқарига чиқинг-да, ишингизни бажариб келинг. Ҳеч қандай қаршилигимиз йўқ!

Залда ўтирганлардан бир-икки киши «ҳиринг-ҳиринг» қилишди. Холтоев улар томонга бир ёвқараш қилган эди, орага сув қуйгандек жимлик чўкди.

Абдуқаюм БЕККАМОВ

ЖИДДИЙ МАСАЛА

Хуррам Холтоевич костюмининг чўнтагидан рўмолчасини олиб, манглайига сизиб чиққан терларни артди. Унинг лаблари қимтилди, гўё Орол фожиасидан куюниб, астойдил алам билан, азбаройи юраги ачишганидан гапираётгандек эди. У бироз жимиб, одамларга яна қараб олди ва гапида давом этди:

— Бу—бор ҳақиқат, ўртоқлар! Кундалик матбуотда таъкидланишича, денгиз ўз қирғоғидан баъзи жойларда эллик, баъзи жойларда юз чақиримгача узоқлашибди. Бу — бизнинг жуда катта фожиамиз, кулфатимиз. Бутун жумҳурият, бутун мамлакат, ҳатто бутун дунё «Орол денгизи тугаб боряпти» деб бонг уриб турса-ю, биз жимгина ўтирсак... Ахир бу—қандай гап, ўртоқлар? Адолат юзасидан холисона айтинглар-чи, биз ҳам денгизни сувга тўлдириш учун бирон нарса қилдикми?Ахир Орол тақдири — бизнинг ҳам тақдиримиз эмасми?!

Шу пайт Хуррам Холтоевичнинг қовоғи уюлиб, қошлари чимирилди. Кўзларидан кўзойнагини олди-да, олдинги қаторда кулимсираб ўтирган бош иқтисодчига еб қўйгудек бўлиб тикилди:

— Нега тиржаяяпсиз, ўртоқ Фармонов? Нима, мен чўпчак айтаётибманми? Ўзи-ку шу масалани сиз кўтаришингиз керак эди. Шуни яхшилаб қулоғингизга қўрғошиндек қўйиб олинг: Орол қуриса— бизнинг ҳам шўримиз қурийди! Бу — жиддий масала!

Яна кўзойнагини бурнининг устига қўндириб, олдида турган қоғозларга нигоҳ ташлади:

— Денгизнинг қуриши одамларнинг соғлигига ҳам катта зарар етказмоқда. Шу ёшга кириб, шунча пайтдан бери касал нималигини

— Ҳали нима деяётган эдик? — Холтоев пешонасини қашилади,—хуллас, биз томонларга ҳам туз учиб келаяпти деяётгандик-а. Масала — жиддий. Денгиз тақдири ҳақида биз ҳам қайғурмасак, келгуси авлодлар олдида номусга қоламиз. Кенгашиб иш қилганга нима етсин! Ҳозир бу ҳақда ҳар ким ўз фикрларини очиқ-ойдин айтса, биз шу асосда иш кўрсак... Кўпдан кўп гап чиқади-да. Қани, ким айтади? Марҳамат!

Биринчи бўлиб бошлиқ ўринбосари Холбоев ўрнидан турди-да, Холтоевнинг гапларини тўла-тўкис маъқуллади.

— Мен, — деди у сўзининг сўнгида, — ўртоқ Хуррам Холтоевич бошчилигида ўн беш кишидан иборат комиссия тузилишини таклиф қиламан!

— Жуда тўғри таклиф! — Холтоев беихтиёр чапак чалиб қўйди.

Хўжалик ишлари мудири жойидан турди:

— Тежамкорликка қаттиқ риоя қилайлик! Хоҳ уйда бўлсин, хоҳ кўчада бўлсин, ювинаётган, ичаётган сувларимиздан тежаб-тергаб фойдаланишимиз лозим. Бу — бизнинг Орол денгизини қутқаришга қўшган ҳиссамиз бўлади.

— Маъқул! — деди Хуррам Холтоев.

— Менда бир ажойиб фикр бор, — деди касаба уюшмаси комитети раиси қўлини кўтариб, ўрнидан тураркан. — Янгидан тузиладиган комиссия битта махсус автобус олиб, Орол денгизига бир ойлик саёҳат уюштирса, ҳамма нарсани ўз кўзлари билан кўриб, аҳвол билан обдон танишиб, ана ундан кейин ишга киришишса, менимча яхши бўларди.

— Во-о, — Холтоев бирдан севиниб кетди. — Жуда зўр таклиф! Яна кимда қандай таклиф бор? Тортинмай айтаверинглар!

— Хуррам Холтоевич, — бош муҳандис уялинқираб сўз қотди, — бизда нима кўп — кўлмак сувлар кўп. Ихтиёримизда тўртта сув ташийдиган машина бор. Ана шу автомашиналар ёрдамида Орол денгизига сув қуяверсак, қандоқ бўларкан-а?

Залда ғала-ғовур бошланиб кетди. Бу гапдан кимлардир кулди, кимлардир ғижиниб қўйди.

— Бойқувватов, бир ҳисобда сизнинг гапингиз ҳам тўғри-куя, аммо, лекин... — бошлиқ бироз чайналиб қолди, — бензин масаласи чатоқроқми, дейман-да!

Сўнгра Холтоев бир бурчакда бош кўтармай қоғозларга алланималарни ёзиб ўтирган жиккаккина қизга ўгириларкан:

— Бу гапларни ҳаммасини оқизмай-томизмай ёзиб бораяпсизми, ўртоқ Ваққосова? — деди. — Мажлисни расмийлаштириб қўйганимиз маъқул! Келажак авлод бизнинг ҳам Орол денгизи тақдири учун жон куйдирганлигимизни билиб қўйишсин! Қани, ўртоқлар, яна кимда қанақа гаплар бор?

Бошлиқ залдагиларга аланг-жаланг қаради.

— Мендаям гап бор, Хуррам ака, — деди омбор мудири жойидан сапчиб тураркан. — Ҳозир ҳамма жойда ҳайриялар ташкил қилинаяпти. Биз ҳам бир кунлик иш ҳақимизни, масалан, бугунги иш ҳақимизни Орол фондига ўтказсак девдим...

Бирдан ҳамма ҳушёр тортди. Аллаким норози оҳангда ҳуштак ҳам чалиб қўйди. Афтидан, бу таклиф ҳеч кимга ҳам ёқмади. Холтоев яна бир ўқрайган эди, ҳамма жим бўлди-қолди.

— Шунақами? — Холтоев афтини буриштирди, ўнг қўлининг кўрсаткич бармоғи билан бурнини ғийжалади. — Менимча, бу масалани оила билан бамаслаҳат ҳал этган маъқул. Ҳа энди, Орол учун бир кунлик иш ҳақи бўлса — бўлипти-да, нима қипти?!

Фармонов жим туролмади, қўлини силтаб юборди:

— Йўқ, бўлмайди! — деди у кескин ҳолда. — Кунни ҳар хил мажлислар билан ўтказиб юбораяпмиз. Агар бугун ҳам иш кунини шу зайлда мажлис ўтказишга бағишласак, унда... ҳозир мажлисда қатнашаётганларга иш ҳақи ёзиш мумкин эмас. Бу — бир. Қолаверса, ишларимиз ўлда-жўлда ётган бўлса.

— Нима, сиз Оролга сув олиб боришга қаршимисиз, билиб қўйинг, Орол сизга ўхшаганларнинг дастидан қуриб бораётибди. Орол бу жиддий масала. Шунинг учун эртага Оролга бағишлаб яна бир мажлис ўтказишни таклиф қиламан.

Фармонов бир нарса демоқчи бўлиб оғиз жуфтлаган эди Хуррам Холтоевич уни тўхтатди.

Бу жиддий масала. Жиддий масалани ҳал қилишда шошқалоқлик кетмайди. Гапингиз бўлса эртага айтасиз. Демак, эртага ҳам мажлис.

ҚАТРАЛАР

— Қалдирғоч, инингни қандай қилиб топасан?

— Мен ин қурган уй кўзимга офтоб бўлиб кўринади. Ўзи томон чақиради.

●

Дарё одамга дебди:

— Сувимни тежа, заҳарлама. Уволим тутади.

Одам бунга қулоқ солмабди. Дарё денгизга етиб келолмабди. Денгиз қурибди. Шамол денгиздаги туз зарраларини тўзғитибди. Атрофда манглайини шўр босган болалар туғила бошлабди.

Дейдиларки, писта пўчоғи кема бўлмас. Бу не савдоки, кемалар писта пўчоғи бўлибди.

Тўлқин ИЛҲОМОВ

Маърифатхона

Япон адабиётида катта ўрин эгаллаган Акутагава Рюноскэ 1892 йили токиолик савдогар оиласида туғилди. У ўн ойга тўлмасидан онаси ақлдан озди. Оилавий фожиа ёзувчи ижодида чуқур из қолдирди. Шунинг учун Акутаганинг адабий фаолияти ҳайратланарли даражада шиддатли кечди. У юз элликка яқин новелла ва бир неча қисса, адабиёт ва санъатга оид кўплаб мақолалар, бир неча шеърий китоблар яратди. Акутаганинг умри фожиали тугади — 1927 йили ўз жонига қасд қилди.

Қуйида адибнинг «Пигмей сўзлари» асаридан парчалар ўқийсиз.

Рюноскэ АКУТАГАВА

ИНСОН ҲАҚИДА

Инсон ҳаёти бир қути гугуртга ўхшайди. Жиддий муомала қилиш — кулгили, ҳазиллашиш — хавфли.

ЧЕГАРАЛАНИШ

Талант ҳам қатъий чегараланган. Бу чегарани англаш енгилгина қайғу уйғотади ва айни пайтда, аллақандай мафтун ҳам этади. Бамбукни бамбук, ёввойи узумни ёввойи узум, деб тушунганингда шундай ҳол юз беради.

ЎРТАМИЁНАЛИК

Ўртамиёна асар, ҳажми катта бўлган тақдирда ҳам, деразасиз хонага ўхшайди. Унда инсон ҳаётини кузатиш мумкин эмас.

ТОПҚИРЛИК

Топқирликдан жирканишнинг илдизлари инсон ҳорғинлигидадир.

СИЁСАТДОНЛАР

Биз ношудларга нисбатан сиёсатдонларнинг керилишига сабаб бўлган сиёсий хабардорлик — турли-туман фактларни билишдан ўзга нарса эмас. Охир-оқибатда бу билимдонлик қайси бир партиянинг қайси бир арбоби қайси бир хилдаги шляпа кийишини билишдан нарига ўтмайди.

ЯНА ШУ ҲАҚДА

«Қовоқхона сиёсатдонлари» бундай билимга эга эмаслар. Уларнинг қарашларига келсак, бу ерда улар ҳақиқий сиёсатдонлардан қолишмайди. Аммо ўзларининг беғараз жўшқинликлари боис улар ҳақиқий сиёсатдонлардан кўра кўпроқ ҳурматга сазовор бўладилар.

ФЛОБЕР

Флобер мени мафтункор зерикишга ўргатди.

МОПАССАН

Мопассан баъзан музга, баъзан эса хўрозқандга ўхшайди.

ЯХШИ ОДАМ

Аёлга эрининг яхши одамлиги ҳамма вақт ҳам муҳим эмас. Аммо эркак ҳамма вақт рафиқасининг яхши одам бўлишини истайди.

БУЮКЛИК

Халқ буюк шахслар ва ишлар ҳақида гапиришни севади. Аммо буюклик билан юзма-юз учрашишга интилиш — бу ҳали тарихга насиб этмаган.

ИСТЕЪДОД

Истеъдод фожиаси — унинг «жозибали шуҳрат»га эшлигидир.

САБР

Сабр — орзу ниқобидаги қўрқоқлик.

ЭРКИНЛИК

Эркинлик — баланд чўққидаги ҳавога ўхшайди, у заиф кишилар учун ҳалокатли.

ЁЗУВЧИ

Қирқоёқ: Юриб кўр-чи,
Капалак: А-ҳа, учиб кўр-чи.

ТАҚДИР

Тасодифдан кўра тақдир муқаррар. «Тақдир — тийнат меваси», — деган гап бежиз эмас.

САНЪАТ

Бир умр эркин бўлмоқ — энг қийин санъат. Фақат «Эркин» сўзига ўйламасдан эрк беравериш керак эмас.

МАЪБУД

Ҳеч ким маъбудларнинг ағдарилишига қарши эмас. Айни вақтда, ҳеч бир киши ўзини маъбуд қилиб кўтаришларига ҳам қаршилик қилмайди.

ХАЛҚ

Албатта, мен мағлуб бўлдим. Аммо мени яратган нарса бошқа бир кишини ҳам яратади. Бир дарахт ҳалокати — жузъий ҳодиса. Ўз қучоғида сон-саноқсиз уруғларни асраётган улуғ замин эса ҳозирча айланиб турибди.

Рус тилидан Чори АВАЗ ўгирди

Ўзим ўқийман

ОҒЗИМ КУЯР

**Оилада эрталаб
Ҳар кун кечар шундай ҳол:
—Сут қайнатиб қўйгандим
Тур, Шерзоджон, нча қол.**

**—Оғзим куяр, ойижон,
Ёқтирмайман қаймоғин.
Яхшиси бера қолинг
Совуққина қаймоғин.**

Мирза АБДУЛЛА

МЕҲРИБОН ҚИЗ

**— Она, нега бошингизга
Қўниб олибди қиров?
Келинг, мен эритаман,
Уни кўрмасин биров.**

**— Меҳрибон қизгинамдан
Ўзим ўргилиб кетай.
У қировмас, оқ сочим,
Эриб кетмаса нетай?**

Маҳмуд ЮНУС

ТОЙЧОҒИМ

**Жуда учқур тойчоғим,
Эрта-кеч, овунчоғим.
Силаб, сийпаб қарайман,
Ипак ёлин тарайман.
Минсам олиб қочади,
Қорчиғайдек учади.
«Ҳа, чу» деб қамчи
боссам.
Тўлин ойни қучади.
Ғир кўк, Бойчибар зоти,
Эр йигитнинг қаноти.
Елса чиқариб чақин,
Узоқни қилар яқин.
Тойчоғимдан кўнглим тўқ.
Бир айби шул:
жони йўқ.**

Қудратилла БОТИРОВ

Рассом С. ҲАМРОЕВ

Рассом И. ЗОИРОВ

КЎПЧИЛИК ЭКАНМИЗ

Тунлари у бот-бот уйғониб кетарди-да кўзларини зим-зиё қоронғиликка тикканча миқ этмай ётаверарди. Гоҳи-гоҳи унинг хаёлига «Бутун борлиқ қоронғиликдан иборат бўлса-ю, электр-пелектр деган нарса ҳали кашф этилмаган бўлса, одамзотнинг кўзи қоронғуликка ўрганиб, зулматда ҳам худди ёруғликда юргандек юраверармикин ёки туртиниб-суртиниб, пешанаси ғурра бўлиб юрармикан-а?» деган фикр келиб қоларди.

Кундузлари эса одатдагидай ишга жўнар, соатга термула-термула тушликка чиқар, эзмаланиб лағмон ер, яна минутларни санай-санай кунни кеч қиларди. Ора-сира туғилиб ўсган жойи—қишлоққа қараб жўнаб қоларди.

Бир куни қўшниси — бир юз етти ёшли Фотима кампир шундай дебди: «Шу-у, Ҳаким чолнинг шаҳарда юрадиғон катта ўғли, асли бошсиз туғилган. Энаси шўрлик йиғлай-йиғлай адо бўлган. Отаси амалдор бўлгани учун бошлилар қаторида саналиб, одамларга қўшилиб кетган...»

У ишонмади. Шундай бўлса-да, ойнага қараб, каттакон бошини пайпаслаб, диққат билан разм солди. Кўрсаткич бармоғи билан бир урди — тўқ этган овоз чиқди. «Бе-е, — деди ўзича. — Агар ичи бўш бўлса, даранглarди. Тўқилладими, — ичида бир бало бор...»

Барибир кўнгли алағда бўлди. Шаҳарга қайтгач, тумов бўлган одамдай гарансиб бир-икки кун юрди-да, ҳамкасбига ёрилди:

— Абдусамат, шу-шу... менга яхшилаб қара-чи.

— Нега? — тушунмади Абдусамат.

— Қарайвер. У ёққамас, бошимга қара. Ана энди айт-чи шу бош меникими?

— Йўқ. — бамайлихотир жавоб берди Абдусамат.

Унинг юраги шувиллаб кетди.

— Кимники унда?

—Меники, — кулди ҳамкасби. — Тана сеники, бош меники.

— Қўй-е, — деди астойдил хафа бўлиб у Юриб-юриб, «каттакон»нинг олдига кирди.

— Йўғ-е, — кўзлари олайиб кетди «каттакон»нинг. — Дўхтирларга учрашдингизми?

— Йўқ ҳали, — деди у. — Аввал сиздан фикр олай деб...

— Буни дарров муҳокамага қўйиш керак, — бармоғини бигиз қилди «каттакон». — Бошсиз одамнинг жамоат идорасида ишлаши...

У «каттакон»нинг гапларини эсидан чиқаролмади. Автобусда ҳам, кўчада ҳам ўтган-кетганнинг бошига тикилди, ўзиникини уларга таққослаб кўрди: Туппа-тузук бош. Ҳатто сал каттароқ ҳам.

Хотинига айтувди, кулди: «Вой, Ҳалим акаей, кулгимни қистатиб нима қиласиз? Бошсиз одам ҳам бўладими?»

— Тўғри, — хотинининг фикрига қўшилди у. — Икки бошли, уч бошли маҳлуқот бўлади-ю, аммо бошсиз... йў-ўқ.

Кўп ўтмай мажлис чақирилди.

— Ҳожиев хусусида шикоятлар бор, — минғирлаган товушда деди «каттакон». — Боши йўқ эмиш. Тунов куни ўзиям тасдиқлади.

— Тўғри, — деди Абдусамат. — Боши йўқ. Ким нима деса шунга ишониб кетаверади.

— Мен аввалдан билардим боши йўқлигини деди «каттакон»нинг муовини.

— Бу масалани муҳокама қилиб тўғри қилаяпмиз, — деди яна кимдир.

Хуллас, мажлис чўзилгандан-чўзилди. Ҳожиевнинг ишдан ҳайдалишига озгина қолди. «Каттакон»нинг «Боши йўқ бўлсаям Ҳожиев тузик мутахассис, ишидан камчилик тополмайсиз», деган гапигина уни ўз ўрнида сақлаб қолди.

Мажлис тугади. Ҳаммадан кейин чиқаётган Ҳожиев негадир Абдусаматга қараб иршайди.

— Нега иршаясан? — деб сўради Абдусамат.

— Ҳиҳ, — баттар иршайди Ҳожиев. — Бир ўзим бошсизманми, десам, кўпчилик эканмиз...

Исажон СУЛТОНОВ

ҚИММАТГА ТУШАР ЭКАН

ГАБРОВО ЛАТИФАЛАРИ

Уста: — Упадан сепиб қўяйми?

Мижоз: — Э, йўқ, яхшиси, ўша упани қоғозга ўраб бера қолинг, хотиним пардоз қилганда ишлатади.

●

— Никоҳ рамзи бўлган узугинг қани?

— Бу ҳафта узукни тақиш хотинимнинг навбати.

●

Габроволик катта қопни орқалаб Софияга келгач, трамвайлардан бирига чиқиб қопини ерга қўйди. Вагондаги паттачи унга юзланиб:

— Қани, ўзинг учун беш леви, қоп учун ўн леви ҳақ тўла-чи, — деди.

Шунда габроволик қопни боғичини ечар экан:

— Қани ўғлим, чиқ бу ёққа. Қоп билан сен қимматга тушар экансан, — деди жилмайиб.

●

Дам олишдан қайтиб келган аёлдан сўрадилар:

— Айтинг-чи, хоним, у ерда роса сайр қилгандирсизлар-а?

— Э, йўқ! — деб жавоб берди аёл. — Биз жойлашган меҳмонхона жуда қиммат экан. Сарфланган пулни оқлаш учун хонадан чиқмай ўтирдик.

Русчадан
Ш. ЗУННУНОВ
таржимаси

Рассом Ш. СУБҲОНОВ

Жаҳон кулади

МУШУГИМ ИНДАМАЙ ТУРАДИ

ЯҲУДИЙ ХАНДАЛАРИ

— Бошингни нега боғлаб олдинг?

— Учар тарелкалар билан тўқнашдим.

— О-о-ҳо. Қаерда?

— Э-э, ошхонада.

●

— Жонгинам, нега йиғлайсан? Ахир мен ўн йилга эмас, бир ойга командировкага кетяпман.

— Биламан, бир ойга дейсану, уч кунда қайтиб келасан-да.

●

— Ҳаётимда бир марта севдим ва бахтсиз бўлиб қолдим.

— Нега энди? Севганинг ўзгага турмушга чиқдими?

— Йўқ. Менга тегди.

●

— Ира! Тўғрисини айтиш керак... Мен уйланганман...

— Эҳ, ҳайрият! Машинангни ўғирлашибдими, дебман!

●

— Эшитишимча, сен хотинингни пулига учиб уйланганмишсан?

— Ёлғон! Бир тийин ҳам пулим қолмагани учун, уйланганман.

●

— Эринг янги костюм кийиб олибдими?

— Йўқ, бу янги эрим.

●

— Хотиним озиш ниятида отда юрибди.

— Хўш, натижаси қандай?

— Бир ҳафтада от озиб кетди...

●

— Айбдор... Биринчи хотинингиз нимадан вафот этган?

— Қўзиқориндан.

— Иккинчиси-чи?

— У ҳам қўзиқориндан.

— Учинчиси-чи?

— Калтак азобидан.

— Нима учун урдингиз?

— Қўзиқорин ейишни хоҳламади-да.

●

Икки яҳудий чегарадан ўтмоқчи бўлишибди. Мойша айланиб ўтишни, Абрам эса тўғрига юришни таклиф этибди. Орадан беш минут ўтмасдан Абрамни чегарачилар қўлга туширишибди.

— Фамилиянгиз?

— Рабинович.

— Исмингиз?

— Телба.

— Нега ундай деяпсиз?

— Чунки айланиб ўтмадим-да.

●

— Мушугингни чўмилтирганингда бақирадими?

— Роса додлайди.

— Нимагадир меники индамай туради.

— Менимча, сен ювиб бўлгандан кейин сиқмасанг керак-да?

Мирза РАҲИМ
таржимаси

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Орган Союза писателей Узбекской ССР и Министерства культуры Узбекской ССР

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар муаллифларига қайтарилмайди.

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ
Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; котибот — 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; назм ва наср — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; шум боланинг чойхонаси — 32-54-71.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Д. — 3351. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12